RABEE
JABER

BOOKER INTERNATIONAL PRIZE PENTRU LITERATURĂ ARABĂ 2012

Povestea lui Hanna Yakub

ROMAN

PANDORA M

Rabee Jaber

Povestea lui Hanna Yakub

Roman

Traducere din arabă și note de
Dumitru Chican

Pandora M
2014

LITERARY FICTION

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Magdalena Mărculescu

Această carte a fost tradusă cu sprijinul
Sharjah Book Fair Translation Grant Fund.

This Book has been translated with the assistance of the
Sharjah Book Fair Translation Grant Fund.

Druze of Belgrade. Hanna Yacoub's Story
Rabee Jaber

C.P. 27-0490, București
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
W: pandoram.ro

Pandora M face parte din Grupul Editorial Trei

ISBN ePUB: 978-973-1989-59-4
ISBN PDF: 978-973-1989-60-0
ISBN Print: 978-973-1989-45-7

Editori: Magdalena Mărculescu , Silviu Dragomir, Vasile Dem. Zamfirescu
Fondator: Ion Mărculescu, 1994
Redactor: Domnica Drumea
Design: Radu Manelici
Foto copertă: Guliver/Getty Images/ © DEA / A. DAGLI ORTI
Director Producție: Cristian Claudiu Coban
DTP: Corina Rezai
Corectură: Ana-Maria Tamaș, Lorina Chițan

elefant

Lui René și Mroua

Acest roman este o ficțiune și, în consecință, orice asemănare cu personaje, evenimente sau locuri reale va fi considerată o simplă coincidență.

MUNTENEGRU – 1872

M-am trezit în vuietul și cutremurarea pământului. Unde mă aflu? În închisoarea din Herțegovina sau în fortăreața din Belgrad? Din pricina lanțurilor de fier, nu mă pot ridica, dar îmi lungesc gâtul, gata să strig, fără voie, ca altădată: „Ouă, ouă fierte, ouăă!“ Aud pași alergând, strigăte, apoi bătăi înfiorătoare în tavanul de deasupra mea, de parcă niște uriașe fiare mitologice ar alerga și s-ar prăbuși, dându-și sufletul. Un muget înspăimântător umple aerul și simt în nări miros de carne arsă. Groaza îmi pătrunde în creier ca tăișul unei săbii și o sudoare de gheață îmi șiroiește pe trup. Îngheț ca într-un coșmar, precum în clipa de dinaintea detunăturii de pușcă și, apoi, a prăbușirii lui Qassem și a fraților săi pe umezeala nisipului, știind că s-ar putea să nu mai ies de-aici niciodată. De ce trebuie să mor în locul acesta, fără să-mi mai văd soția, fetița și casa? Plecasem dis-de-dimineață să vând ouă. Soarele nu se ridicase încă de după vârfurile muntelui Sanin[1]. Acum zece ani, acum unsprezece ani, acum doisprezece ani. Pe creștet îmi curge țărână. Îmi este oare scris, în „Cartea Păstrată“[2], să fiu îngropat de viu aici, în aceste pământuri străine, prizonier fără vină?

Unde este dreptatea? Cum a putut Dumnezeu să-mi facă toate acestea? Helana[3]? Și fetița, cât o fi crescut de când n-am mai văzut-o și nu i-am mai auzit glasul? Foc și fum. Zgomote dincolo de pereți. Urlete deasupra și dedesubt. N-am știut până în clipa aceasta, dar acum nu mă mai îndoiesc: deasupra mea și sub mine sunt alte celule.

Mintea îmi este împărțită în două: o jumătate îngrozită, văzând în întuneric mâini și picioare care se zbat zadarnic să se elibereze din lanțuri, și o altă jumătate calmă, nepăsătoare, plecată să rătăcească departe: dacă mi-a sosit ceasul cel de pe urmă, vreau să am în priviri vechile chipuri dragi, nu imaginile de azi. M-au aruncat aici în urmă cu șapte luni și în tot acest răstimp nu m-am împrietenit cu niciun întemnițat. M-au legat de un stâlp mâncat de rugină într-un colț liber și povârnit în care, la vreme de ploaie, se adună apa, băltind. „Cel puțin n-o să suferi de sete“, mi-a zis gardianul cu păr roșcat, zăngănind la șold o legătură de chei. „Dar o să suferi de foame“, a zis o voce din întuneric și locul a fost năpădit de râsete aducând mai mult a urlet și muget. Am auzit scrâșnet de dinți și zuruit de lanțuri și, ca de fiecare dată când m-au mutat, mi-am pierdut controlul mațelor și m-am umplut de mizerie. Mi-am ridicat fruntea, neluându-i în seamă pe ceilalți, căci și-așa nu s-ar fi văzut nimic în întunericul gros. Credeam că toți vorbesc aceeași limbă cu gardianul, limba de prin părțile acelea și din care învățasem

câteva vorbe cât stătusem încarcerat la Cetatea Albă. Mai apoi, din înjurăturile pe care mi le adresau, am înțeles că veneau din locuri diferite și grăiau în limbile lor. M-au întrebat cum mă cheamă, din ce loc mă trag și pentru ce am ajuns după gratii. Nu le-am răspuns. După vocea mea sugrumată, ar fi înțeles că plângeam și nu voiam asta. La ora mesei, au pus lângă ușă ceea ce ni se dădea de mâncare, dar, fiind legat în partea cea mai depărtată a locului, n-am putut să mănânc.

Oasele îmi sunt grele în acest sac în care mi s-a prefăcut pielea. Încerc să le mișc, dar sunt lipsit de vlagă. Aud trupuri frecându-se unul de altul, capete ciocnindu-se, zgomot de lanțuri — toți sunt încătușați între ei — apoi o voce strigând după gardian. Fumul se strecoară până aici. Vomit, vomită și alții și, în clipa în care unul dintre ei se lovește de mine, înțeleg că este cu putință să scap. Îmi întind brațul apucând o mână sau un picior. Timbrul glasurilor de jos e schimbat și iau aminte că ușa este deschisă, chiar dacă întunericul a rămas același. Poate că este noaptea de afară. Un os mă izbește în față și cad pe spate, lovindu-mă tare la cap. Gura și gâtul îmi sunt pline de sânge, ca în urmă cu doisprezece ani, la Beirut. Nu știu de unde îmi vine puterea în trupul meu nehrănit și zdrobit, îmi întind iarăși brațele și picioarele, asemenea unui animal, și, dintr-odată, mă înclin către omul înspăimântat care încearcă să fugă. Îmi înfig unghiile în el și simt, fără pricină, că membrul mi se ridică. Mă lovește încă o dată, dar acum îmi întrebuințez dinții, pe care-i înfig în carne până la os și nu mă desprind, chiar dacă încep să nu mai am aer. Cheile zăngăne, miros puternic, straiele omului miros a libertate. Cineva mă împinge și cad. Știu că sunt mort, până și gingiile îmi sunt goale de dinți. Capul îmi atârnă, moale. Apa puturoasă mi-a năpădit ochii și nasul. Hainele omului care a deschis ușa miros a pâine, a zahăr, a mere. Îmi înghit sângele și ridic fruntea. Parfumul de măr îmi dă puterea s-o fac. Fără nicio speranță, deschid gura și spun: „Eu sunt Hanna Yakub“.

---

[1] Masiv muntos în Munții Libanului de vest, cu înălțimi de până la 2 695 m, deschis, pe un versant, către Marea Mediterană și, pe latura estică, spre Câmpia Bekaa din centrul țării.

[2] Al-Lawh Al-Mahfūz, în lb. arabă „Tabla destinului“, carte păstrată în cerul al nouălea și în care, potrivit tradiției arabo-islamice, este înscrisă predestinarea fiecărui muritor.

[3] Corespondentul arab pentru onomasticul Elena.

BEIRUT, 1860

Aceasta este povestea lui Hanna Yakub, a soției sale, Helana Qostantin Yakub, și a fiicei lor, Barbara și în ea sunt arătate toate nenorocirile pe care această mică familie din Beirut le-a cunoscut din pricina nenorocului și a acelui om mijlociu de statură, cu chipul de culoarea grâului, cu păr și ochi negri. S-a aflat, odată, în locul nepotrivit și într-un ceas la fel de nepotrivit.

Helana nu-și ascundea îngrijorarea și teama ori de câte ori Hanna pleca de acasă dimineața devreme, căci, în timpurile acelea, țara era înțesată de soldați și de venetici. Tocmai se terminase războiul civil în partea muntelui care străjuiește Beirutul. După trei săptămâni de încăierări și masacre, druzii i-au biruit pe creștini și au pus stăpânire pe Muntele Liban[4]. Plaga războiului și a crimei a fost purtată de vânt și de vorbe până în cetatea Damascului, unde musulmanii au atacat și au dat foc cartierului locuit de creștini. Sângele a curs atunci în pâraie prin jgheaburile din mijlocul străzilor. Cei rămași în viață au pornit în bejenie spre Beirut, ascunzându-se printre spinări și creste stâncoase ca niște turme scăpate din ghearele lupilor. Cei rămași au împrejmuit cu ziduri partea veche, de unde s-au revărsat către inima orașului. Așa se face că, în asemenea vremuri de răzmeriță, soldații și veneticii erau mai mulți decât poporul de baștină. Helana s-a îngrozit când a zărit niște copii cum nu mai văzuse până atunci. Lungi și deșirați ca tulpina de trestie, mai mult goi, arătându-și oasele subțiri stând să le iasă prin piele. Veneau să sară peste zidul din spatele casei și să fure ouăle din cuibare, împrăștiindu-se în fugă când se întâmpla ca Helana să-i vadă și să le facă semn de amenințare cu capul. Seara, când soțul ei s-a întors din oraș, i-a povestit și i-a arătat locul pe unde se strecurau micii hoți. A doua zi, bărbatul și-a lăsat acasă coșul cu ouă și a venit încărcat cu pietre ca să înalțe zidul. I-a dat o mână de ajutor și Helana, în vreme ce micuța Barbara se zbenguia în pragul casei ori se juca, în ocolul găinilor, cu penele colorate. Vântul aducea miros proaspăt de primăvară dinspre livezile care dăduseră rod sărac în anul acela.

Helana plecase la *suk*[5] să cumpere sare și a regăsit fundăturile strâmte și acoperite, răsfirate între Biserica Luminatei Fecioare și mahalaua jidovilor, pline de refugiați dormind pe pământ, de-a valma, astupând calea, într-atât încât îi era teamă să pășească. A călcat pe o grămadă de paie din care s-a ițit o mână, ca din pământ, apucând-o de gleznă. Nici n-a avut vreme să țipe, căci, în urma mâinii străine, a apărut un chip alb, cu

trăsături frumoase, și degetele care îi prindeau glezna și-au slăbit încleștarea. O fetiță de vreo șase ani s-a ridicat, frecându-și pleoapele somnoroase cu degetele albe și scurte, spunând, cu glas adormit, „bună dimineața“, un glas în care se ghicea foamea.

Hanna s-a întors acasă seara târziu, ud de sudoare, dând de veste că portul era împânzit cu vase de război venite, numai Domnul știe de ce, de la Istanbul și din Franța. I-a povestit și Helana despre cârdurile de femei damascene care se băteau pentru o bucată de lipie la brutarul de lângă Geamia lui Omar. Hanna s-a mulțumit să mormăie un „Dumnezeu să milostivească“, dar s-a ferit să-i spună câte coșuri cu ouă vânduse în ziua aceea, așa cum îi spusese de fiecare dată. Acum, de când țara gemea de oameni pribegi, ouăle din cuibarele găinilor lui nu mai erau de-ajuns și era silit să meargă la crescătoriile de găini din Museitbeh, El-Ras și Ashrafiyeh[6] ca să cumpere; până atunci, un singur coș îi ajungea pentru toată ziua, ba chiar se întorcea uneori acasă cu marfa vândută numai pe jumătate.

Helana îl prinse de mână, rugându-l să rămână în așternut, să nu mai plece în acea din urmă dimineață amenințătoare. Avusese, zicea ea, un vis prevestitor de necazuri, în care coșul îi căzuse din mână și toate ouăle se făcuseră praf. Hanna râse, așa cum râdea ori de câte ori Helana zicea *beidat* în loc de *beid*[7]. „Nu te speria, îi zise, dacă s-au spart, o să se curețe mai ușor de coajă.“ Spre deosebire de ea, Hanna se arăta destins, zâmbitor, ceea ce avea darul să împrăștie toată posomoreala femeii.

Apoi, ieși din casă, cu două coșuri în mână, fără să știe că, de data asta, n-avea să se mai întoarcă.

---

[4] În secolul al XVIII-lea, Siria și actualul Liban făceau parte, ca *vilayet*, din Imperiul Otoman. În anul 1858, în Siria are loc o revoltă a comunității creștine maronite reprimată cu brutalitate. Pentru a se salva, mulți dintre ei migrează spre zona sudică a țării, locuită de majoritarii confesionali druzi, și către Munții Libanului (Mont Liban) —, unde intră în conflict cu druzii libanezi. În luptele care au urmat, în 1860, circa 10 000 de creștini au fost măcelăriți, iar Muntele Liban a fost ocupat de druzi. De comun acord cu Înalta Poartă, Franța trimite trupe și Muntele Liban este separat de Siria, trecând sub control francez. Este contextul istoric în care se plasează acțiunea romanului.

[5] În lb. arabă, *piață*, *târg*.

[6] Cartiere din vestul Beirutului, locuite majoritar de populație musulmană.

[7] În lb. arabă, „beidat“ (ouă) este forma dialectală a pluralului generic literal „beid“ cu același sens, varianta dialectală având însă și sensul figurativ de „testicule“, „fudulii“.

MIJLOCIRE LA QASHLAQ[8] — 1

Ajuns în oraș pe spinarea catârcei sale albe, șeicul Ghaffar Izzeddin întrebă, înainte de toate, unde putea afla casa lui Ismail Pașa Ungurul. Era prăfuit din creștet până-n picioare și limba i se încleiase în gură din pricina soarelui a cărui vipie îl arsese ziua întreagă. Cu toate acestea, gardienii care făceau de pază la ușa jandarmeriei îl cercetară bănuitori. Nu descălecase și în spate mai erau două catârci cu părul de culoarea cenușii, mai mărunte sau, poate, mai apropiate de pământ din pricina poverilor cu care erau încărcate. Unul dintre gardieni își părăsi locul venind către bătrânul cu barba albă și cu turban rotund, oprit în mijlocul mulțimii de oameni, de măgari și de mărfuri, și îl călăuzi, deschizând drumul, pe el și dobitoacele sale, către locul numit „Piața Al-Sur“[9] unde își găsise loc vremelnic pentru corturi o companie de soldați otomani. Șeicul Ghaffar Izzeddin se clătina, obosit, pe spinarea animalului, simțind că aerul îi ieșea din piept fără a se mai întoarce. În toată viața lui, nu coborâse la Beirut decât în două rânduri: o dată ca să dea sărutarea cea de pe urmă șeicului înțelept al credinței[10], lipindu-se de o caravană ce trecuse prin ținutul Chouf venind din Horan[11] și mergând către mare, după negustorie; și, a doua oară, acum. Câți ani să fi trecut de atunci? Poate cincizeci. Țara de azi este o altă țară: Beirutul este un alt Beirut, puzderie de dughene peste dughene, lume peste lume. Și vacarmul acesta înspăimântător. Arămării care nu încetează din clinchetit, o mulțime nemăsurată de guri care vorbesc în același timp și pe care nicio ureche nu le ascultă. Bărbatul care le era călăuză s-a oprit la capătul drumului ce începea să urce, ștergându-și de sudoare obrajii și creștetul, pe urmă arătă cu degetul spre pământ. „Întreabă, șeicule, la poarta garnizoanei“, zise făcând semn din cap către seraiul[12] cel mare din vârful colinei. După ce și-a primit cei doi piaștri, mulțumind și urându-i bătrânului drum bun, s-a pierdut în mulțime. În clipa aceea au prins a se înălța în aer chemările muezinilor. Razele asfințitului aruncau o lumină roșiatică pe chipuri și pe pânzele și țesăturile agățate în fața prăvăliilor și a atelierelor de croitorie. În satul lui pierdut printre crestele munților, șeicul nu auzise niciodată atâtea chemări la rugăciune. Începu să urce, murmurând cuprins de mirare: „Bun și iertător este Allah“. Își aminti ceasul de la crăpatul zorilor când își pusese tărhatul în spinarea catârcilor, aruncând priviri mustrătoare către Umm Ali — nevastă-sa care îi era și verișoară de unchi —, încovoiată pe prag și sprijinită cu o mână de ușă, gata să cadă. Se întreba pentru ce a trăit atâta amar de ani dacă a fost să-și piardă copiii. I-au

rămas nepoții — unii încă dormind, alții sculați din somn, dar tăcuți, simțind că în dimineața aceea alergatul, hârjoana și țipetele nu le sunt îngăduite. În vreme ce lega două carafe de lut în spinarea catârcelor, a văzut-o apropiindu-se pe fiică-sa, Bahiya, venită să-i dea o mână de ajutor. Era o femeie mai vârtoasă decât un bărbat, cu oase puternice și îndesată la trup. Când a terminat, a bătut ușor cu palma spinarea catârcei, spunând ceva ce bătrânul n-a putut desluși. Nepoatele cele mici plângeau atât de tare că nu mai putea auzi nici chemarea la rugăciunea de dimineață: suspine venite din străfundul pieptului și înghițite înapoi, ca saliva. Ocolind animalul care rumega o mână de orz, Bahiya veni lângă tatăl ei și îi sărută mâinile. Șeicul o strânse la piept, lăsându-se sărutat pe umăr. Femeia nu plângea. Izvorul lacrimilor i se uscase din clipa când se trezise văduvă. După bătălia de la Ayn Dara, nu mai fusese ea însăși. Își îndreptă spinarea și bătrânul o privi cu dragoste, voind să-i zică o vorbă bună, de mângâiere, dar nu fu în stare. Vorbele i-ar fi ieșit din gură uscate, nepotrivite, fără folos. Își întoarse privirea în altă parte și, atunci, cea mai mică dintre fetele lui, nevasta lui Suleiman, îl scăpă de stinghereală, venind să i se lipească de piept și să se lase îmbrățișată. Îi era cea mai dragă și ținea la ea mai mult decât la fetele sale, iar când cădea la pat, bolnav, nu primea să mănânce decât din mâinile ei arămii, care răspândeau un miros fierbinte și dulce. Stând în brațele lui, s-a rugat pentru el, urmată de celelalte fete și de nepoatele care apăruseră între timp, așezate într-un rând, ca soldații din vârful dealului. O clipă, bătrânul fu ispitit să-și lase de izbeliște planul, să se întoarcă în casă și să doarmă, trudit. Se răzgândi pe loc și, răsuflând adânc, se întoarse către Umm Ali zicându-i: „Roagă-te, Umm Ali, pentru copii, să se poată întoarce cu mine. Rugăciunea de mamă este plăcută lui Dumnezeu“. Apoi, s-a ridicat în spinarea catârcei, privind spre Bahiya: „Și tu, fata mea, roagă-te să-i fie bine tatălui tău, roagă-te pentru mine“. Știa bine că fata era supărată și că nu voia să-l lase să meargă la Ismail Pașa. Ieri, când îi vorbise despre hotărârea luată, Bahiya ridicase vocea zicându-i: „Cum poți să ne faci rușinea asta, tată?“ O oprise cu o palmă și fata se dăduse un pas înapoi, trufașă, gata parcă să se repeadă la el. Erau făcuți din același aluat, dar ea nu avea de unde s-o știe.

Și, privindu-l cum, cocoțat în spinarea catârcei, bătrânul se îndepărta tot mai mult, în lumina dimineții, fata a înțeles că pentru Umm Ali făcea toate acestea.

Aerul de munte era încă rece la capătul nopții, chiar și la vreme de vară. Se înfășură în giubea și începu să se roage în gând, pe când drumeagul începuse să coboare spre râu. Când soarele se înălțase deasupra orizontului, o catârcă din spate s-a împiedicat și, după zgomotul sec, a înțeles că ouăle din coș fuseseră vătămate. A coborât, a ales ouăle sparte și le-a aruncat înspre stâncile care mărgineau râul. Și în minte i-a venit chipul de nevastă tânără al lui Umm Ali, care râdea la asemenea întâmplări, zicând că ouăle sparte aduc noroc.

---

[8] Garnizoană, sediu al unui guvernator de provincie musulmană (în lb. turcă, în original).

[9] Lit., în lb. arabă: „piața fortului“.

[10] Șeikh aql, bătrân înțelept, lider spiritual al confesiunii druze, păstrător și transmițător pe cale inițiatică al învățăturilor religioase ale acestei secte.

[11] Chouf, Shouf, regiune istorică a Libanului și capitală a districtului Mont Liban, situat în zona muntoasă de la sud-est de Beirut, populată de confesionalii druzi și de o comunitate creștină în orașul Dammour. Horan, Hauran, platou vulcanic în sud-vestul Siriei între vecinătatea Damascului și frontiera cu Palestina istorică, incluzând Înălțimile Golan și Muntele Hermpn. Aici este stabilită și o importantă comunitate druză.

[12] Serai — aici cu sensul de reședință a guvernatorilor din provinciile otomane; sediu al guvernului.

MIJLOCIRE LA QASHLAQ — 2

Fiul său cel mai vârstnic, Ali, își găsise sfârșitul într-o ambuscadă lângă Deir Al-Qamar[13]. Un al doilea fiu, Bahaeddin, pierise străpuns de săbii în bătălia de la Zahle, dându-și suflarea din urmă în fortăreața Hasbaya. Bătrânului îi rămăseseră cinci băieți întemnițați, acum, din porunca lui Ismail Pașa Ungurul și care așteptau, laolaltă cu alți 550 de druzi, corăbiile care aveau să-i ducă în surghiun la Tripoli și la Belgrad. Aflase că Ismail Pașa nu se împotrivește mijlocirilor și de aceea pornise la drum. Dar, cu cât se apropia de Qashlaq, sub soarele care începea să coboare spre asfințit, simțea cum o tulburare lăuntrică pune stăpânire pe el. Și-a mai găsit cumpătul abia când a văzut privirile soldaților ațintite asupra lui. Poarta mare fiind încuiată, a trebuit să descalece la poarta mică. Când a rostit numele pașei, degetele i s-au încleștat pe frâul catârcei. I-au spus că pașa ia cina. A așteptat stând în picioare, sub coroana unui sicomor din curtea seraiului, privind cum slugile cărau spre bucătării poverile pe care le adusese. Le făcea semne cu toiagul din lemn de nuc, silindu-se să fie zgârcit la vorbă. Un slujbaj a ieșit mai apoi, poftindu-l să intre și să se odihnească. Un băiat de casă, apărut ca din pământ, a pus apă și orz înaintea catârcelor. A căutat în pungă câțiva bănuți drept răsplată, așa cum făcuse și cu slugile de la bucătării, dar băiatul rămăsese sub crengile sicomorului. Bătrânul și-a spălat mâinile, fața și gâtul, a sorbit câteva înghițituri de apă cu gust de sare și a ciugulit câteva dintre smochinele pe care o nepoată i le pusese în traistă. Se lăsase noaptea și felinarele fuseseră aprinse când a fost chemat, în cele din urmă. Când a pășit în marea clădire de piatră, bâzâitul din urechi a încetat dintr-odată și a pus stăpânire pe el convingerea că flăcăii lui erau acolo, în temnițele seraiului.

A sărutat dreapta pașei și inelul cu piatră de smarald care o împodobea. „Poftește, șeicule Ghaffar“, l-a îndemnat pașa, arătându-i pernițele de alături. S-a mirat că pașa îl strigă pe nume, apoi a luat seama la înfățișarea acestuia. Un om ciudat la chip, vorbind cu voce atât de moale încât bătrânul abia îl putea înțelege, cu toate că avea un auz ascuțit. Mai ciudat între toate era, însă, ochiul stâng al pașei, cu pleoapa lăsată pe jumătate, încrețită și nemișcată. Părea a fi în stare bună după felul cum și-a dus la buze muștiucul narghilelei, lăsând să scape un vălătuc de fum. Lămpile cu ulei făceau să strălucească palid bolțile, reflectându-se în marmura ungherelor. „La ce cugetai, șeicule, cât ai așteptat sub frunzele sicomorului?“ a întrebat pașa și bătrânul, stingherit, s-a mișcat ușor înapoi. Stătuse aplecat să audă mai bine vorbele pașei, dar fără prea

mult folos. Să fi auzit altceva?

Arătând cu muștiucul de ivoriu al narghilelei către o fereastră mai îndepărtată, abia zărită prin umbră, pașa vorbi din nou: „Am vrut să văd ce face un bătrân de rangul tău când se află singur cu sine“. Și, înainte ca șeicul să fi răspuns, pașa a făcut un semn cu mâna și un paznic de la ușă s-a apropiat cu pași repezi, începând să micșoreze luminile lămpilor în pocalurile lor de sticlă, una după alta; iar apoi, pașa l-a îndemnat pe bătrân, în turcește: „Te-ascult!“

Bătrânul se silea să pună cap la cap cuvintele înainte de-a le rosti, pe când pașa, vârându-și palma în faldurile giubelei, zâmbi, vorbindu-i din nou, în arăbește de data aceasta: „Spune-mi pentru ce ai venit!“

Fără să vrea, șeicul își aruncă privirea asupra celor două oale pe care le adusese și care se aflau nu departe. Oalele acelea erau toată averea familiei. Și în cap începu să-i răsune un clinchet de aur, mahmudele și lire otomane; îi zornăiau în auz, așa cum făcuseră, ca o teroare, tot drumul din munte până în orașul acela veșnic umed de ceață.

Cum să înceapă? Și de data asta, pașa i-o luă înainte, râzând: „Ai la cunoștință, șeicule, că jalbele aduse de creștini împotriva feciorilor tăi le întrec în număr pe cele aduse împotriva lui Said Jumblat Bey însuși?[14] Aceste lire osmanlâie nu ajung nici pentru a despăgubi jumătate din jalbe, șeicule Ghaffar. Pe urmă, șeicul Said e greu bolnav, pe când băieții tăi sunt în toată puterea tinereților lor. Și atunci, cum să le dau drumul? Dacă plângerile acestea ar fi fost date lui Fuad Pașa[15], ai știință ce-ar fi făcut? I-ar fi ridicat în ștreang, agățați de crengile sicomorului sub care ai stat“.

Mâna pașei s-a mișcat din nou și au intrat slujitori purtând tipsii cu cafea, dulcețuri, apă și fructe. Pașa îl privea adânc pe bătrânul care își deschisese gura fără să știe ce vrea să spună. Pe chipul pașei se așternuse, ca un abur, tristețea; își clătina capul și sugea ciubucul narghilelei de parcă ar fi fost cuprins de suspine.

---

[13] În lb. arabă, „Mănăstirea Lunii“, vechi oraș al guvernatorilor Libanului și al liderilor comunității druze. Cunoscut pentru coexistența interreligioasă a druzilor, musulmanilor, creștinilor și evreilor. În timpul războiului civil dintre druzi și creștini (1860), orașul a fost devastat și distrus.

[14] Întemeietorul uneia dintre cele mai vechi familii din comunitatea druzilor libanezi, în descendența căreia se regăsesc fostul lider, politician și poet Kamal Jumblatt și fiul acestuia, actualul om politic libanez Walid Jumblatt.

[15] Mehmet Fuad Pasha (1814–1869), om de stat și reformist otoman, comandant al oștilor turcești în timpul războiului din Crimeea, fost mare vizir (prim-ministru), ministru de război, guvernator al vilayetului Siria și comandant al unităților care au reprimat revolta druză din 1860 din Liban.

MIJLOCIRE LA QASHLAQ — 3

„Știu. Am și eu copii și cunosc. Am văzut lumina zilei într-un sat de la malul apei de-i zice Dunărea, în țara sârbească. Părintele meu creștea pruni din a căror roadă storcea licoarea numită șlibovița, vestită în toată țara ungurească. Satul nostru se afla, la vremea aceea, lângă fruntariile acestei țări, iar când a fost pârjolit de Mustafa Pașa, tatăl meu cel de-al doilea și părintele fericirii mele, aveam la număr doar patru ani.

Jumătate din licoarea scoasă din alambic o bea părintele meu, care privea la mama și la surorile mele precum privesc eu astăzi la slujnicele cercheze. Nu se lecuiește una de bube negre, că vine alta la rând. Câteodată, mă gândesc că eu și tata suntem la fel. A fost spintecat cu iataganele sub ochii mei. I-am văzut capul cu pleoapele deschise rostogolindu-se în iarba verde. Era o vreme ca aceasta de azi și apele Dunării nu scăzuseră încă. Sânge negru țâșnea din cap prin două furtunele, iar armăsarul lui Mustafa Pașa se oprise chiar deasupra mea, întunecând soarele. Pe urmă, am văzut capul tatei rostogolindu-se și pierind în apele Dunării, căci satul nostru era pe o colină, mai sus de apă. Mustafa Pașa m-a luat la casa lui din Stanbul și m-a ținut, învățându-mă laolaltă cu odraslele lui. Pe timp de vară, mă ducea cu el prin niște locuri de vânătoare aflate în ținutul bosniacilor, în Muntele Negru și în Bulgaria. S-a purtat cu mine ca și cum aș fi fost carne din carnea lui. Când am fost rănit în Moreea[16], căzând de pe cal, acest pașă era la masă, în palatul lui de la Ankara; auzind veștile despre mine, a dat în friguri. Se zice că părintele este în stare să-și scoată și ochii pentru copiii lui. Beduinii au o vorbă a lor, care zice că sângele este aur roșu. Dar eu, șeicule, nu sunt stăpân peste sângele copiilor tăi, ca să-l vând.“

Bătrânul de optzeci de ani pălise și, când pașa a tăcut, n-a putut să rostească o vorbă. Prin fereastră pătrundea sunetul unor glasuri nedeslușite care se apropiau și se îndepărtau ca și cum orașul ar fi plutit pe valuri de mare. Apoi, când vocile gloatei s-au stins, s-au auzit lătrături și urlete de hiene. Întunericul se întețise. Apa gâlgâia în narghilea. Pieptul șeicului Ghaffar se aplecă înainte ca un pom retezat. Pașa încolăci furtunașul în jurul gâtului de sticlă, ridicând, apoi, un deget în aer și un secretar se înfățișă, aducându-i hârtie. Pe când citea cele scrise, bătrânul își simțea sângele clocotindu-i în urechi: „Mahmud Ghaffar Izzeddin — 37 învinuiri de ucidere, rănire și pus foc, Bașir Ghaffar — 34 învinuiri de ucidere, rănire și dat foc, Naaman Ghaffar Izzeddin — 31 învinuiri de ucidere, rănire, pus foc și jefuire, Suleiman Ghaffar Izzeddin

— 14 învinuiri de ucidere, rănire și dat foc, Qassem Ghaffar Izzeddin — 12 învinuiri de ucidere, rănire și pus foc“. Neîncrezător, șeicul și-a ridicat doar o dată ochii ațintiți în pământ, atunci când a auzit numele fiului său Naaman. Să fi furat un hanger pe câmpul de bătălie și să nu-l fi dat înapoi… „Jaf? Furt?...“ Avea limba legată. Venise să ceară îndurare, venise pentru o mijlocire și acum nu putea să vorbească.

„Am să-ți fac, șeicule, o favoare. Pentru faima de care te bucuri între ai tăi și printre șeicii care n-au pregetat să-l ajute pe Mustafa Pașa în războiul lui cu netrebnicul Ibrahim Pașa din Egipt. Pentru anii pe care-i ai și pentru părul tău alb, am să-ți dau pentru că vreau să dau și nu pentru mahmudelele tale, pe care am să le împart văduvelor și orfanilor creștini, să se hrănească și să se îmbrace. Știu că asta va fi și pe placul tău. Și, ca să nu te întorci de unul singur la casa ta, am să-ți dau un tovarăș de drum. Alege pe unul dintre cei cinci băieți ai tăi și ia-l cu tine din temniță. Acuma du-te repede, șeicule Ghaffar, până nu mă răzgândesc. Allah fie cu tine!“

---

[16] Vechea denumire a Peloponezului în Evul Mediu și la începutul epocii moderne.

LA INTRAREA ÎN PORT — 1

Neguțătorul de ouă Hanna Yakub trecea cu pași repezi pe dinaintea geamiei de la serai, privind cu coada ochiului la saboții de lemn și la sandalele din saftian incrustat agățate în șiruri la intrarea dughenelor. Înăuntrul geamiei lămpile erau aprinse și, când credincioșii îngenuncheau și se ridicau de pe covorașele lor de rugă, umbrele li se lungeau, părând a i-o lua înainte pe ulița povârnită care ducea înspre mare. La capătul de jos al târgului bumbăcarilor, se salută cu vânzătorii de sărățele și cu salepgiii pe care, de obicei, îi întâlnea în fața seraiului, povățuindu-i să se grăbească. Negustorii umpluseră ulița și aroma caldă de salep îi gâdila nările. În fața moscheii tăbăcarilor îl zări pe cafegiul Mansur Murad țopăind și zvârlind din mână un felegean care îi ardea degetele. Îl salută și auzi numaidecât o voce de răspuns, străină, care venea dinspre casele lăturalnice cufundate, încă, în somn. În timp ce un zâmbet îi înflorise pe buze, un alt glas, de la o fereastră întunecată, îi trimise vorbe de ocară și insultă. Înjură și el printre dinți, grăbindu-se apoi să plece din locul acela plin de duhori grețoase. Dinspre abator îl izbi un vuiet care aducea mai degrabă a țipăt. Prin întunericul ce începea să se destrame, văzu măgari și cămile mișcându-se în spatele unui șir de sicomori. Luând seamă să nu alunece pe pavelele ulicioarei din spatele noului caravanserai de la malul mării și înainte de a ieși de sub bolțile și coloanele aflate acolo — un fel de cavou deschis la ambele capete —, auzi un plânset slab de femeie în spatele unei uși de lemn scorojit și crăpat. Șovăi câteva clipe, cu ochii larg deschiși, apoi ieși în lumina obișnuită a torțelor, la poarta dinspre cheiuri. În ultima vreme, intrarea în port era vadul lui cel mai bun pentru negustorie, dar, înainte de a ajunge la locul său, auzi freamăt și voci venind dinspre docuri și magazii. Nu putea să deslușească ce se întâmpla, fiindcă vederea îi era oprită de zidurile depozitului de ceapă și pepeni, și înțelese că avea să-și vândă cele două coșuri cu ouă până la prânz. Văzu un munte de saci cu făină aflați în paza unui soldat care stătea drept și neclintit ca lemnul unei săgeți, gata să fie slobozită din arc. Neguțătorul de ouă se miră, căci ofițerii și soldații nu aveau obiceiul să se arate cu noaptea-n cap. Se opri, zărind o pată de sânge amestecată cu praf și cu pulbere de făină, în mijlocul drumului. Atunci auzi o voce în spatele său și, întorcându-se, văzu un grup de marinari francezi îmbrăcați în straie ciudate. Îi vorbiră prin semne, iar când își scoaseră pungile, arătându-i niște piaștri care îi erau cunoscuți, pricepu că începea negoțul. Spărgea ouăle cu multă îndemnare, spre mirarea străinilor. Erau șapte la

număr și, în mai puțin de o jumătate de ceas, cumpăraseră și mâncaseră o jumătate de coș. La fiecare ou pe care mâinile lui îndemânatice îl dezghiocau, râdeau și mai cereau unul. Râdeau, arătându-și dinții încărcați de gălbenuș. Se luminase bine și pe fața mării se vedeau legănându-se vasele și corăbiile. Unul din grupul francezilor îl bătu mulțumit pe umăr, apoi plecară cu toții. S-au stins numaidecât și lămpile de la intrarea în port și Hanna Yakub dădu primul strigăt: „Ouă, ouă fierte, ouăă!“ Avea să fie o zi binecuvântată și norocoasă, se gândea el, lingându-și degetele de parcă ar fi supt oase de pasăre. Își curăță cerul gurii și dinții cu vârful limbii de resturile gălbenușului unsuros și își șterse palmele cu poala cămășii. Atunci apa mării se învolbură dintr-odată, izbind bărcile în zidul de piatră al cheiului. Își luă coșurile cu ouă și prinse a merge încet, strigându-și chemarea: „Ouă, ouăă!“ Ocoli pe departe soldatul care stătea înfipt ca o sperietoare și își urmă calea spre cheiul de încărcare. Ceea ce văzu acolo îi dădu fiori: oameni mulți, cât nu puteau fi numărați, erau așezați în genunchi într-un șir nesfârșit, cu mâinile legate la spate. După cum erau îmbrăcați și după tichiile albe de bumbac purtate pe creștet, înțelese că sunt druzi. Unul dintre ei se clătina și-și întinse piciorul, căutând sprijin, apoi se prăbuși într-o parte, pe caldarâm. Alți câțiva îl urmară căzând unii peste alții și abia atunci Hanna înțelese: erau legați în lanțuri între ei.

În clipa aceea, negutătorul de ouă simți imboldul de a se întoarce acasă, fugind cât îl țineau picioarele. Era îngrozit de vederea acelor oameni legați în lanțuri, ca dobitoacele și îngenuncheați la marginea mării. Simțea că nici picioarele înțepenite nu-i mai dau ascultare. Văzu apropiindu-se de el capete care se prefăcură în trupuri de soldați și, înaintea lor, un comandant, zâmbindu-i, cu palma ridicată ca să-și ferească ochii de razele soarelui și întrebându-l care îi este numele.

LA INTRAREA ÎN PORT — 2

„Ai venit la timp, Hanna, băiatule. Liniștește-te. Oamenii aceia legați sunt dintre cei care au luptat în munte și care, prin înaltă voință imperială, au fost osândiți la surghiun în țara Serbia, care se află dincolo de mare. Corabia aceea — privește bine, vaporul acela mare, cu trei hornuri, a venit azi-noapte de la Izmir, ca să-i ia și să-i ducă. Acum, îl așteptăm pe Excelența sa, consulul Franței, să se trezească și să vină să-i numere. Dacă va socoti că este lipsă la număr, cred că ne va fi mai lesne să ajutăm prizonierii să fugă și să facă plângere înaintea pașei. Numărătoarea capetelor este cea mai de seamă treabă. Cunoști Accra?[17] Prea bine. Accra e un oraș frumos. De aici, cu vaporul, faci două zile și chiar mai puțin. Ai venit la timpul potrivit, Hanna, băiatule. Cât ceri pe ouăle astea pe care le mai ai în coș? Ți le plătesc îndoit și pe deasupra pun de la mine trei lire de aur, le primești când vii de la Accra. Vaporul face o oprire acolo, să ia cărbuni. Atunci, cobori de pe corabie și te întorci. Ceilalți vor pleca mai departe spre Belgrad. Consulul trebuie să vină. Să nu deschizi gura, fă doar ceea ce vor face și ceilalți, să pară că ești unul de-al lor. E treabă ușoară. Acuma, ia asta și acoperă-ți capul. Nu vorbești decât dacă vei fi întrebat cum te cheamă. Ține minte numele: Suleiman Ghaffar Izzeddin. Îi vezi pe cei patru care se uită încoace? Sunt frații tăi. Adică să te porți ca și cum ar fi frații tăi. Acum du-te și așază-te în genunchi lângă ei și ai încredere în Cel de Sus. Ai să vezi Accra, te întorci la noi și îți primești cele trei lire și prețul călătoriei. Ai înțeles, Suleiman Ghaffar Izzeddin?“

Hanna Yakub ascultase cuvintele ofițerului fără să ia seama la arșița soarelui care îi ardea ceafa. Rămăsese mut, ca lovit de trăsnet în fața chipului prelung, acoperit cu pete roșii. Lăsase să i se ia cele două coșuri cu ouă. O mână osoasă îi dăduse o tichie druză să și-o pună pe cap și o luase cu o mișcare involuntară. Vocea aceea străină îl întrebă dacă n-a uitat numele și el îl repetă sunet cu sunet, cu glas tremurător ca și cum abia atunci învăța să vorbească: Suleiman Ghaffar Izzeddin. Abia când soldații l-au îmbrâncit, împingându-l către ceilalți prizonieri, s-a trezit din amorțeală, întorcându-se brusc și aruncându-se la picioarele ofițerului: „Nu-mi face asta, pașă, sărutu-ți tălpile. Am nevastă tânără, de șaptesprezece ani, e singură, nu ne are decât pe mine și pe fetița noastră de țâță. Îți sărut picioarele, ia pe altul în locul meu, că eu nu pot să merg“. Auzi un cuvânt în turcește și nu mai avu timp să priceapă cum a ajuns răsturnat pe spate și lipit de pământ de parcă ar fi fost țintuit cu piroane pe cruce. Simțea în gură o durere

atroce și nici când văzu hangerul nu înțelese că ofițerul îl lovise cu mânerul, nu cu lama tăioasă. Pe urmă i se ceru, în arăbește, să-și deschidă gura și să scoată limba afară. Își întoarse capul, strigând „primesc, primesc“, încleștându-și apoi fălcile, de teamă că-i vor reteza limba. Ofițerul se îndreptă zâmbind: „Aferim, aferim, și, când te întorci de la Accra, să vii să-ți primești cele trei lire de aur“.

L-au legat, strângând atât de tare încât sângele i-a țâșnit din încheieturi. Într-o clipă, tichia de pe cap i s-a îmbibat de sudoare. Stând în genunchi, se clătina ars de o durere sfâșietoare. Privi, scârbit, chipurile fără nume din jurul lui și înțelese că umezeala arzătoare pe care o simțea între pulpe nu era sânge. Leșinat, a plutit prin ceață un timp ce i s-a părut nesfârșit, până când arsura i s-a adunat toată în rinichi și i-a străfulgerat prin minte că a fost rănit fără să bage de seamă. A văzut doi oameni cu ochi albaștri aplecați deasupra lui și spunând ceva; la început, n-a putut înțelege. Apoi, la fel de brusc, și-a venit în simțiri. Unul dintre cei doi plecase. Îi trecu prin minte că numai consulul Franței ar fi putut să-i aducă scăparea. N-o să mai aibă un alt prilej! Își înălță capul și, cu gâtul întins, țipă asemenea înecatului: „Eu sunt Hanna Yakub, creștin din Beirut, și am casa pe zidul mănăstirii catolice Mar Elias“. Deși ajunsese departe, consulul a auzit strigătul, și-a întors capul privind înapoi peste umăr și și-a întrebat tălmaciul ce se întâmplă și ce spune prizonierul acela. Iar cel întrebat i-a răspuns într-o franceză fără cusur: „Spune că el este cel care a omorât un creștin din Beirut, că îl cheamă Hanna Yakub și că își are sălașul pe zidul de fortăreață al mănăstirii catolice Mar Elias“. Chipul consulului s-a împurpurat de furie, iar ofițerul care avea în sarcină plecarea surghiuniților s-a apropiat, șoptindu-i la ureche: „Dacă Excelența voastră poruncește, îi retezăm limba!“ „Nu suntem barbari, dar închideți-i gura!“ i-a răspuns consulul, strâmbându-și buzele. Iar ofițerul a smuls revolverul de la șoldul unui soldat și, cu patul armei, l-a lovit violent în bărbie pe surghiunit. A scuturat arma, apoi, liniștit, și-a șters palmele de tunica soldatului.

---

[17] Antic oraș-port la Marea Mediterană, situat în nordul Israelului de astăzi, în apropiere de orașul Haifa.

HELANA — 1

După ce Hanna a plecat, Helana a micșorat lumina gazorniței și s-a aplecat asupra Barbarei, inspirând mirosul copilei cufundate în somn. „Acuma dormi, șireato?“ a șoptit zâmbind, îndreptându-se în cămașa largă de bumbac. A simțit o picătură de lapte cald izvorând din sfârcul sânului și prelingându-i-se în jos, către pântec. A căscat, îmbiată de liniștea și tăcerea din jur, apoi a întins mâna să stingă fitilul lămpii și s-a întins în așternut, gata să adoarmă din nou — o moleșeală subțire ca un fir fumuriu peste creasta muntelui Sanin. Copila o trezise de mai multe ori în timpul nopții și se simțea istovită. Știa, chiar și cuprinsă de somnolență, că sânii îi sunt plini și gata de alăptat și se răsuci pe o parte, pipăindu-și un sfârc umezit. Își înghiți saliva, cuprinsă de dulceața somnului, și își privi degetul prins în palma măruntă a fetiței. Nu simți nici forfota credincioșilor care se întorceau de la rugăciune, nici strigătele lăptarilor și ale negustorilor care vindeau orez cu lapte și halva. A rămas așa, nemișcată, ca un sac, până când soarele s-a înălțat și ulițele s-au umplut de viață și de sporovăielile bătrânelor adunate în fața bisericii. Dar nu s-a grăbit să se ridice. După pumnul mic al fetiței încleștat pe degetul ei, știa că ar mai avea timp să tragă un pui de somn. Nu s-a mișcat nici atunci când găinile înfometate au început să facă zarvă prin cotețele lor. Și-a întors doar capul pe-o parte, către fetiță, îndreptându-i scutecul. Simțea în nări un miros care îi aducea aminte de Hanna — un amestec de tutun, sudoare, sare și piatră —, dar propriul miros, al ei și cel al copilei, stăpâneau așternutul: lapte, apă parfumată cu flori de lămâi, unt alb topit la foc încet. Între somn și trezie, surâdea, închipuindu-și-l pe Hanna al ei pierdut prin mulțime și strigând în gura mare „Ouă, ouă, cele mai bune ouă…“ Clopotele bisericii începură să bată, făcând să tremure pereții, și abia atunci s-a înduplecat să-și deschidă ochii. „Tatăl nostru carele ești în Ceruri, sfințească-se numele Tău…“, șopti, închinându-se. Apoi, coborându-și privirile, văzu că și micuța avea ochii deschiși, stând liniștită pe spate și surâzătoare asemenea unui înger, urmărind firele de praf care se legănau în lumina soarelui. Semăna leit cu Hanna.

Se spălă în lighean; după aceea, luându-și în brațe fetița, ieși spre coteţe să dea drumul la păsările care umplură locul cu penele lor albe, roșcate, cafenii, strângându-se apoi, cu repeziciune, în jurul Helanei. Le aruncă trei pumni de grăunțe și păsările dădură buzna, unele peste altele, să prindă cât mai multe boabe. Barbara scotea clinchete de râs cristalin. Cu copilul la piept, femeia se întoarse în ogradă, la zidul pe

care Hanna îl înălțase, și se ridică pe vârfuri să privească forfota târgului. Erau multe coșuri și capete care săltau. Într-un coș rotund din papură se zbăteau pești argintii abia pescuiți din apele mării. Se întoarse să le mai arunce găinilor încă un pumn de grăunțe și, așezându-se pe prag, își ridică fetița la sân, alăptând-o. Dincolo de gard, lumina soarelui se oglindea în frunzele verzi și netede ale unui rodiu și în fructele trandafirii a căror culoare era tot mai aprinsă în fiecare dimineață. Înainte de amiază, a ieșit și a cumpărat o legătură de spanac: voia să-i facă o surpriză lui Hanna. La întoarcere, pe marginea uliței a văzut un morman de zdrențe, din care se ridica o palmă deschisă, cerând de pomană, în vreme ce un glas plăcut se ruga ca milostivului și copiilor lui să le dea Dumnezeu sănătate și viață lungă. S-a întors să pună un piastru în palmă, dar degetele au apucat-o pe neașteptate de mână. După câteva clipe, strânsoarea a slăbit și din mormanul de straie s-a ridicat, iarăși, vocea de adineauri: „Dumnezeu să te dăruiască și să-ți alunge răul din cale. Deschide-ți, fata mea, palma, să ți-o citesc“. Însă Helana n-a mai șovăit, grăbindu-se spre casă.

Așezată lângă fântână, s-a apucat să curețe frunzele de spanac, aruncându-le găinilor pe cele mâncate de viermi, apoi a spălat în lighean frunzele late și sănătoase. A ales și a pus la muiat o ceașcă de burghul[18] zdrobit mărunt pe care, mai apoi, l-a amestecat cu făină, lăsând frunzele de spanac să se usuce la soare. După aceea, așezându-le pe fundul unui castron, le-a mărunțit pe toate o dată. A curățat o ceapă, tăind-o în felioare, a aprins în cuptor un foc de vreascuri uscate, rumenind solzișorii de ceapă în untură de casă și ulei de măsline, iar când aceștia s-au muiat îndeajuns, a aruncat deasupra frunzele de spanac. Îmbiată de miros, Umm Samaan, vecina, a strigat-o, întrebând ce bunătățuri gătește. Chiar și Barbara, în culcușul ei, și-a ridicat capul precum o mielușea, cercetând de unde venise vocea străină. Helana a luat de pe foc castronul de lut, apoi și-a săltat copila în brațe, mergând la fereastră, să schimbe o vorbă cu Umm Samaan. Băiatul Salim, care slujea de clopotar la biserică, s-a ițit în deschizătura clopotniței, a râs ca un pui de cămilă, dezvelindu-și dinții îngălbeniți și făcându-se, mai apoi, nevăzut. Printr-o fereastră de mai sus și-a scos capul și brațele Umm Girgi, să stoarcă o cămașă spălată. S-a amestecat repede în vorbă, căci ea auzea totul și le știa pe toate. „Lui Abu Girgi, strigă ea, nu-i place *kubbeh naye*[19]! Dumnealui nu-i place nici laptele fiert, iar *kubbeh* nu mănâncă decât cu carne și servit pe farfurie.“ „Lui Hanna îi place tare mult spanacul umplut“, îi răspunse Helana, iar Umm Samaan își scoase prin fereastră brațele rotunde și pline, înclinându-se înainte: „Să-mi dai și mie, de poftă!“ Helana o ridică pe Barbara în sus, să simtă și să se bucure de aromă. Și micuța gânguri într-un început de râs cristalin.

---

[18] Boabe de grâu râșnite și folosite la prepararea diverselor mâncăruri de legume, în gastronomia arabă.

[19] Preparat culinar libanez și sirian din carne tocată și grâu pisat (burghul), servit uneori cu iaurt.

ÎNTEMNIȚAȚII

I-au dus în pâlcuri mici la corabie. Vasul nu putuse să intre în port din pricina stâncilor și a trecătorii înguste. Hanna stătea în picioare pe fundul bărcii care-i ducea, dar l-au legat și l-au silit să se ghemuiască. Cât stătuse ridicat, putuse să zărească fantomele încremenite pe cheiul larg, cu privirile goale ațintite către întinderea mării. Chipurile nu se deslușeau, acoperite de umbra masivă a caravanseraiului nou. Nu le putea vedea și din pricina durerii crâncene care îl fulgera în bărbie și în gură. O dată și încă o dată scuipase sânge și dinți sfărâmați pe fundul bărcii. Și-a ridicat privirile spre ceața subțire și de culoarea leșiei pe care o despicau pescărușii. Dincolo de pojghița țesută de razele moi ale soarelui, a zărit soldați aliniați la marginea cheiului, făcând semne cu brațele. Înfulecau ouă, aruncând cojile în valuri. Lanțurile îl strângeau violent și avea sentimentul că umărul îi fusese smuls. A încercat să se miște, dar picioarele îi erau legate de lemnul chilei. Un prizonier îl apucă dureros de braț, lipindu-se de el pe la spate. Aștepta să fie lovit, dar două palme puternice îl apucară de subsuori, ridicându-l în aer. Cine îi dezlegase gleznele? Ce vor face cu el? Dacă îl aruncă în mare, cu mâinile și picioarele legate, se va îneca, va muri. Vru să strige, dar parcă gura îi era plină cu cioburi de sticlă. Abia atunci auzi vocea care îl îndemna să bea apă din mare și să-și spele gura. Mai întâi, n-a înțeles, apoi a văzut o palmă uriașă făcută căuș, care se cufunda în apă, umplându-se și venind, apoi, să se verse pe chipul lui. Din nou, aceeași voce: „Nu poți să te speli singur?“ „Sunt legat“, a răspuns, răsuflând greu, pe când apa sărată îi ardea ochii. Și-a văzut, după aceea, propria mână mișcându-se singură, parcă desprinsă de trup, umplându-și palma cu apă și ridicându-se pentru a i-o aduce la buze. Stând ghemuit, și-a spălat capul și ceafa, simțind că sufletul i se întorcea în trup. Se silea din răsputeri să îndure arsura pricinuită de sarea de pe rana proaspătă a bărbiei. La celălalt capăt al bărcii se afla un om cu părul cărunt și cu pieptul gol care, cu coatele ridicate și cu mișcări iuți, înfășura funia. Se dovedea priceput, de parcă toată viața nu făcuse altceva decât să strângă ștreanguri. Hanna simțea o somnolență copleșitoare și era convins că are vedenii: în jurul lui prizonierii se prinseseră roată și dănțuiau… Barca s-a lovit cu un zgomot înfundat de copastia vasului mare. Tremura și se gândea că nu se va putea ține pe picioarele lui. Puterea îi reveni o clipă scurtă, apoi se stinse din nou. Cineva îl lovi în coaste, să se ridice. „Piciorul…“, izbuti să murmure, iar după aceea recunoscu vocea druzului care îl ajutase mai înainte: „Nu vezi că nu poate să-și miște

piciorul?“ întrebă cineva. O voce se prăbuși peste el din înalturi: „Luați-l pe sus!“ „Îl ducem, îl ducem, doar suntem frați“, zise un altul râzând cu răutate.

A fost ridicat, ca un mort, pe umeri și, când barca s-a clătinat, a crezut că va fi aruncat în mare. Cineva mormăia cu glas furios ceva ce părea a fi o înjurătură și, deschizându-și mai bine ochii, Hanna se văzu suspendat între apă și cer, nenumărați ochi îl cercetau privindu-l de sus în jos, un fel de podeț din scânduri se legăna în aer, la capătul unei frânghii, lipindu-se, apoi, de copastia vasului care tremură ca lovit. Își coborî privirile: era un vas cu trei catarge, purtând steag italienesc, tocmai intrase în port, cu pânzele albe întinse, pe care marinarii se chinuiau să le strângă. Femei cu straie europene colorate se adunaseră pe duneta cârmaciului și priveau către ei. Una dintre ele le făcea semne, fluturând în aer un șal de mătase. Cineva trase lângă barcă podișca de lemn și îl ridică, de parcă ar fi ridicat un copil, ținându-l strâns, să nu se rostogolească. Era moale, inert, gata parcă să se cufunde în somn. Apoi, într-un scrâșnet de cricuri, podul se ridică balansându-se. Înainte de a-și pierde cunoștința din nou, a simțit că gura îi sângerează.

HELANA — 2

Se temea ca micul Salim să nu cadă din turla clopotniței, să-și rupă gâtul și să strice împrejmuirea găinilor. Era un copil slăbănog și neîndemânatic. Clopotul pe care tocmai îl frecase cu nisip și zeamă de lămâie avea acum două culori, de parcă ar fi fost turnat din două bucăți: una arămie strălucitoare, jos, până unde băiatul putea să ajungă cu mâna, și alta, deasupra, de culoarea stinsă a fierului. Uitase de laptele pus la fiert, care stătea să dea în foc. De la înălțimea locului său, privirea băiatului căzuse pe strălucirea genunchilor ei și pe albeața pieptului în clipa când se aplecase să stingă focul. Picioarele copilului tremurau, căci pe o tipsie de lângă ea erau rânduite bucățele rotunde de kubbeh. O urmărea cum le pregătește, presărându-le cu o ploaie de chimen și cu praf de ierburi uscate — busuioc, măghiran, păpădie și cimbrișor, rostogolindu-le apoi în palme să facă gogoșele mici cât oul de prepeliță. Își muia vârful degetelor într-un pocal cu apă, lua câte un oușor punându-l să se prăjească în voie și să capete strălucire și gust. Le lua apoi pe cele puse să se răcească la aer și le adăuga umplutura: ceapă, spanac, sumac și migdale sărate. O, de câte ori nu visase micul Salim ca Dumnezeu să-l fi făcut pe el Hanna Yakub, și nu o slugă pusă să aibă grijă de curățenia din biserică și să omoare șobolanii și șoarecii. Tot privind la globulețele umplute de kubbeh, a simțit o gheară în piept și l-a năpădit frica să nu se prăbușească din turlă. Curățarea clopotului era cea mai grea corvoadă din câte avea de făcut. Îl pizmuia pe îngrijitorul de la Biserica Prealuminatei Fecioare, pentru că acolo, clopotul era agățat și adăpostit într-un chioșc, pe pământ, lângă ușile pronaosului. Aruncă în cuptorul plitei un leaț verde care umplu casa de fum. Ochii o usturau, împodobindu-i obrajii cu bobițe de lacrimi. Aruncă o privire prin ușă, în odaia de alături, unde Barbara, întinsă pe spate, își mișca mâinile ridicate, încercând să prindă o rază de soare. Fumul înțepător alungase țânțarii care începuseră să bâzâie. La o fereastră din apropiere se auzi un oblon închizându-se să nu intre fumul. Prinseră să unduiască în aer chemările muezinului la rugăciunea de prânz. Îl aștepta pe Hanna, care nu trecuse deloc pe-acasă. Înainte ca străinii să năpădească orașul, putea să se odihnească liniștită toată vremea amiezii: el avea să vină la chindie, când se goleau ulițele de lume. Își lăsa papucii la prag, apoi își agăța cămașa în cui. Venea tulburat și cu chipul posomorât, își spăla în lighean mâinile, obrajii și picioarele turnându-și apă dintr-un urcior de pământ, din care bea apoi cu înghițituri prelungi și însetate. Își turna în gură ținând urciorul sus, departe de buze, și apa proaspătă curgea

într-un curcubeu care i se pierdea în adâncul gâtlejului. Se mira, fericită, cât de repede i se lumina chipul ca un pământ crăpat peste care a căzut ploaia, atunci când o ridica la piept pe Barbara, sorbindu-i șoaptele gângurite, de parcă trecuseră ani, nu ceasuri de când plecase de-acasă. Se mulțumea, de multe ori, cu o îmbucătură luată în pripă și cu un felegean de cafea, închizând, după aceea, oblonul ferestrei și lăsându-se furat de un pui de somn, înainte de a pleca iarăși. Își mai schimbase obiceiurile în ultimul timp, dar ea simțea că, în după-amiaza aceea, avea să se abată pe-acasă. A așteptat până când forfota străzilor a prins a clocoti din nou și atunci și-a zis că n-o să se întoarcă înainte de asfințit. A mâncat singură, a pus-o la sân pe micuța Barbara, a privit o vreme găinile care scormoneau după viermișori cenușii, iar spre seară, a umplut jgheaburile cu apă și a sorbit un pahar de *zuhurat*[20], stând în picioare sub fereastra bătrânei Umm Samaan. Vecina era bucuroasă că băiatul ei, Yussuf, plecase pe mare, la pescuit, și că la Ain Mreisseh nimerise peste bancuri de pești: „La timpul ăsta, *barzii* și *burii*[21] se înmulțesc tare mult“, zicea ea. Fără vreo pricină anume, Helana fu cuprinsă de frică. Încercă să scormonească în sine și dintr-odată îi veni în minte visul pe care-l avusese odată și pe care-l uitase: stătea pe prag, cu fetița la sân, așteptându-l pe Hanna, și, când acesta s-a ivit, în cele din urmă, avea în mână o lampă și părea a fi un străin cu chipul necunoscut, poate aducând puțin cu răposatul lui tată, măcar că ea nu apucase să-l vadă vreodată și să-l cunoască. Era el, Hanna, dar nu cel care se întorcea seară de seară acasă. Păsările săriseră gardul și Umm Samaan îi striga „prinde-le, fugi!“, iar ea, întorcându-se, văzuse o găină sărind de pe o creangă de rodiu pe zid și începuse să țopăie, să bată din aripi și să alerge până când nu s-a mai văzut. Dăduse fuga în târg și găsise pasărea aproape moartă, lângă zid, tremurând de spaimă și căutând să se ascundă printre pietre. Când a văzut-o întorcându-se cu găina sub braț, Umm Samaan a izbucnit în râs și i-a zis: „Pune-l pe Hanna să taie crengile pomului!“ Helana a dus pasărea la cuibare gândindu-se cum de era cu putință ca o găină sa zboare la așa înălțime. Iar Umm Samaan a lăsat-o să-și adune păsările și s-a topit în întunericul casei. După ce a închis împrejmuirea, Helana s-a întors cu pași mari la Barbara: simțea nevoia s-o strângă la piept și s-o sărute așa cum nu mai făcuse niciodată până atunci.

Se lăsase seara și aerul era plin de mirosuri venind de la bucătării, de voci de oameni așezați la masă, de clinchete de tipsii, dar Hanna tot nu venea. Se oprise în fața intrării mari a bazarului, deși nu avea obiceiul să se întoarcă pe-acolo. Abia când întunericul se lăsase de-a binelea și lămpile începuseră să se stingă, Helana s-a întors, tremurând de frig, la fereastra vecinei sale și a strigat-o. Umm Samaan s-a arătat, ținând în mână o lipie, și a întrebat:

— Toate bune, cu voia Domnului?

— Hanna, Hanna a întârziat peste poate de mult!

---

[20] Ceai foarte dulce preparat dintr-un amestec de flori parfumate.

[21] Denumiri ale unor pești de apă sărată.

FORTĂREAȚA DIN BELGRAD — 1

L-au aruncat într-o hrubă subpământeană unde a rămas nemișcat o veșnicie, neștiind unde se află — la Accra? —, fără nicio nădejde de salvare. Nu simțise nici plutirea, nici marea. Din zilele și nopțile petrecute pe corabie nu-și mai amintea decât mirosurile de mirodenii, dat fiind că vasul era făcut pentru negustorie cu țările din India. Mirosul mirodeniilor pe care le știa dinainte și o singură voce omenească în mijlocul scrâșnetelor, al foșnetelor ritmice și al zgomotului care nu înceta niciodată. Mai întâi, a cugetat că zgomotul acela se află în el însuși, din pricina febrei care pusese stăpânire pe el, nepricepând că pricina acestuia se afla în valurile despicate de prora corabiei. Nu știa ce taină ascunde vocea aceea. S-a gândit că poate era tot druzul acela care-l ajutase, dar nu pricepea de ce rămăsese cu el, pe corabie. Mintea îi era arsă de flăcări, însă nu simțea vreo durere. Adevăratul chin i-l provoca frigul. Nu suporta bruma și a început să strige, cerând o pătură. Cineva, nu știa cine, îl acoperise. Gheața nu se topise, picioarele și mâinile i se revoltau, dar pătura îi făcuse bine. Pe urmă, fața i s-a umflat și limba i-a crescut în gură ca un animal ciudat, care-și găsise adăpost într-un loc și mai straniu. A încercat zadarnic să molfăie o bucată de pâine, căci dinții i se mișcau în gingii. O fâșie de pânză udă, lăsând să-i picure apă pe buze, l-a ajutat să nu se stingă de sete. Apoi, undeva, s-a petrecut ceva, căci s-a simțit prins de mâini și mutat. După aceea s-a mai întâmplat ceva ce n-a priceput, dar care l-a făcut să urle de durere: degete puternice i-au pipăit genunchiul gol, pe urmă i-au apucat piciorul în două locuri și i l-au răsucit brusc. Ce făcuseră ca să-i stârnească asemenea durere tăioasă? I-au legat strâns genunchiul și l-au lăsat. Mirosul de condimente îl sufoca și se silea să nu tușească și să nu-și întețească, astfel, durerea. Vocea aceea necunoscută îi ceru să deschidă gura, apoi o palmă lată ca o lopată i se strecură sub ceafă și îi ridică ușor capul. Picături dulci și parfumate i se scurseră în gâtlej. Tuși și plânse, mai întâi, pentru că nu-și dăduse suflarea, apoi, pentru că, în ciuda arsurii din gură, recunoscuse gustul de portocală. În jurul lui era întuneric, dar încercă: își deschise pleoapele cât mai larg, până la durere, căutând să distingă chipul acelui druz. Nu văzu nimic.

Din tumultul din jur, îi ajungeau uneori în auz cuvinte lămurite, venind spre el ca un fir deșirat: „creștinul acela nefericit“, câteodată, și „măgarul acela de creștin“, alteori. S-a tot întrebat cine să fi fost creștinul acela nefericit și măgar. Nu putea face nicio apropiere între vocile druzilor din jur și chipul druzului pe care-l știa. Ori de câte ori se

silea să-și aducă aminte, i se înfățișau lăuntric chipul acoperit cu pete roșii al comandantului din port și ostașii care-l loviseră când se prăbușise pe spate. Nu-și amintea nici înfățișarea celor cu care se aflase pe vas, dar le vedea în memorie dinții și picăturile de sânge pe apa înghețată a băltoacelor. Se întâmpla ca vuietul să se îndepărteze din timp în timp și simțea atunci o căldură ușoară în pleoapele umflate, ca și cum cineva ar fi deschis o trapă ascunsă sus, în tavan. „Sunt Qassem. Dacă ai trebuință de ceva, cheamă-mă!“, glăsuise o voce. Se simțea de parcă l-ar fi vârât într-un sac negru. Mai târziu, când l-au scos pe punte și a simțit că soarele îl orbește, s-a închipuit alergând pe un drum fără sfârșit care mergea alături cu marea, venind de la Accra, spre Saida și, mai departe, spre casă. Durerea din pleoape l-a săgetat și a căzut fulgerat. Au fost siliți să-l ia pe sus și să-l ducă înapoi, pe uscat. Auzea cum erau strigate numele condamnaților și numele acela tulbure și nefericit: Suleiman Ghaffar Izzeddin.

Începu să strige în hruba lui până când glasul îi răgușí: „Sunt Hanna Yakub!“ Umezeala îl năpădea, putreziciunea i se strecura în picior și simțea gândaci alergându-i pe trup. N-a înțeles. Marea era o văgăună întunecată, înainte de care se afla viața lui și după care venea întunericul fără margini. „Rabdă, Hanna, rabdă.“ Era vocea tatălui său, care-i vobea din acel întuneric.

FORTĂREAȚA DIN BELGRAD — 2

După o vreme, l-au mutat într-o altă hrubă. Un loc pentru zece oameni, în care fuseseră înghesuiți șaptezeci de întemnițați. Pe drumul spre noua lui temniță a încercat să lege o vorbă cu gardianul. Acesta era un bărbat burduhănos, care răspândea în jurul lui un miros de var, de parcă el însuși ar fi fost o grămadă de var. I-a dezlegat inelul care-l ținea legat de zid și l-a apucat de ceafă, ca pe un iepure, silindu-l să se ridice, îmbrâncindu-l și zgâlțâindu-l. Înecat de lacrimi, Hanna încerca să-i spună ce i se întâmplase în portul Beirut, dar gardianul era cu gândul în altă parte. În încăperea de la intrare a auzit glasuri vorbind într-o limbă străină ale cărei sunete îi zvâcneau în timpane ca niște lovituri de baros. Într-o străfulgerare de luciditate, gândi că ajunsese la capătul lumii. Prin labirint sclipeau lumini mai repezi decât fulgerul. După ce l-a legat gardianul s-a făcut nevăzut. În noul și strâmtul său întuneric, îi auzi pe druzi căutându-se unii pe alții și schimbând între ei saluturi. Pricepu că, asemenea lui, fuseseră și ei împrăștiați prin alte temnițe și adunați acum acolo, cu toții. Aveau, de data asta, voci mai blânde, calde chiar: cel puțin vorbeau o limbă pe care o putea înțelege și el. Își încordă auzul să distingă, în zumzetul acela, o voce știută. Foamea îl chinuia și lipsa de aer făcea să scadă și mai mult lumina slabă ca de opaiț. Căzu într-un somn atât de adânc, încât nici cele câteva bătăi în ușă — aduceau un nou condamnat, aduceau de mâncare? — nu l-au trezit. Mult după miezul nopții — sau așa se părea, pentru că adormiseră toți, sforăind —, a auzit la ureche vocea și s-a cutremurat. Cum îi dăduse de urmă în întunericul acela de nepătruns? Ba și mai mult, cum știuse că el se afla acolo? În tot acest răstimp, păstrase tăcerea: nu voia să se știe că era acolo, împreună cu ei, el, „creștinul“, și, cu toate acestea, druzii îi luaseră urma. Vocea a întrebat despre durerile de la gură și genunchi.

— Mai bine.

Știa cu cine vorbea?

— Ești Qassem.

Îl durea maxilarul când vorbea?

— Nu. Numai limba e grea.

Vorbeau pe șoptite, să nu trezească întreaga hrubă. Rosteau cuvintele după cum se întețeau sforăitul, gemetele și loviturile mai îndepărtate.

— Eu sunt Hanna.

— Știu cum te cheamă. Ești Hanna Yakub. Creștin din Beirut. Ai casă pe zidul mănăstirii Mar Elias a catolicilor. M-ai asurzit cu urletele tale din port.

— Pentru ce m-au întemnițat? Ce-am făcut? Aici este țara sârbilor?

— Ai familie la Beirut? Din ce trăiește tatăl tău?

— Tata e îngropat la cimitirul Santiya. A lucrat la baia publică, avea grijă de cuptoare, să ardă focul pentru apa fierbinte.

— Și mama?

— S-a prăpădit când încă eram copil de țâță.

— Ai frați?

— Am trei surori. Și mai am o nevastă și o fată.

— E mare?

— Un an fără o jumătate.

— Ciudat!

Hanna a vrut să întrebe ce era atât de ciudat, dar a lăsat tăcerea să întrebe în locul lui.

— Întocmai ca Suleiman, fratele nostru. Are și el o fetiță de un an fără jumătate. Atât i-a dăruit Dumnezeu până acum. Ca și ție.

— Pentru ce m-au întemnițat? De ce nu ne dau de mâncare?

Hanna auzi o mișcare și înțelese că omul plecase. Își trecu palmele peste zid, până când simți umezeală. Își ținu palma pe locul acela, să se ude, și o atinse apoi cu vârful limbii. Gustul apei nu era rău. Repetă mișcarea de mai multe ori până când simți că arsura setei scăzuse. Rămânea foamea, care îi sfâșia măruntaiele. Cât va mai putea să îndure? „O să mor curând, de-asta mi-a venit în minte să vorbesc despre tata. Yakub fochistul. Tata. De aceea i-am auzit glasul. Dar cum m-a găsit în locul acesta?“ Simțea un miros imposibil: miros de ou fiert! Cineva, undeva, cojea ouă fierte și le mânca! Deschise gura să inspire mai multă aromă. „Ține! Ia!“ spuse vocea. Era glasul lui Qassem, îi adusese pâine, o pâine muiată în ciorbă. „Grăsime și ceapă“, îi șopti Qassem îndepărtându-se.

YAKUB FOCHISTUL

Toată viața își pârjolise trupul la gura focurilor de la cazane, ca să aibă ceilalți apă fierbinte pentru baie. Ziua întreagă azvârlea cioturi de lemn în cuptor, la baia aflată mai jos de jandarmerie. Când se crăpa de ziuă, se înfățișa la casa lui: o odăiță strâmtă și fierbinte ca focul iadului. Își dăduse fetele celor dintâi veniți să le ceară. Le iubise mai mult decât se iubise pe sine, le făcuse zestre și cumpărase un petic pătrat de pământ, lângă biserica Mar Elias, ca să nu zică lumea că a murit fără să-i lase nimic și singurului băiat pe care-l avea. Voia din toată inima ca Hanna al lui să găsească un loc mai bun sub soare, un loc cu multă lumină, cu mult ciripit de păsări, cu nesfârșita flecăreală a oamenilor. Dar lui Hanna nu i-a fost dat să moștenească focul pe care și tatăl lui îl primise de la părintele său. Nu i-a fost dat să trăiască în închisoarea fierbinte a focului de sub cazanele băii comunale. Fusese dat calfă la un negustor din tagma parfumierilor, să deprindă meseria acestuia. Dar băgând de seamă că jupânul avea năravul de a-și altoi calfa cu un baston de trestie, punându-i în spate poveri prea grele și tratându-l ca pe un animal, l-a luat de acolo, ducându-l la un meseriaș din mahalaua tâmplarilor. Un an întreg, Hanna a trăit în mirosul de rumeguș, asemănător cu cel al puilor abia ieșiți din găoace. Sub veșnica teroare și sub atotputernicia de Dumnezeu a stăpânului, a învățat tâmplărie până când părintele lui, fochistul, s-a prăpădit. A fost găsit mort printre grămezile de bușteni și cărbuni, încremenit și negru din creștet până-n tălpi. Asta s-a petrecut la trei ceasuri după ce își dăduse sufletul. Nimeni nu băgase de seamă, căci bătrânul nu ieșea din cămăruța lui fierbinte cât era ziua de lungă. Numai când băieșii au văzut că se răcește apa din băi au pornit să afle pricina și l-au găsit așa cum era. L-au înmormântat și, după pomenire, jandarmul i-a strâns mâna: „Nu te pripi, băiatule, ai răbdare și caută-ți de lucru. Dar să știi că după sărbători o să avem trebuință de un nou fochist“. A încercat zadarnic să care pietre galbene din carierele de la Mseitebeh, apoi a făcut și el ca mulți alții de seama lui: aștepta să se lase noaptea și se strecura spre colinele de lângă vechiul zid de împrejmuire al orașului, distrus de bombardamentele din ’40 la care fusese supus de flotele englezilor, austriecilor și otomanilor. A început să taie și să care bucăți de piatră neagră în spatele bisericii, într-un loc veșnic învăluit în mireasma iasomiei, și și-a ridicat cu mâinile lui o căsuță. Apoi, hotărând să-și găsească nevastă, și-a luat rămas-bun de la meșterul tâmplar Musa Dandan, a cumpărat un ciopor de găini și a meșterit două coșuri pentru cărat ouă. De

sărbători a mers la mormântul părintelui său, apoi, auzind strigătele de veselie din piețe, a simțit că ultima umbră a celui care fusese Yakub fochistul se topise pentru totdeauna.

FORTĂREAȚA DIN BELGRAD — 3

După o vreme, lucrurile s-au mai îmbunătățit, căci pașa dăduse poruncă să fie scoși la muncă prin livezi, dar, la început, au avut de îndurat suferințe pe care un om cu mintea întreagă nu le poate închipui. Cea mai apăsătoare și necontenită povară venea de la întunericul veșnic înstăpânit în hrubă, chiar și în puținele clipe când se așezau să mănânce. Niciun fir de lumină nu pătrundea în temnița lor. Numai atunci când ușa se deschidea o clipă, pentru a fi, apoi, zăvorâtă la loc, zăreau prin deschizătură o pâlpâire de lampă sau de făclie venind dinspre capătul coridorului. Dar atunci, întemnițații n-aveau chef să se uite la pâlpâirea aceea, astupându-și nările și chinuindu-se să adoarmă: doi copii deșirați, slujitori, veneau să curețe „groapa". Îndepărtau cutia de lemn, având în mijloc o gaură rotundă, și foloseau lopeți, coborând amândoi în hăul adânc de aproape doi metri. Într-un rând, pe când cărau afară căldările pline, Hanna a auzit un plânset. Privind într-acolo, a deslușit trupuri încremenite înnegrind și mai tare pământul. Chipurile nu se zăreau, acoperite de părul capului, lung, încâlcit cu cel al bărbilor, alcătuind, în loc de chip, o pată întunecată, ca de cerneală. Erau legate unul de altul, un șir de capete, urmat de un șir de tălpi. Nu pricepea pe unde se strecura un fir de aer rece în întunericul acelui mormânt. Apoi au fost descătușați, rămânând nemișcați, neputincioși să se miște. În coșmarul său, văzuse una dintre fantomele acelea îngenunchindu-i pe piept și încercând să-l sugrume pentru că „era creștin". S-a dezmeticit brusc, auzind țipete și suspine. Cineva se lovea cu capul de zid, apoi trupurile se ridicară, lovindu-se între ele, tăind întunericul într-o anumită direcție.

— Lăsați-mă, vreau să mor, dați-mi drumul!

— Ăsta e Ghanem, Abu Ghanem. Nu pot să-i țin capul.

— Apucă-l!

Acel Ghanem se lupta cu puterea taurului dus la tăiere, dar fu biruit în cele din urmă și îi înfășurară capul în fâșii zdrențuite. În aer plutea o duhoare de sânge fierbinte, care curgea fără încetare. Unul dintre ei încercase în zadar să oprească șuvoiul.

— Pe viața mamei voastre, lăsați-mă singur!

Nu l-au lăsat. Au rămas neclintiți, așteptând până când țipetele s-au stins.

— Dumnezeu să-l ierte. Bateți în ușă!

N-a venit nimeni.

— Și acum?

— Acum o să-i facem priveghi.

Au început să vorbească despre mort și despre alții, reînviind amintiri și povești, pomenind nume de familii, de copii și de rude, de neamuri. Cel mai apropiat mortului, prin legătură de sânge, s-a dovedit a fi unul dintre ei, Abu Ghannam, dintr-o mare și cunoscută familie, dar de care se îndepărtase, așezându-se într-un sat dintr-un despărțământ vecin. Nu se cunoscuseră până să ajungă, și unul, și altul, la Belgrad. Și nici acolo nu-și vorbiseră cine știe ce. Răposatul fusese cioban de capre, o fire sălbăticită, posacă și retrasă. Cu o cămașă muiată în apă i-au spălat capul, ceafa, mâinile și ce-au mai putut din trupul lui mătăhălos, apoi s-au pus în șir, stând drepți ca la o înmormântare. Îl căinară pe Osman, care îi era rudă, strângându-i palma unul după altul. Le era greu să se miște în locul acela și totuși o făceau din inimă și cu gânduri bune.

— Dumnezeu să-ți dea viață veșnică, șeic Osman! Tu nu mă vezi pe mine, dar îți zic că eu sunt Nagib Abdel Samad de la Amatur.

— Dumnezeu să te ierte, șeic Osman! Eu sunt Imad Eddin Mahmud din Al-Baruk.

— Să te țină Dumnezeu în viața de dincolo, șeic Osman! Uciderea de sine e mare păcat și mila dumnezeiască nu este dată celui ce se ucide pe sine. Dar Cel de Sus e milostiv, căci nimeni dintre cei care suntem aici nu știe cum să moară mai repede. Să ne ierte Dumnezeu și pe noi! Eu sunt Muhammad Baraakat Rida din Baaklin.

— Odihnește-te în pace, șeic Osman! Eu sunt Khattar Abdel Malik din Batatir.

Așa s-au perindat toți, în întuneric, unul strângând, în numele mortului, mâna celui care urma până când degetele i-au asudat și au început să-l doară. Alții, mai puțini la număr, se mulțumeau să-și ridice brațele, în semn de despărțire, apoi își duceau palma la piept, în dreptul inimii. Gesturile lor erau slabe, abia zărite prin beznă, dar au dus tipicul până la ultimul om, ca și cum s-ar fi aflat într-un salon încăpător, luminat de razele soarelui și parfumat de aerul curat al muntelui și al mării.

FORTĂREAȚA DIN BELGRAD — 4

Întunericul, păduchii și foamea. Pierduți, fără a mai ști hotarele timpului, cu pletele, carnea, trupul asaltate necontenit de păduchii flămânzi. Un codru de pâine și o măsură de ciorbă pentru întreaga hrubă! N-ar fi ajuns pentru șapte guri, iar ei erau șaptezeci. Când i-a lovit dizenteria, s-au convins singuri că ajunseseră în infern.

„Dar noi nu mâncăm nimic!“

Hanna nu mai putea să se țină pe picioare. Cu toate acestea, a mers până la cutia de lemn găurită la mijloc și s-a așezat la rând, clătinându-se ca un vițel atins de boală. Din măruntaie a țâșnit un lichid îngroșat și fierbine, curgând precum o cascadă. Murdări cutia, se murdări și pe sine până la glezne. Se întoarse în colțul lui, plângând de groază și de rușine, se întinse pe o parte pe brațul îndoit, cu tâmpla sprijinită în palmă, și, încetul cu încetul, l-a biruit somnul. Qassem nu-l mai căutase și abia după câteva zile l-a auzit vorbind cu ceilalți. Hanna era pe jumătate adormit, pe jumătate mort și l-au trezit vocile ridicate ale întemnițaților vorbind despre hrană. Se auzeau jumătăți de propoziții strigate.

— …sau un castron de linte cu salată de roșii și ceapă…

— …o tingire de *kūk*[22]…

— …vinete umplute cu orez și dovlecei umpluți cu…

— …în foi de viță… dulceață…

— …supă de morcovi cu carne…

Hanna s-a întors pe burtă, agonizând.

---

[22] Preparat culinar din grâu sfărâmat și lapte fermentat.

UN PARADIS DE LA DUNĂRE — 1

Fără voia lor, a fost adus înapoi din moarte de către Nazeli Hanum. Țiitoarea lui Çevdet Pașa avea trebuință de culegători și salahori pentru săpat șanțurile de irigații și reparat stricăciunile de la zidul grădinii. I se plânsese pașei că slugile o furau. „Păzitorii tăi — jefuitorii tăi“, gândea pașa în vreme ce asculta.

— Nu sunt ai mei, sunt ai Înaltei Porți. Dacă nu i-aș pune să apere fruntariile și nu le-aș zice soldați, Belgradul ar fi dat pârjolului.

— Și ai vrea să ies îmbrăcată în capot de mătase ca să culeg singură nucile, merele și strugurii?

— M-a ferit Dumnezeu, Nazeli! Tu ești făcută pentru lucruri fine. Haide, lasă, am să-ți culeg eu și merii, și nucii, și jordiile de viță.

De aceea, a dat poruncă să se scoată întemnițații din hrubele lor. Când i-a văzut tremurând ca stafiile în curtea albă a fortăreței, neputând nici să se alinieze în rânduri, acoperindu-și cu palmele ochii orbiți de soare, s-a supărat și l-a amenințat cu degetul pe secretarul său, căruia i se zicea, în râs, Șervali Bey[23].

— Îți bagi mâna în vistieria statului, Șervali! Închisoarea nu e staul de dobitoace. Nu-mi vine a crede ochilor ce văd. Spune-mi că visez, Șervali!

— Sunt, Înălțimea voastră, la fel de mirat. Îmi tai mâinile că n-am avut cunoștință de ceea ce vedem. Morții, dacă i-am pune în rând, și tot ar părea mai în sănătate decât întemnițații aceștia. Cer Înălțimii voastre o păsuire de două zile.

După ce răgazul cerut s-a sfârșit, condamnații au fost aduși iar în curtea albă a fortăreței, îmbrăcați în straie curate. Purtau papuci reparați și spălați și capetele lor tunse chilug, ca ale copiilor, străluceau în lumina soarelui. Chiar și privirile le erau liniștite: nu mai erau chinuiți de foame. Çevdet Pașa a dat mulțumit din cap.

— Așa, Șervali, fiule, e frumos. Spuneți-i lui Nazeli Hanum să-i hrănească și să-i spele, dar cu măsură, căci nu vrem să se îmbolnăvească vreunul. Iar cel care își va tăia funia ori va coborî către Dunăre să fie descăpățânat și adus înaintea mea. Acuma, duceți-vă!

Au ieșit pe sub bolta fortăreței, înșirându-se pe drumul roșu ca vișina, fără să poată crede că tot ceea ce vedeau era adevărat. După un timp, au ajuns la niște case frumos rânduite, albe și rotunde ca bucățelele de *maamul*[24] și înconjurate de copaci verzi și semeți. La poalele colinei, se scurgeau leneșe și bogate apele Dunării. Priveau amuțiți.

Oare așa arată raiul? Capete de femei se ițeau la ferestre, iar în pragul dughenelor, negustori purtând straie turcești, sârbești, bulgărești și ungurești stăteau la taifas sugând din ciubucele narghilelelor. Copii încremeniți în praguri de uși priveau, cu ochi albaștri ca bolta cerului, la acel nemaivăzut șir de oameni. O femeie cu chipul descoperit s-a arătat într-un balcon suspendat ca prin minune deasupra drumului. Casa femeii era ascunsă printre tufe de trandafiri și lămâi, iar când le-a făcut semn, fluturându-și batista de borangic, s-au uitat unii la alții cu priviri amețite. Ce era și unde era locul acesta? Hanna aruncă o privire iute ca pasărea în zbor spre negustorul ambulant, încovoiat sub greutatea carafei uriașe, purtate pe umăr, care-și suna ibricele de argint asemănătoare cu cele ale vânzătorilor de salep și de *arkasus*[25]. Văzând că un gardian se apropia, Hanna își mută privirile, silindu-se să pășească la fel ca restul oamenilor, de teamă să nu fie scos din rând și întors în caverna lor. O diligență trasă de patru cai îi depăși, oprindu-se după o bucată de drum. Călătorii priviră la condamnați ca la niște animale rare, aduse de la celălalt capăt al lumii. Dintre copaci se arătă un copil ținând în mână o piatră. Soarele scânteia în bronzul unei statui uriașe, ce înfățișa un prinț sârb ridicat în șaua calului, cu priviri semețe și ținând în aer o sabie pe tăișul căreia se zbenguiau rândunici. Cineva smuci funia și Hanna se poticni înainte, grijuliu să nu-și scape papucii. Drumul făcu un ocol și soarele le ajunse în față. Dacă ar fi mers așa vreme de un an și încă o jumătate, ar fi ajuns la casele lor. Dar părăsiră calea aceea a diligențelor, apucând pe o potecă îngustă și coborâtoare, mărginită de nuci și bolți de viță pline de rod. Mireasma din aer le îmbăta până și trupurile zdrobite de lunga întemnițare. Auzeau cântecele țărăncilor ascunse printre frunze și crengi, auzeau ciripitul păsărelelor, se uitau cu mirare la perele mari atârnând de ramurile încovoiate de rod. Auziră un șopot și văzură apă curată izvorând dintr-o stâncă. Când comandantul gardienilor le-a dat învoire să bea, au izbucnit în râs. Izvorul răspândea răcoare în jur și Hanna tremura înghițind apa rece și i se părea că n-o să se sature niciodată.

---

[23] În lb. turcă, purtător de șalvari, beiul cu șalvari.

[24] Prăjituri umplute cu migdale și zahăr.

[25] Băuturi răcoritoare populare preparate din petale de trandafir, respectiv din mure și fragi.

UN PARADIS DE LA DUNĂRE — 2

De departe, Nazeli Hanum îl văzu pe Șervali călărind într-un nor de praf și se ridică, șiroind de apă, din bazinul ascuns în spatele unui arbore. Primi de la slujitoarea sa un halat de bumbac în care se înfășură, privind la „fetele sale“, care se jucau stropindu-se cu apă. Nazeli Hanum nu era doar stăpâna câmpurilor și a cincea nevastă nejuruită a lui Çevdet Pașa, ci și o codoașă cu faimă pe ambele maluri ale Dunării. Clienții veneau la ea trecând Dunărea cu bărci cu abur. Erau, mai ales, proprietari de moșii și feluriți conțopiști și slujbași la vămile Imperiului Austro-Ungar. Străbăteau trei mile pe apă, trecând de pe un mal pe altul, ca să guste din dulceața mierii orientale. Uneori, aduceau oaspeți nobili din Budapesta, din Viena și Salzburg. Tinere românce, cercheze, albaneze, țigănci și sudaneze se stabiliseră, cu timpul, în acest cuibușor. Nu știau să vorbească, dar deprinseseră oarecșice meserii.

L-a primit pe Șervali în grădina unde își lua, în fiecare zi, singură, gustarea de dimineață. Stătea întinsă și, la insistențele ei, Șervali întinse mâna după o prăjitură cu boabe de struguri, dar rămase în picioare lângă divan.

— Întemnițații pașei au sosit, vesti el.

Cu un cuțitaș de argint, Nazeli Hanum întindea unt pe o felie de pâine. Se opri o clipă, poruncind slujnicelor să-l poftească la ea pe vechil. Omul, cu pielea tuciurie, îndesat și cu ochi cafenii, se opri la o depărtare respectuoasă, își șterse obrajii năclăiți de sudoare și tropăi pe loc să se scuture de praf și noroi. Nazeli clătină din cap, fără vorbe, și abia după ce lăsă să treacă o vreme, i se adresă secretarului:

— Spune-i pașei să-ți îngăduie să vii pe la noi când ți se mai îmbolnăvește nevasta. Casa noastră este și casa ta.

Șervali simți că respiră din nou și puse jos o mlădiță cu ciorchini, apoi se îndepărtă. Vechilul se luă după el, scuturând din cap. Avea urechi clăpăuge în așa măsură încât Șervali se încurca, privindu-l în timp ce-l învăța cum să se poarte cu condamnații. Privea țintă și fără voie în urechea vechilului, mai adâncă decât o prăpastie.

— Dar, Excelența voastră, cum pot oamenii ăia să culeagă cu mâinile legate în lanțuri?

— Nu așa. O să-i legăm în alt fel. Tu să te îngrijești de culegătorii și salahorii tăi. Ia seama și le spune să nu se amestece cu întemnițații. Că de unde nu… Îi așteaptă păduchii!

— Excelența voastră are toată dreptatea. Sunt ca niște copii mai înalți de statură.

— Copii?!

Șervali Bey scoase un oftat și porunci să i se spună comandantului gărzii că deținuții vor fi legați, de data aceasta, în grupuri mici, doar de mijloc, iar funia va fi prinsă de un copac și oamenii păziți de doi sau trei gardieni. I se aduse calul. Se uită la druzii care priveau cu ochi mari animalul, apoi se ridică în șa. Era chipeș, în ciuda anilor săi, și știa să țină cum trebuie frâul.

Se aplecă spre vechil.

— Aici se aude muezinul de la moscheea fortăreței? Prea bine. La vremea rugăciunii de seară, îi duceți înapoi. Cu salahorii tăi poți face cum poftești după rugăciune, dar pe ceilalți îi trimiteți mai întâi pe la mine.

— Și cu mâncarea? Au provizii cu ei?

Șervali râse, strunindu-și calul:

— Au. Câte un măr pentru fiecare.

HELANA — 3

Vecina Umm Samaan își trimisese cei trei copii în căutarea lui Hanna. O întrebase pe Helana despre locul în care bărbatul ei obișnuia să meargă cu ouăle și primise răspuns. Au bătut toate târgurile dintre mahalaua Al-Fașha și malul mării. Drumurile se cufundaseră în întunericul nopții și dughenele își închiseseră ușile. Întrebaseră în tot portul, până târziu, când Abu Samaan, vârându-și tălpile în sandale, a plecat și el, să caute și să cerceteze. I-a găsit nu prea departe de geamia tăbăcarilor, vorbind cu un dărăcitor de bumbac care nu-și închisese dugheana.

— Îl știu pe Hanna, zicea, de multe ori am cumpărat de la el ouă fierte, dar azi nu s-a arătat pe-aici. L-am văzut numai ieri, către seară, stătea aici la taclale cu Mansur cafegiul.

Priviră spre locul viran unde Mansur ținea prăvălie.

— Știi unde stă?

— Vânzătorul de ouă?

— Nu, Mansur cafegiul.

Le arătă încotro să meargă, îi mulțumiră și porniră grăbiți într-acolo, către Moscheea cu Nuferi. Se auziră strigați. „Așteptați-mă, vin și eu!“ Dărăcitorul își închisese dugheana și venea spre ei alergând, cu toate că era plin la trup. Locul era liniștit, pustiu și întunecat. Bătură în lemnul ușii și sunetul le păru mai mult o prevestire a unui lucru rău, pe care nu-l vedeau, dar care se petrecea, undeva, chiar în clipa aceea.

ÎN LUMEA DE LA FRUNTARII — 1

Încă din prima lor zi petrecută în livezi și în vie, îi frământa, minunându-i și neliniștindu-i totdodată, taina acelei lumi mărginașe care se chema Belgrad. La ceasurile dimineții, vântul de la miazăzi aducea dangătele clopotelor de la biserici. În viața lor nu mai auziseră asemenea sunete. Până și Hanna, care își avea casa pe zidul Bisericii catolice Mar Elias din Beirut și stătea mai mult prin preajma Bisericii ortodoxe a Sfântului Gheorghe, se oprise din lucru, cu un ciorchine de struguri în mână, cu gura întredeschisă. Zvonul se revărsa din înalturi parcă ar fi izvorât din parapetele fortăreței albe din vârful dealului. Dar așa ceva nu era cu putință, știau bine, doar din subteranele cetății veneau. Au înțeles mai apoi că sunetele izvorau din partea cealaltă a dealului unde, de pe înălțimile aflate la apus de Belgrad, comandantul gărzii îi urmărea cu ochi aprigi de uliu. Tot așa făcea, de altfel, și vechilul, pe care îl chema, după cum aflaseră, Samoilă Bulgarul. Și el, și comandantul se mirau de tragerea de inimă cu care lucrau deținuții, culegând strugurii de parcă ar fi cules via lor de-acasă, având grijă să nu rupă jordiile și să așeze cu grijă ciorchinii în coșuri. Peste vii domnea o tăcere netulburată, de parcă nici urmă de om nu s-ar fi aflat la cules. Prepelițele, care se arătaseră devreme în anul acela zburau jos, aproape să-i atingă cu aripile. Își făcuseră cuiburi prin pâlcurile de stejari, care se vedeau mai departe, spre Dunăre, ca niște insule plutitoare. Aerul începea să miroasă a toamnă.

Când au ieșit la capătul rândurilor, gardianul-șef a văzut, minunându-se tare, un lucru și mai ciudat: druzii aceia ocoleau cu privirile culegătoarele risipite în via alăturată. Când se mai arăta, din frunzișuri, vreo unguroaică ori sârboaică, cu buze roșii și cu brațele goale, își pironeau cu toții privirile în pământ, lăsându-și degetele să culeagă singure, ca degetele de orbi. Se îndreptă către un loc unde se strânseseră soldați și femei vesele. Mai mult mâncau decât aruncau în coșuri. Îi dojeni cu asprime, făcându-i să sară, asemenea unor capre, întorcându-se la posturile de pază. Gardianul intră în vorbă cu una dintre culegătoare, întrebând-o ce cântă. Îi vorbise în turcește și în sârbește și, de la primele ei cuvinte, înțelesese de unde venea. Femeia zâmbi neîncrezătoare și îi răspunse că nu cântase deloc. Gardianul râse și își ridică pe burtă centura revolverului de la brâu. Se îndepărtă câțiva pași, să-și tragă sufletul. Își scoase din buzunar șiragul de mătănii cu bobițe albe, începând să le numere cu buricele degetelor.

— Ba ai cântat. Tu și tovarășele tale, acolo, în partea aia. Gândești că sunt surd? Ai un glas plăcut. De ce nu fugi de mine, cum fac celelalte?

— De ce-aș fugi? Ele s-au mutat în partea aceea, pentru că e mai umbrită.

Gardianul râse a doua oară.

— Umbrită…

Părea să se bucure când femeia îi zâmbi, arătându-și șiragul frumos al dinților despărțiți de o strungăreață care îi sporea frumusețea.

— Ai un glas plăcut, repetă el vorbele de mai înainte, ai tăi trebuie că se bucură foarte. Dar cântecele tale, frumoaso, nu sunt tocmai potrivite pentru locurile acestea. Aici nu este râul Sava, aici este Dunărea. Apele ei sunt mai repezi și mai învolburate, privește acolo!

Văzură plutind leșul unei vaci umflate, dusă la vale de curgerea apei. O clipă s-a oprit, împiedicat de rădăcinile unei plavii, dar Dunărea l-a smuls, învârtejindu-l și împingându-l iarăși la vale. Femeia privea cu nasul în palmă și aruncând ocheade repezi către omul de lângă ea. Era înalt și chipeș, dar ea nu pentru asta întârziase, ci pentru glasul lui, încredințată că gardianul știe și el să cânte. Îl aștepta să vorbească din nou despre frumusețea glasului ei ca să se bucure de unduirea vocii lui. Nu se temea.

— Îți place și danțul? o întrebă.

— Dacă mai întârzii aici, o să se mânie fetele toate pe mine.

Gardianul se răsuci pe un picior și, cu voce ridicată, prinse să tune, în turcește, porunci pentru soldații încremeniți printre jordii ca niște sperietori. Îi mustra fără pricină, dar tot cu vocea aceea plăcută. Se răsuci iarăși, cuprins parcă de somnolență, și începu să-i murmure femeii, în sârbește, un cântec. „Aici strălucește împărăția sârbească… Aici cuibărește potârnichea sălbatică… Pe zidurile Belgradului am venit, fără de întoarcere, din regatul cel otoman… Aici strălucește împărăția sârbească… Aici unduie floarea de liliac… Cu sabia lui cea dreaptă, prințul George a zdrobit săbiile încovoiate ca Semiluna.“

— De unde îl știi? Unde l-ai auzit?

Râse, sorbind din ochi chipul îmbujorat al sârboaicei.

ÎN LUMEA DE LA FRUNTARII — 2

Vechilul Samoilă se uita la prizonierii care culegeau struguri într-o postață care nu fusese prea bine curățată de mărăcini.

Mâinile acestora erau rănite, dar și le presăraseră cu praf și își vedeau înainte de treabă. Unul dintre ei se răsuci, privind înspre împrejmuire, de parcă ar fi căutat ceva, și soldații se apropiară, legănându-și puștile. Omul îi văzu și se aplecă din nou asupra ciorchinilor, posomorât și tăcut ca piatra. Vechilul Samoilă Bulgarul se făcu nevăzut câteva clipe, apoi se întoarse ținând în mână un mănunchi de buruieni verzi pe care, fără o vorbă, i-l dădu druzului. Acesta, cu o legănare aproape nevăzută a capului cu șanțuri adânci brăzdate pe frunte, rupse din smoc o frunză grasă, cu care prinse a-și freca degetele rănite.

Nu departe, se afla împrejmuirea de leațuri, firavă, care s-ar fi prăbușit sub o povară prea grea. Nu-i auzi nimeni: se mișcau ca un singur om și, într-o clipire de ochi, trecură prin leațuri. Nu-i opri decât asaltul soldaților, speriați văzându-i cu pietre în mâini.

Nazeli Hanem asculta, privind valea acoperită cu o pânză de ceață gălbuie. Nu-l mai auzise vorbind cu atâta înflăcărare despre treaba făcută. Într-o singură zi, condamnații lucraseră cât alții în două zile sau trei.

— E o plăcere să-i privești.

Mai ales că niciunul nu furase ca să mănânce nici măcar o smochină.

— Ceea ce nu se cheamă chiar furtișag, căci ei sunt culegători, și nu hoți.

Își trecu palma peste sprâncene, gândindu-se că se lungise prea mult cu vorba. Nu știa dacă să-l mângâie cu o vorbă bună.

— Ori poate că pașa îi ghiftuiește cu atâta mâncare?

Samoilă îi răspunse că nu putea ști cât de înfometați erau decât văzându-i mâncând.

— Și ce le-ați dat? vru să mai știe Nazeli Hanum.

Și Bulgarul îi spuse că îl trimisese pe Saul la târg să cumpere pâine, că acesta întârziase, iar când se întorsese, oamenii se așezaseră sub niște fagi, pentru prima și ultima odihnă a zilei, șiroind de sudoare de parcă s-ar fi scăldat în Dunăre. Se spălaseră în jgheabul din care beau vitele, din pricină că mai-marele gardienilor avea poruncă strașnică să-i împiedice a se duce la fluviu, de teamă să nu fugă.

— Unde să fugă? La Istanbul?

Începeau să se aprindă lămpile, îngălbenindu-i pomeții și ochii aproape închiși de

truda unei zile întregi.

— Carevasăzică erau flămânzi? întrebă Nazeli.

— Au rupt pâinea și au mâncat-o cu ceapă, cu merele și strugurii care le-au fost împărțiți. Și soldații le-au oferit ceva. Căpitanul Ahmet Bosniacul le-a dat o jumătate de coș cu smochine.

Nazeli Hanum râse, văzând că lucrurile erau altfel de cum cugetase ea înainte.

— Au mâncat pe nerăsuflate, cu ochii ațintiți către fluviu. Soldații au răsucit țigări și au fumat. Druzii s-au întins pe o coastă, fiind legați. Au moțăit cam zece minute, după care au trecut iar la cules. Țărani adevărați.

— Ai vrea să-i răscumpăr eu de la pașă?

Nazeli râdea, jucându-se cu cercelul care-i împodobea lobul urechii. Îi plăcea să-l pună în încurcătură pe Samoilă Bulgarul.

— M-am uitat la ei toată ziua. Nu pot spune că ar fi dintre cei care tâlhăresc, ucid și pun foc, zise el, fără să cadă în capcana stăpânei.

— S-ar putea să vin și eu mâine să-i văd. Și spune-i lui Saul că, dacă mai întârzie prin bazar, are să-mi dea socoteală chiar mie.

ÎN LUMEA DE LA FRUNTARII — 3

Pe Hanna, urcarea drumului povârnit îl sleise. Picioarele îi tremurau tare și se prăbuși cu fața în praf. Nu era deprins cu muncile câmpului, iar trupul lui sfărâmat era vlăguit de truda zilei care parcă nu mai avea sfârșit. Se ridică, șovăind. Cerul înroșit era fulgerat de zborul păsărilor care se adunau pe la cuiburi. Urmări pieziș un cocoș de apă zburând jos, către păpurișul din coasta malului. Simțea cum slăbiciunea îl năpădește ca un roi de albine și funia îl strângea dureros. Nu departe, unul dintre gardieni tăiase o nuia dintr-o coroană de rodiu, o curățase de frunze, și șfichiuia cu ea, s-o încerce. Aerul zumzăia și acum, după ce ieșiseră din umbra copacilor, lumina cerului portocaliu îi biciuise ochii ca un pocnet de pușcă. Apoi, pe drumul roșiatic, durerea îi fusese întețită de praful care i se strecura sub pleoape. Cărând coșurile cu struguri până sub coroanele fagilor, prin minte i se perindaseră chipuri și amintiri dintr-o altă viață, timpul se amestecase cu locul, făcându-l parcă să nu mai știe unde se afla și nici de ce era acolo. Simți funia smucită încă o dată, iar șirul de oameni se arcui la o cotitură. Îi venea să se lase în voia plânsetului privind frumusețea acelor nori de omăt care se adunaseră pe cerul amurgului, pleoapele îi atârnau ca de plumb și picioarele înaintau singure, după cum le îndrepta legătura întinsă. Ar fi dorit ca, printr-o minune, să fie lăsat chiar atunci, în locul acela, să doarmă o zi sau două la marginea drumului, pe iarba acoperită de pulbere, sub cerul fără început și fără sfârșit. Undeva se auzeau muzică și chiote de copii și femei. Deschizându-și o clipă ochii, văzu un tăpșan peste care vălureau în zbor licurici și o pădurice de ai cărei copaci spânzurau felinare gălbui, apoi un foc mare, împrejurul căruia dănțuiau țigani, și un ciopor de căprioare care se iveau zburând în salturi lungi pentru a se pierde iarăși din vedere. Trecură prin fața unor dughene zidite în piatră, unele având ușile zăvorâte, altele încă deschise, lăsându-și stăpânii să-și care mărfurile înăuntru, aruncând priviri fugare către șirul nefericiților. Era pe jumătate adormit când au pășit sub bolta de la intrarea cetății și a auzit, slab, numărătoarea.

— Abdel Khalek Dueik — prezent, Sallum Midad, aici…

Voci apropiate și alte voci de departe. Numărătoarea nu mai avea sfârșit. Era gata să se prăbușească de oboseală.

— Suleiman Ghaffar Izzeddin.

Tăcere.

— Suleiman Ghaffar Izzeddin.

O mână îl zgâlțâia de ceafă, să se trezească.

— Prezent.

Și vocea lui îl ajungea de departe, ieșită parcă din gura unui alt întemnițat, aflat în alt loc. După ce i-au zăvorât în hrubă, s-a prăbușit în colțul lui și a dormit neîntors toată noaptea.

ÎN LUMEA DE LA FRUNTARII — 4

— Prea bine, Nazeli, mă bucur că întemnițații îți plac atât de mult. Acum, trebuie să dai îndoit față de cât ne-a fost înțelegerea.

Apucând urciorul de lut, Nazeli umplu două cupe cu vin, lăsând să scape câteva picături purpurii pe albul pernei.

— Întotdeauna ți-am dat îndoit.

S-a înclinat spre el, cu buzele deschise, cercetându-i adânc zbârciturile chipului. Golindu-și cupa, pașa îi zâmbi, întrebând dacă sunt adevărate cele auzite despre vechilul ei, evreul acela avar.

Nazeli râse ușor, răspunzându-i că evreul acela avar le dăduse întemnițaților să mănânce iahnie de linte, le dăduse să bea cafele și îi îmbiase cu tutun, dar, fiind cu toții nefumători, nu primiseră.

— Așa e. Neam ciudat.

Șarveli îl întrebase pe unul de ce au ei obiceiul să nu-și ia decât o nevastă, dacă tot zic întruna că și ei sunt moslemi. Iar cel întrebat i-a dat răspuns zicând că sfânta Carte a lui Allah poruncește ca toate nevestele să se bucure de drepturi egale și că ei, temându-se să nu nedreptățească pe unele, își iau doar una.

— Șervali a întrebat asta?

— Știu, știu. Dar are și Șervali toanele lui. L-a mai întrebat pe prizonier dacă și ei sunt precum cei din India, care cred că, dacă omul moare, nu moare de-adevăratelea, adică sufletul îi iese din trup, trecând în corpul unui copil, care vine pe lume în clipa aceea. Iar cel întrebat a răspuns zicând că, pe limba acelor indieni, aceasta se cheamă metempsihoză, ceea ce vrea să zică, pe graiul nostru, că sufletul schimbă trupurile cum ne schimbăm noi cămașa. Iar Șervali, ascultă bine la asta, Șervali i-a zis că aici stă pricina pentru care aceia nu-și iau decât o nevastă, căci unul care a trăit, să zicem, o sută de vieți pe puțin a avut câte o nevastă, așadar vine că, într-o sută de vieți, a ținut o sută de soațe, ceea ce vrea să zică mai mult decât patru, cât îngăduie Sfânta Carte.

— Vechilul meu Samoilă îmi zice că prizonierilor acelora nu prea le place vorba lungă. Chiar și la vremea mesei, mănâncă și tac, privind cum se scurge râul. Mai zice Samoilă, că dacă aud muezinul, pe chipurile lor se așterne posomoreala.

— Vrei, Nazeli, suflete, să-i las peste noapte aici? Oare eu i-am adus în temniță? Am a-ți spune ceva ce puțină lume cunoaște: druzii aceia au venit singuri la închisoare. Nu

noi i-am legat. Când vizirul Fuad Pașa a mers la Beirut în fruntea unei oștiri otomane, a urcat, împreună cu garda sa, în Munții Libanului, având sfat de taină cu căpetenia acelor druzi, unul Said Bey Jumblat pe numele lui, și i-a cerut ca druzii care s-au bătut în război să pună armele jos și să vină de bunăvoie la judecată, la tribunalul pe care pașa l-a întocmit cu statele Europei. Iar acel Said Bey Jumblat i-a dat răspuns că oamenii săi, până la unul, au coborât din munte pe poteci neștiute către Horan, care se află la margine de deșert și acolo caută și adună măgari și catâri, ca să se întoarcă la casele lor, să-și ia nevestele și copiii, nevoind ei să pornească război cu Înălțimea Sa Sultanul, însă că le era frică de trădarea oștirii franceze. Întru aceea, vizirul Fuad i-a mai spus acelui Jumblat Bey: dă poruncă alor tăi să vină de îndată în fața noastră, fără zăbavă, ei cu nevestele și copiii, și să rămână aici, în grija și sub aripa mea. Așa s-a petrecut. Din trei mii, câți s-au coborât în Horan, s-au întors o mie care și-au dat armele lui Fuad Pașa. Iar tribunalul i-a osândit pe druzi să le plătească despăgubiri creștinilor, iar pe alți 670 i-a osândit la surghiun, după ce-și lepădaseră armele. De ce au făcut asta? „Țărani adevărați“, zice blestematul tău de vechil? Sunt oameni însetați de sânge, ascultă la mine și nu mai da crezare poveștilor. Mi-ai spus că ai o nouă chiriașă. Unde e?

HELANA — 4

Cu părul încâlcit, cu ochii umflați de somn, Mansur Murad veni, ținând în mână o lumânare cu flacăra pâlpâindă.

— Ce e cu voi, oameni buni?

Făcându-i un semn de salut, Abu Samaan îl întrebă dacă-l cunoaște pe unul, Hanna, negustor de ouă. Mansur își plimbă privirea peste chipurile oamenilor veniți în toiul nopții la ușa lui. Îl recunoscu pe Mussa, dărăcitorul de lână, dar neliniștea nu i se risipi. Cine erau oamenii aceia? Și ce voiau de la el? Murise Hanna și veniseră să-l vestească? Dar ce amestec avea dărăcitorul?

— Hanna, vecinul nostru. N-a mai venit acasă. Nevastă-sa este înnebunită de grijă.

— Azi nu l-am văzut.

Mansur Murad tresări, ars de ceara fierbinte a lumânării din mână, pe urmă își aduse, dintr-odată, aminte:

— Ba l-am văzut, azi, devreme. Mi-a dat bună dimineața și i-am răspuns la fel. Cobora înspre caravanseraiul cel nou. Pe urmă nu l-am mai zărit.

— Era singur?

— Singur.

— Și altceva n-a mai zis?

— Era zorit, cobora, ca de obicei, către port, unde își vinde ouăle.

Prin ușa întredeschisă a casei veni un miros îmbietor de cafea prăjită.

ÎN LUMEA DE LA FRUNTARII — 5

— Ce-ți mai face genunchiul?
— E mult mai bine.
— Te văd șchiopătând.
— Numai seara. Din pricina mersului de peste zi.

Pentru întâia oară de când fuseseră scoși la culesul livezilor, Hanna era legat numai el, cu aceeași funie, de Qassem. Pe ceilalți șase din grupul lor nu-i știa, dar cât goliseră de fructe un măr, aflase numele tuturor. Sub crengile pomului următor, Qassem îi făcuse cunoștință cu frații lui, Bașir, mai întâi, și pe urmă Naaman. Apoi, pe când stăteau la odihnă, Qassem îi arătase cu degetul:

— Acolo, lângă păpuriș, e Mahmud.
— Cel cu degetele tăiate?
— Să nu mai vorbești despre asta!

Hanna amuți, molfăindu-și bucata de lipie. Cu câteva zile mai înainte, fusese legat împreună cu omul acela, dar nu avea de unde să știe că acela era frate cu Qassem. Mâna stângă îi era lipsită de degete.

— La război? întrebă, deșertându-și poala de mere.
— Nu, și-a prins mâna sub piatra morii, când era mic.

ÎN LUMEA DE LA FRUNTARII — 6

Prizonierii au fost scoși la cules de mere până într-o zi când Șervali a venit cu ideea să fie folosiți chiar la fortăreață, să repare zidul de împrejmuire, care începuse să se dărâme pe latura dinspre râul Sava. Çevdet Pașa a tras adânc din ciubucul narghilelei, scoțând pe nas, ca un balaur, vălătuci de fum. Nori cenușii-gălbui acoperiseră clopotnițele mulțimii de biserici care dominau căsuțele din Salamin, pe celălalt mal al apei. Din înaltul fortăreței albe se zăreau umbre de bărci coborând înspre locul unde Sava, tot mai repede și mai învolburată, se vărsa în apele Dunării, tulburată, parcă, de palma unui uriaș nevăzut.

— Îmi citești gândurile, Șervali Bey!

În locul unde Sava se varsă în Dunăre, față în față cu fortăreața, se rotunjește dealul Belgradului, ca o broască-țestoasă acoperită, la vremea serii, de o ceață palidă, de culoarea muștarului, întinsă până spre colinele pe care se află locuințele sârbilor, căsuțe zidite sau cumpărate pe nimic de la bosniacii, turcii și macedonenii care, în anii din urmă, se aciuaseră acolo, în latura de răsărit a orașului, și mai departe, înăuntru, pe teritoriul sultanatului.

— Ori ridicăm ziduri noi, ori ducem Belgradul, pe corăbii, de aici la Marea Neagră și mai departe, la Istanbul.

— Ferit-a sfântul, Excelență, ferit-a sfântul!

— Nu se știe, Șervali, nu se știe. Eu cunosc Salaminul cum îmi știu liniile din palmă, casă cu casă. Părintele meu, Dumnezeu să-l ierte, a construit acolo, cu mâinile lui, mihrabul[26] unei moschei, am dat și eu o mână de ajutor, cărând lemnul. Și uită-te acuma la noi. Acolo am zidit din piatră, dar nu putem să intrăm înăuntru fără țidulă de la vama austriecilor.

Pe deasupra fortăreței vrăbiile zburau ca o săgeată, pierzându-se dincolo de apă, peste acoperișurile din Salamin.

---

[26] Nișă în peretele dinspre Mecca al unui lăcaș religios musulman.

HRUBA — 1

S-au trezit după rânduielile fiecărei zile, așteptând, dar nici zăvorul nu s-a auzit, nici ușa nu s-a deschis.

— Poate că s-a pornit ploaia.

Au ciulit urechile să audă foșnetul ploii, deși știau cu toții că era zadarnic: hruba lor se afla adânc sub pământ. Unul dintre ei — era Muhammad Abu Matar[27], care avusese pământ la Samkaniya — numărase, odată, treptele și îi ieșiseră 64. A doua zi, le numărase din nou și găsise la număr 68. „S-a lungit cu patru trepte într-o singură noapte“, a cugetat el.

În întuneric, își auzeau bătăile inimii, așteptând să se ivească paznicul care mirosea veșnic a var. Au așteptat zadarnic. Țineau socoteala timpului după cum le chiorăiau mațele goale. În ziua aceea, nu le dăduseră nimic de mâncare.

— Numai noi am greșit. Dacă am fi lucrat mai încet, am fi rămas mai mult la cules.

— Dar mai este o livadă care nu e culeasă.

— Să fii sănătos. Mai sunt nu una, ci șapte, cu cel puțin 42 de pomi fiecare, dincolo de deal și în partea dinspre păpurișuri.

Au râs, știind apucătura lui Abu Matar: număra tot ce-i ajungea înaintea ochilor. La fiecare început de toamnă, când păsările călătoare pluteau pe cerul de deasupra muntelui, își chema nevasta să-l ajute la numărat. Ba, lumea din Shouf zicea despre el că numără până și boabele de fasole din iahnie, înainte de a le mânca.

— Azi-noapte am avut un vis. Se făcea că mă întorsesem acasă și din prag l-am văzut înăuntru pe răposatul tata. L-am cunoscut după barba albă. Era singur și o luminiță galbenă se mișca pe pământ. Atunci m-am ascuns după dudul din fața casei.

Hanna ascultase fără să știe a cui era vocea, nu putea s-o pună alături de vreun chip cunoscut. S-a străduit să-și aducă aminte de toate chipurile pe care le văzuse în livezi și la vie și să pună în gura fiecăruia cuvintele auzite. Era greu, mai ales că vorbise prea rar cu ceilalți. Culegând nuci, auzea mai degrabă foșnetul fluviului decât vocile din jur. Era un glas răgușit, parcă ros de rugină, suferind, poate din pricina dizenteriei. Dar toți sufereau de dizenterie acolo, iar Hanna ajunsese să scuipe tot mai des sânge. Vocea era istovită și hruba destul de largă și Hanna știa că, în clipa aceea, toți ceilalți făceau același lucru: încercau să ghicească a cui era.

— Stăteam ascuns după trunchiul dudului, neștiind ce să fac: să mă apropii și să bat

la ușă sau să intru de-a dreptul în casă. Pe când stăteam așa, am zărit mișcându-se lumina dinăuntru și, căutând mai adânc, l-am văzut pe tata cum se ridică, în cămașă de noapte, și iese pe ușă, cercetând întunericul. Cine e acolo? a întrebat, dar nu i-am răspuns. Și-a ridicat barba, înclinându-și obrazul într-o parte, ca orbii.

Hanna auzea răsuflări înăbușite. Așteptau, dar nimeni n-a întrebat cum s-a terminat visul. Și-a deschis gura, dar n-a putut să vorbească.

Dacă acuma e seară, înseamnă că Helana aleargă după găini, mânându-le spre cuibare.

---

[27] Matar (în lb. arabă), ploaie, dar și apă parfumată. Literal, Abu Matar, tatăl ploii, dar și tatăl unui copil cu numele Matar (apă parfumată).

HRUBA — 2

S-au culcat nemâncați. Asculta vocile nopții, când a simțit mișcare deasupra capului. A deschis ochii.

— Dormi?

— Nu.

— E greu să adormi.

— Crezi că mâine ne scot?

Qassem nu răspunse.

— Crezi că ne vor da de mâncare?

Qassem își trosni degetele.

În partea cealaltă a hrubei, cineva sforăia. Încetul cu încetul, murmurele și vocile s-au stins, dar Qassem era tot acolo, lângă el, așezat. După felul cum respira, Hanna a înțeles că se gândea la cineva din afară. După o vreme, și-a mișcat piciorul. Restul corpului i-a rămas nemișcat, ca sub efectul unui narcotic.

— Sunteți cinci frați?

— Am fost cinci, am fost șapte. Dar tu, ai familie mare?

— Un băiat și o fată.

— Și frații tăi au copii?

Qassem nu i-a răspuns. Hanna nici nu știa dacă auzise sau nu. Șopteau în întunericul înăbușitor și umed și Hanna a fost năpădit de o tristețe apăsătoare. A simțit lacrimi fierbinți izvorându-i din ochi.

Lângă el se afla trupul de uriaș al druzului numit Qassem.

În liniștea hrubei se auzeau răsuflări. Apoi Qassem s-a mișcat și l-a înghițit întunericul.

*

Auziră huruitul lacătelor și se ridicară, dar paznicul le făcu semn să stea pe loc, puse în drum castroane cu mâncare, apoi ieși. S-au așezat din nou, fără a scoate o vorbă. Și-au lepădat alături papucii. Abia după un răstimp îndelungat și-au întins mâinile după mâncare. Closetul se umpluse de mult și cei doi băieți robi nu veniseră, ca de obicei, să-l golească. S-au gândit să se plângă paznicului, dar acolo paznicul nu avea urechi. Iar semnele prin întuneric n-aveau nicio valoare. Duhoarea era ucigătoare și simțiră că pământul era ud. Paznicul știa de toate acestea, căci alături de vasele cu mâncare

adusese niște hârdaie mai largi. Și-au îndreptat privirile spre locul unde era lopata.

— Arză-i focul Gheenei, să le dea Cel de Sus altă piele și să-i pârjolească din nou.

— Lopata asta are coada prea scurtă.

— Cine începe?

Hanna Yakub se trase îndărăt, în brațele întunericului, dorind să poată să se strecoare prin crăpăturile zidului.

— Cine începe?

— Începe cine întreabă, șeic Hamza!

— Așa e, râse cel numit șeicul Hamza, cei dintâi vor fi cei de pe urmă.

— Cel mai tânăr e primul.

— Tăiați-mă, dar de lopată nu mă ating.

— Cine e ăsta?

— Îmi zice Ahmad Saadi de la Beltoun.

— Ești băiatul șeicului Saadi?

Din tăcerea lor, Hanna înțelese că vorbeau despre un șeic cu faimă la ei acasă.

— Și câți ani ai, Ahmad?

— Cincisprezece ani, șeic Mahran.

— Tu, băiatule, n-ai pus mâna pe lopată până acum. Am un nepot mai mare decât tine. Am să curăț eu în locul tău când o să-ți vină rândul.

— Nu, șeic Mahran, așa ceva nu e cu putință.

— Atunci cum facem, fiule, când îți vine rândul?

— Dați încoace lopata!

HELANA — 5

Privind pe fereastră, în zorii zilei, Umm Samaan a priceput că Hanna nu venise acasă: Helana stătea în picioare, pe pragul ușii dinspre bazar, clătinându-se înainte și înapoi. Se îmbrăcă și ieși. Helana era desculță și aproape că nu mai vedea, avea ochii umflați de plâns, și Umm Samaan se gândi că din pricina asta ar putea să-i sece izvorul laptelui. O apucă de mână, silind-o să se așeze pe prag. Îi aduse un pahar cu apă pe care Helana îl luă, fără a-l duce la buze. Începea să se înalțe soarele. Umm Samaan culese un pantof, privind, nedumerită, în jur, să-i găsească perechea. După mai multe clipe lungi cât ceasurile, Helana s-a ridicat și a intrat în casă.

— Vino cu mine!

Stătea în umbra încăperii, ținându-și la piept copila adormită. Vecina îi șterse obrajii, silind-o să bea o înghițitură de apă.

— Haide! zise, apucând-o de mână și trăgând-o după ea până ajunseră la ușa preotului, de partea cealaltă a bisericii. Bătu și așteptă.

— În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, cine bate la vremea asta?

— Sunt vecina, părinte, Umm Makhoul, și o am cu mine pe vecina ta, mama Barbarei.

— Intrați, ușa este deschisă!

Îl văzură pe preot ridicându-se din așternut și făcându-și cruce. Părintele Butrus Taana era om în vârstă și Umm Samaan îl vedea pentru prima oară fără rasa lui preoțească. Dar, în ciuda anilor, mergea vioi și făcea mișcări bruște, neștiind ce să întrebe mai întâi.

— Părinte, Hanna, bărbatul Helanei, aici de față, a plecat ieri de acasă și de atunci nu s-a mai întors. Nu știm unde poate să fie. Bărbatul meu, Abu Samaan, și copiii l-au căutat toată noaptea prin piețe. Ultimul care l-a văzut a fost cafegiul Mansur Murad. L-a zărit coborând înspre port, cu coșurile pline de ouă, dar nu l-a văzut să se fi și întors.

— Poate s-o fi întors pe altă uliță.

— N-ai auzit ce ți-am spus, părinte? Hanna nu s-a întors acasă!

*

Părintele își trase rasa și își încinse brâul. Apoi își umezi batista cu câteva picături de apă, căci avea nările uscate și simțea că dimineața se anunța tulbure și prăfoasă. Își luă umbrela albă primită în dar de la domnul Iskander Sursok și plecă, împreună cu

Helana, să bată orașul. Cu ochii plânși, sărmana femeie nici nu băgă de seamă că straiul preoțesc se udase de atâta sudoare.

— Să avem răbdare și să credem că salvarea îi va veni, zise părintele, luând-o înainte, către Zindan. Helana nu s-a speriat la vederea soldaților așezați în rânduri în fața seraiului de la Qashlaq, pentru că până atunci nu-i mai văzuse și nici vocile lor nu le mai auzise. Trecură prin mijlocul unei mulțimi de oameni mici de statură și unul dintre ei îi urmări, scoțând, apoi, un fluierat în urma ei și amestecând cuvinte dezmățate, care făcură ca urechile părintelui Butrus să se roșească de rușine precum jăraticul.

— Tatăl Ceresc să-i ierte și să ne apere de Sodoma și de Gomora! zise el, fără să se oprească.

Helana îl auzise, fără a pricepe noima cuvintelor lui.

— De ce l-ai lăsat să plece? mai zise el și întrebarea se învârti în mintea femeii ca o roată de moară.

Căci întreaga noapte, aceeași întrebare o chinuise: „Cum l-am lăsat să plece?“ În vis, îl văzuse pe Hanna ieșind din casă, văzuse ouăle sparte și risipite în praf, pe când bărbatul continua să meargă, strigând întruna: „Ouă, ouăă…“ „Pentru ce l-am lăsat să plece?“ Preotul vorbise de răbdare, dar pe Hanna tot nu-l găseau. Părintele intră pe ușile închisorii, binecuvântându-i creștinește pe toți. Îl lăsară să-i întrebe pe deținuți, repetând, pentru fiecare, „Slăvită fie Sfânta Cruce și Bunavestire!“ și terminând cu semnul crucii făcut în aer, mai mult ca să nu cadă pradă emoțiilor. Un paznic îl îndemnă „Mai cu grăbire, domnule!“, strivind un păduche pe care îl descoperise pe jiletcă.

— Nu e aici, a zis, stingherit, când s-a întors la Helana, căpitanul lor îl știe pe Hanna și îl prețuiește cu adevărat și și-a adus aminte că de multe ori a primit un ou din mâinile lui subțiri.

Își deschise umbrela, să se apere de soarele care făcea cupolele să strălucească.

— La serai! zise, pornind repede înainte, urmat de Helana ca de o umbră.

Brațele femeii erau amorțite de cât o ținuse la piept pe Barbara. Se feriră din fața unui asin încărcat cu mărfuri, trecură ca fulgerul prin fața șirului de dughene din Bab Idris, croindu-și drum prin mulțime. Părintele răspundea la saluturi fără să se oprească și se mâhni la vederea refugiaților munteni, așezați precum cerșetorii de lângă depozitele apropiate de port. Se rugă în gând, ferindu-și capul când pășeau pe sub bolți. Trecând pe lângă palatul Zuqaq, lunecă pe caldarâm și se sprijini în umbrelă, să nu cadă. Dintr-o casă se auzeau plânsete și blesteme diavolești. Domnul Naim Tarad îl primi, chiar în ușa agenției lui, cu bucurie și cu brațele deschise. Porunci să se aducă apă și cafea, poftindu-i pe amândoi să ia loc. Ascultă răbdător și, când părintele termină ce avea de spus, o luminiță îi străluci în ochii verzui:

— Ieri de dimineață, zici? A fost aici. Toată dimineața întregul port a fost dat peste cap.

— Din care pricină?

— Surghiunul druzilor. Ieri i-au dus de-aici.

ZIDURILE LUI ÇEVDET PAȘA — 1

Când i-au scos din hrubă, își pierduseră de mult speranța că vor mai vedea vreodată lumina soarelui, încredințați că au fost părăsiți să moară acolo, îngropați de vii. „Ne este scris în «Cartea Păstrată» să nu ne întâlnim prea curând cu răposatul Ghanem Abu Ghanam!“ ziceau unii, urcând treptele care păreau fără sfârșit. Urechile îi țiuiau: în hrubă renunțaseră să mai vorbească unii cu alții. Rămăseseră toată vremea întinși la pământ, în muțenie, între trezie și somn, primind trecerea zilelor peste ei, una după alta, toate la fel, apăsătoare, zdrobind sufletele și trupurile. Îi va fi dat să piară tot așa cum se stinsese și părintele său? Hanna se gândea la această întrebare încă din ziua în care, pe cheiul portului, primise cea dintâi lovitură brutală. Poate că soarta îi fusese hotărâtă mai înainte, urmându-și cursul de atunci, ori de când străbătuse ulițele acoperite, coborând către caravanserai, ori poate din dimineața aceea când plecase de lângă Helana fără a bănui că nu se va mai întoarce vreodată.

Rânduiți în curtea largă a fortăreței, li s-a părut că lumea din jur era alta. O ploaie măruntă se cernea peste capetele lor, pe care pletele crescuseră iarăși. Pământul era bătătorit și în aer nu mai plutea niciun fir de praf, fortăreața însăși parcă fusese spălată, arătându-și trupul curat și parcă prevestitor de bine. Ciudat lucru era că și ea părea părăsită! Protectoratul otoman al Belgradului adăpostea peste cinci mii de soldați care mișuiau, de obicei, între zidurile cetății, ca un roi de viespi gata să se năpustească asupra unui fagure plin cu miere. Unde dispăruseră toți aceștia? Să se fi răsculat sârbii pentru a doua oară? Pe crestele zidurilor se vedeau prea puține puști. Așteptând funia care avea să-i lege, se despăducheau între ei.

*

De pe terasa lui, Çevdet Pașa îi urmărea pe deținuții care lucrau la repararea zidului din apropierea apelor fluviului. În partea cealaltă, se zăreau șiruri de catâri încărcați cu bucăți de piatră. Din locul unde se afla, nu putea să vadă cariera, dar avea vedere spre cimitir, spre râpa de calcar și ce mai rămăsese din țepile în care, an după an, fuseseră înfipte căpățânile despărțite de trupuri ale ghiaurilor. Ploaia încetase și prin aerul răcoros zburătăceau prepelițe. Cu chipul acoperit de o rouă înghețată, se trase înapoi, tremurând, frecându-și șoldurile și umerii cuprinși de durere. Ca și în alte dăți, hotărî să înfrunte boala și să nu se lase învins. Își chemă servitoarea, poruncindu-i să pregătească îndată cele trebuincioase, căci avea să plece la vânătoare.

— Când, stăpâne?
— Acuma, acuma.
Voise să-și petreacă după-amiaza departe de locul acesta. Ceasul amurgului îl găsi printre copaci. Șervali îl întrebase cum îi mai sunt șalele și îi răspunsese cu o privire rea, aruncată printre pleoapele albite. Se auzeau lătrături de ogari și zburau păsărele pe care, însă, nu le băgă în seamă. Spinăriile erau pline de prepelițe și bufnițe. Luă o înghițitură de apă, schimbându-și locul de pândă. Șervali pricepu că vânătoarea încă nu se sfârșise și că pașa aștepta să treacă gâștele sălbatice și lișițele care apăruseră departe, când lumina se amestecase cu întunericul nopții. S-au auzit detunăturile puștilor, apoi pretutindeni a coborât tăcerea. Corul broaștelor nu începuse încă. Prima înaripată n-a fost nimerită, dar pașa le-a doborât pe următoarele două. Copoiul pe care îl lua cu el de când fusese la vânătoare dincolo de graniță aștepta încordat, la picior, și când și a patra detunătură a bubuit în liniștea serii, a țâșnit ca un arc și, în câteva clipe a pus pe tolba de piele de la picioarele pașei pasărea împușcată. Îl răsplăti cu o bucățică de zahăr și ogarul își linse botul cu bucurie. Durerile de șale i se potoliseră.
Pe drumul de întoarcere, văzu arzând acoperișul de stuf al unei colibe.
— Hornurile acestea de lemn sunt o pacoste, observă Șervali, dar pașa se mulțumi să clatine din cap, nevoind ca vorbele să tulbure liniștea care-l învăluise.
Lămpile fortăreței se iviră de departe, clipind palid, ca niște candelabre agățate de cer. Burnița începuse din nou.

ZIDURILE LUI ÇEVDET PAȘA — 2

Același peisaj monoton i s-a arătat și a doua zi dimineața. Legănarea molatică a catârilor, zidurile care nu se mai înălțau și se gândi, nemulțumit, că oamenii nu fac întocmai ce le poruncise: păreau, mai degrabă, să ridice un alt perete lângă zidul cel mare. Dacă vor sfârși de clădit peretele până la încheierea anului, au să-și petreacă anul viitor ridicând un al doilea înăuntrul celui dintâi, pe urmă o să-l construiască și pe al treilea înăuntrul celui de-al doilea. Osânda lor era de zece ani și, dacă vor scăpa cu viață, întreaga curte a fortăreței o să fie umplută cu ziduri. Trase adânc din narghileaua de dimineață, al cărei fum îi alina suferința, și se înfășură mai bine în mantaua de lână. Iată, chiar acolo unde gâtul se leagă de umăr, chiar acolo îl doare, arzându-l precum pârjolul. De-acolo, coboară de-a lungul umerilor, tăindu-i răsuflarea. Dar mai rău decât durerile de la încheieturi este ceea ce se petrece în inima sa: parcă ar fi căzut în hăul negru al unei fântâni. Ca fântâna aceea pe care o văzuse în copilărie și de care se temuse chiar și după ce-i spuseseră că acolo era doar o groapă în care se aruncau resturile de la măslinele stoarse pentru ulei: o mlaștină neagră, încremenită, densă. Un copil legase cu sfoară un urcior și îl scufundase în borhotul acela. L-au auzit forfotind din adâncuri. Așa erau și oamenii de la zid, niște muște omenești! Câteodată îi pizmuia. Aveau trupuri puternice și nu înțelegea cum puteau să iasă întregi și vii din pământ, dimineață de dimineață.

— Simt că mă sfâșii, Șervali Bey.

— E din pricina ploii reci, Excelență.

— Șervali, e din pricina vremurilor.

— Vă gândiți la vremurile grele de azi, Excelență?

— Nu, Șervali, mă gândesc la anii pe care-i duc în spinare ca pe niște cadavre.

În clipa următoare, Șervali îl văzu prăbușindu-se. Săptămâni în șir stătuse cu ochii ațintiți asupra întemnițaților și soldaților, ca și acum, sub ploaia măruntă și deasă. Se rugă să se iște vânturile și să împrăștie norii, se rugă să fulgere și să tune, se rugă să plouă năvalnic. Așa, munca de jos ar fi încetat și pașa n-ar mai fi fost nevoit să iasă în toată vremea afară. Încercă să găsească o veste bună care să-l mai învioreze:

— Ieri, soldații au văzut cârduri dese de gâște dincolo de pădure, spre Dunăre.

Pașa scoase un geamăt, cu ochii închiși, și își răsfrânse buza de jos. Veni o solie de la Nazeli Hanum să afle despre starea pașei și să-i vestească sosirea unor prăzi noi de

dincolo de munte. Deschise ochii o clipă. Tristețea pașei trecuse și asupra lui Șervali, care i se așezase alături, fără o vorbă. Apa din narghileaua sa clipocea, prizonierii legau pietrele cu funii, trăgându-le apoi în sus cu niște scripeți de lemn, pașa era tot întins și poate că asta îi făcea bine, Șervali îi vorbea despre îndemnul mut al druzilor către muncă, dornici să iasă afară din întunericul hrubelor ca să trudească până și pe vreme ploioasă, cu toate că ploaia e neprielnică sănătății. Acum câteva zile, un bolovan a scăpat din frânghia udă și l-a zdrobit pe unul dintre ei ca pe o gânganie mică, s-a prăbușit în noroi, și când l-au tras afară, avea chipul adâncit înăuntru, în țeastă, și mâinile îi atârnau zdrobite de o parte și alta a pieptului, îndesat și el din cauza loviturii. Atunci le-au îngăduit două ceasuri întregi de odihnă, dându-le și o palmă de loc, în cimitirul vechi, să-și îngroape nefericitul tovarăș. Șervali Bey i-a urmărit, de departe, căinându-se între ei, sub un dud desfrunzit, în noroiul de la picioare, îngroșat de frunzele gălbui-cafenii ale toamnei. Priveliștea era mișcătoare și a vrut să-l cheme și pe pașa să-i vadă, dar s-a temut să nu-l supere.

— Robotesc fără de oprire. Acum le dăm să mănânce de trei ori pe zi. Dacă se vor repara stricăciunile și dacă va îngădui Excelența voastră, îi vom duce să doarmă la ziduri. Hruba s-a prefăcut în mormânt.

— Cerul ne stă împotrivă, Șervali. Uită-te cum dogorește soarele peste Salamin.

Șervali își ridică privirile către cerul pe care soarele înflăcăra norii de deasupra fluviului, zidind un perete de lumină între cer și pământ.

— Ca să văd cu ochii mei ce-am pierdut!

ZIDURILE LUI ÇEVDET PAȘA — 3

Nu știa ce găsea pașa atât de atrăgător la acea așezare numită Salamin. Mică, înghesuită, cu pereți nisipoși… Dacă nu s-ar fi aflat lângă Belgrad, nimeni n-ar fi auzit vreodată de numele ei. Se plictisise acolo, alături de pașă, care parcă îi trimitea tristețile și durerile lui. Îl privi cum se apleacă peste parapetele de lemn, urmărind cu privirile o barcă plutind în voie, scăpată din legăturile ei, pe apele Dunării, purtată de valuri spre răsărit, făcându-se tot mai mică, până când dispăru în dunga apelor și a zării. Încă o dată, Șervali se strădui să-l scoată din posomoreala aceea iernatică în care căzuse.

— Sârbilor le e frică și șoptesc că pașa Çevdet le pregătește ceva înfricoșător, zise privindu-l lăturalnic, în ceafă.

Pe deasupra oamenilor se zbenguiau păsările în zboruri frânte. Ar fi vrut ca bătrânul vulpoi să-i repete cuvintele pe care le mai spusese și-n alte dăți: „Tu îmi citești gândurile, Șervali“, dar pașa a rămas la fel de posomorât și de mut. La ferestrele caselor din Salamin începuseră să se aprindă gazornițele, dar pașa nu se mișca. De jos, aburii de oase fierte în cazane largi îi treziră foamea.

— Nu știu, Șervali, nu mai știu.

Șervali așteptă lămurire, dar odată cu aceste cuvinte, pașa își dădu și răsuflarea din urmă.

Lăsase în urmă un testament rânduit cu o mulțime de amănunte, în care își pomenea toți prietenii vechi. Banii și averile le sorocise în părți drepte celor patru soții și copiilor săi — băieți și fete —, iar rudelor și prietenilor le făcuse daruri mărunte, însă partea cea mai cuprinzătoare o sorocise lui Nazeli Hanum: o panoplie întreagă de hangere scumpe. Mai lăsase o pungă cu galbeni pentru geamia din Salamin, dispunând să fie dată în mână imamului infirm, să aibă cu ce plăti lăcomia vameșilor austrieci. Cerea ca el să fie înmormântat în fortăreața Belgradului, „avanpostul Înaltei Porți“. Testamentul nu pomenea nimic despre haznaua turcească pe care o dusese cu el ori unde-l purtaseră drumurile și datoriile. Era o ladă greoaie din lemn de cireș, din acela din care se făceau lulele, pentru că nu se înfierbânta de la jăraticul tombacului aprins. Înăuntru se aflau căpățânile împăiate ale dușmanilor săi, care aveau să fie puse în pământ odată cu pașa, înmormântat într-o zi ploioasă și sumbră.

ZIDURILE LUI ÇEVDET PAȘA — 4

Aerul era tare, lopețile aveau cozi foarte lungi și lutul greu se prefăcuse într-o mocirlă cleioasă.

Terminând de ridicat movilița de lut deasupra mormântului, s-au spălat în jgheaburile aflate dincolo de întăriturile la care lucrau. De la întâmplarea cu bucata de stâncă desprinsă din funie care luase viața unuia dintre ei, nu mai erau legați și se puteau mișca mai lesne. Au fost puși să facă jurământ înaintea lui Șervali că nu vor încerca să fugă și li se desfăcuseră legăturile. Nu după multă vreme, pe o zi cu furtună și nepotrivită pentru lucru, au fost scoși și le-a fost arătat un soldat, țăran bosniac, prins tocmai când încercase să dezerteze. Era un om slăbănog, care se uita cruciș, ud până la piele și cu dinții clănțănindu-i de frig. Înainte de răsărit, pe când era de gardă, păzindu-și tovarășii adormiți, o luase la fugă pe povârniș, cu gândul să treacă fluviul înot. Fiind noapte, se rătăcise, înotând în altă parte, căci, odată ajuns la mal, dăduse cu ochii de pușca pe care tocmai o aruncase. Întreaga fortăreață era tulburată de moartea pașei, astfel că nici căpitanul, bosniac și el, nu luase seama la fuga ostașului. În loc de pedeapsa obișnuită, în cazul acestui Ahmet, zis „Cel cu gură de aur“ pentru că era priceput la cântare, au hotărât să-i fie tăiate picioarele, „fiindcă de picioare se folosise ca să fugă din postul de pază la fluviu“, și mâinile, „fiindcă de mâini se slujise ca să înoate în fluviul care îl trimisese înapoi, de unde plecase“. În cele din urmă, i-au retezat și capul, umplând pământul din jur cu sânge negru. Ultimul strigăt al condamnatului se pierduse în bubuitul tunetelor și în zgomotul ploii. Pe drum, până la noua lor închisoare de la ziduri, au tot auzit vaierul celui mort. Nu le venea a-și crede urechilor, căci doar văzuseră capul rostogolindu-se în noroi. S-au așezat, tăcuți, în locurile și prin ungherele cu care se deprinseseră în zilele din urmă, privind cum se scurge apa de pe laturile acoperișului. Vaierul nu înceta. Palmele retezate de tăișul cu dinți al securii, palma care tocmai fusese tăiată s-a mișcat în mocirlă, de parcă nu era desprinsă de corp. Câinii de vânătoare închiși și legați undeva mai departe începuseră să latre, întărâtați de mirosul sângelui, dar se potoliseră în curând. Numai vaierul se auzea, neschimbat. Fulgerele dese le luminau chipurile tăcute. Hanna Yakub s-a încolăcit în ungherul lui, acoperindu-și capul cu brațele, să nu mai audă.

A doua zi, au ieșit la muncă sub un cer despovărat de nori și în bătaia rece a vântului. Zidurile neterminate îi așteptau și au început, asudați, ca și în zilele celelalte,

să ridice bucățile mari de piatră. Atunci, vaierul acela s-a stins.

Nu după multă vreme, a ajuns la fortăreață Rasem Pașa și întemnițații s-au bucurat, ca la un semn vestitor de bine, căci nou-venitul, ginere al răposatului pașă, era știut ca prieten al druzilor.

VREMEA LUI RASEM PAȘA

Lucrul la ziduri a durat vreme de doi ani. Rasem Pașa le făgăduise că, dacă aveau să arate supunere față de el și de înaltul guvern, urma să mijlocească la Istanbul ca surghiunul să le fie scurtat la patru ani. Făgăduiala aceasta fusese făcută într-o zi cu cer senin, care urmase unor săptămâni de ninsori și îngheț. Câțiva deținuți care știau turcește au fost aleși să fie soli ai tuturor înaintea noului pașă, dar acesta grăia deslușit în arabă. Avea falca de jos uriașă, de parcă dinții nu i-ar mai fi încăput în gură. I-a întrebat pe prizonieri ce pofteau și aceștia i-au zis:

— Allah să dea veșnică biruință sultanului! Nu vrem decât să aducem mulțumire acestuia, lui Allah și măririi tale.

Rasem Pașa și-a clătinat fruntea: doar atâta aveau de cerut?

— Ba am vrea să ne duceți înapoi, la munte — și glasul arzător, atât de rugător a turnat un pârâiaș de milă în sufletul pașei. Omul vorbise cu grabă, de unul singur, și pașa s-a înfășurat mai bine în mantie, plecându-și gânditor capul. L-a întrebat pe om care îi era numele, pentru că, mai întâi, nu-l ținuse minte de prima dată, apoi, pentru că-i plăcea să iscodească.

— Sunt Mahmud Ghaffar Izzeddin, sluga măriei tale!

De-a dreapta pașei, caimacamul[28] acestuia tresări, înfigându-și mai bine lornionul francez sub sprâncene și lungindu-și gâtul spre omul din față.

— Te cunoaștem, șeic Mahmud, treizeci și șapte de jalbe de plângeri în contra ta, frații pe care îi ai — patru — sunt cu tine aici, la fortăreața Belgradului, sunteți un adevărat trib, ar trebui să te simți ca acasă, între ai tăi.

Pașa râse și îi înapoie ajutorului său hârtia pe care o primise din partea acestuia. Cei trei soli încremeniseră înaintea pașei, lăsând șiroaiele de sudoare să li se scurgă în voie pe frunte și să cadă la pământ în picături mărunte.

— Domnia sa, unchiul nostru, Fuad Pașa, Allah să-l țină sub aripa sa, a avut multă mulțumire pentru neamul și rubedeniile voastre din Munții Libanului, pentru că au fost harnici, l-au slujit și i-au dat galbeni ca să-i despăgubească pe cei loviți. Dacă nu ar fi curs și nu ar mai curge sânge fierbinte, v-am fi trimis înapoi la familiile voastre și la neamul vostru și asta chiar azi, înainte de mâine. Dar așa ceva nu este cu putință acum. I-am trimis la casele lor pe creștini, care sunt vecinii voștri și cu care trăiți laolaltă, însă de vă vor zări pe voi venind către casele voastre, pârjolul se va aprinde din nou. Întru

aceasta, am luat înțeleapta hotărâre de a vă mai ține aici până ce primejdiile vor trece și sângele și mințile se vor răcori. Apoi vom mai vedea ce și cum. Allah să-l aibă în paza sa pe Sultan!

*

Odată cu pașa cel nou, veni și iarna adevărată. Zăpezile au prins a se așterne din belșug, troienind lumea, iar fluviul și-a pus pe chip oglindă de gheață. Lucrul la ziduri contenise și soldații își trăseseră la adăpost calabalâcurile de război și o parte din animale, despărțite de întemnițați printr-un perete ridicat până la jumătate. Oamenii s-au bucurat pentru această schimbare, căci vălătucii de abur ieșind din nările animalelor mai îmblânzeau frigul, făcând închisoarea să pară mai largă și mai prietenoasă. Soldații continuau, ca înainte, să-și arate capetele înșirate pe creasta zidului, lipsind doar când mâncau și dormeau. Atunci au început și frații lui Qassem să caute a intra în vorbă cu Hanna. Stăteau ghemuiți în jurul hornului de piatră din colț, nepăsători, până când unul dintre ei a băgat de seamă că Hanna îi tot urmărea cu privirea și au prins a-și clătina frunțile, rând pe rând, în chip de poftire mută la vorbă. Dinții le clănțăneau de frig în hruba unde nu mai aveau nici foc, nici straie de iarnă, nici blăni de berbec să le acopere trupurile, așteptând cu toții să înghețe sub asaltul nemilos al gerului iernii. Se întâmplase odată ca un soldat să le aducă o tipsie plină cu jăratic și făcuseră cerc în jur, să se dezmorțească, blestemându-și viața care le fusese hărăzită pe fața pământului. Unul dintre ei rostise niște vorbe pe care Hanna nu le știa, „Pocăiți-vă, în numele Domnului!“, și au izbucnit cu toții în râs, în vreme ce lacrimile li se rostogoleau din ochi. „Mă pocăiesc în numele Domnului!“ repetară apoi. Hanna îngenunchease între Qassem și Naaman, cu palmele vârâte la subsuori, să-și încălzească vârfurile degetelor cu răni încă nevindecate, cu unghii care căpătaseră o culoare vineție închisă. Moțăia și Qassem îi zise să-și frece tot timpul mâinile și picioarele ca să-și pună sângele în mișcare și să tropăie, în loc să se lase pradă somnului.

În a cincea noapte de viscol, a murit șeicul Aref Abu Harmuș. Îl strigaseră să vină să îmbuce ceva, dar nu răspunsese. Îi pipăiseră mâinile și tălpile: erau sloaie de gheață. Au bătut în ușă până când s-a întors gardianul care le adusese mâncarea, să întrebe ce voiau. Pe urmă alți doi, înfășurați în piei netăbăcite, luaseră mortul și dispăruseră.

Fără Abu Harmuș, locul li se părea mai străin. Fusese cel mai bătrân dintre ei, un om tăcut și cu un zâmbet bun veșnic întipărit pe chip, dar alteori se înfuria din senin, dacă nu-i era ceva pe plac. Dacă se afla la vreo strâmtoare, își pocnea palma de șold și, când a fost luat pe sus, parcă au simțit cu toții, fără de voie, zgomotul înfundat al pocniturii aceleia. De când fuseseră aduși la Belgrad, era al treilea mort: primul sfârșise lovindu-se cu tâmpla de zid, peste cel de-al doilea se prăbușise un bolovan.

*

Întâlnirea cu noul pașă adusese și un lucru bun: de atunci, nu mai murise nimeni de frig. La două zile după ce mortul a fost îngropat, pașa a întrebat din pricina cărei boli se stinsese Harmuș.

— N-a fost bolnav, Înălțimea voastră. Numai că noi am fost aduși aici în straie de vară și am fost opriți să aprindem focul în hrubă.

— Așa? Mare păcat! A murit, carevasăzică, din pricina gerului? Viscolele acestea vin tocmai de dincolo de fruntarii, de la austrieci, din Pădurea Neagră. Vin pe Dunăre, ca lupii pe gheață. Degeaba spargem noi sloiurile, că se încheagă la loc, pe sub apă. De ce n-ați cerut straie groase și pături?

Au tăcut. Pașa s-a întors către aghiotant, întrebându-l dacă era adevărat. Deținutul chiar a murit de frig? De ce nu li s-au dat oamenilor pături, de ce nu li se îngăduie să aprindă foc pe o vreme ca asta? Părea mâhnit cu adevărat și a dat poruncă să se deschidă magaziile și să li se dea oamenilor cele de trebuință. Și să fie lăsați să taie și să aducă lemne de foc.

---

[28] În lb. arabă, aici, „locțiitor“, „adjunct“.

BOMBARDAREA BELGRADULUI — 1862

Munciseră doi ani la înălțarea zidurilor. Fără răgaz, fie arșită, fie ger, și Rasem Pașa le-a dat ce nu primiseră întemnițații de când era fortăreața: le îngăduise să-și facă adăposturi în întăriturile pe care le ridicaseră, adunaseră lemn de foc, le stivuiseră lângă ziduri și plantaseră cinci duzi pe postața de lângă jgheaburi. Tăiaseră o deschizătură în piatră să intre lumina și soarele. Paiele putrezite au fost aruncate. Au humuit pământul de jos, l-au umezit și l-au bătătorit până a ajuns neted și tare ca o podea. Au stropit pereții cu var și, săpând șanțuri, au separat un loc de stat și altul, asemenea unor celule, au pus în rând papucii, așternuturile, în așa fel încât închisoarea lor a ajuns să fie mai curată și mai plină de aer decât cazarma soldaților care păzeau fortăreața. În toamna anului 1861 le-au fost împărțite îmbrăcăminte, încălțăminte și tacâmuri aduse din țări îndepărtate. Hanna îi privea cum, nevenindu-le să creadă, își strângeau cingătorile, își puneau în ordine straiele ori își scuturau mantalele prăfuite. În vocile lor se simțea bucurie. „Așa cusătură numai soră-mea, Bahiya, poate să facă“, zisese Bașir, întorcând pe toate părțile un pieptar de lână. Hanna înghițea în sec, străduindu-se să nu lăcrimeze în fața lor. Trăiau împreună, înăuntrul cercului scrijelit pe pământ: cinci așternuturi pe care, dimineața, înainte să plece la ciocanele și la dălțile lor, le atârnau pe pereți. Qassem îi dăduse un brâu lat să-și încingă mijlocul pe sub straie — era bun împotriva frigului —, de la Naaman căpătase o căciulă de piele căptușită cu lână, Mahmud îi dăruise o pereche de sandale cu tocul gros și chiar și Bașir, care, de obicei, nu-i vorbea, mulțumindu-se să-l privească pieziș, i-a dat o cămașă nouă-nouță. Hanna stătea cu privirile coborâte: vedea un nor de ceață plutind deasupra pământului și, în aburii acestuia, parcă zărea chipul Helanei și-al Barbarei. Avea presimțirea că în clipa următoare o să crape, simțind cum o mână străină i se lăsa pe umăr.

Zidul care străjuia apele râului Sava avea deschizături pentru țevile tunurilor. În primăvara anului 1862, îl prelungiseră până înăuntrul graniței șovăielnice, stabilite prin Tratatul de la București[29]. Mușcaseră din culmile aflate la apus de Belgrad și pătrunseseră în fantomaticul regat al sârbilor. Razele soarelui se frânseseră în uneltele cu care zdrobiseră stâncile, mânați de aceeași ardoare cu care înaintașii lor neteziseră povârnișurile muntoase ale Libanului și le transformaseră în ogoare așezate în trepte. O mare de soldați, muncitori cu ziua sau atrași de farmecul armelor, toți cu tichii albe de

bumbac, să-i apere de vipia soarelui. Consulii străini veniseră ținând între degete scrisori de protest. Rușii protestaseră în numele sârbilor, austriecii, în numele Austriei, francezii, împreună cu austriecii, protestaseră în numele tuturor — al sârbilor, al austriecilor — și la fel făcuseră și englezii, zâmbitori, protestaseră și ei în numele tuturor. Consulul britanic avea cu el un pieptene de fildeș pentru mustăți pe care, asemenea unei femei, îl tot răsucea între degetele-i subțiri și molatice ca niște șuvițe de mătase corsicană. Rasem Pașa și-a plimbat privirile între pieptenul de fildeș al englezului și harta agățată de zid. Cu lentoare în glas, le-a răspuns tuturor că tratatul dădea garnizoanei turcești de la Belgrad dreptul să păstreze și să consolideze fortăreața, ceea ce se și făcea în virtutea acestui drept, fără nimic altceva. La fel de liniștit, consulul rus i-a răspuns zicând că, în sensul tratatului, prin fortărețe și întărituri se înțelege starea existentă în momentul semnării și nicidecum cele ridicate în urmă cu trei sute de ani și nici zidurile clădite de oastea austriacă după ce cucerise fortăreața, alungându-i pe otomani din Belgrad la anul Domnului 1717. În vorbele consulului era turnată otravă, care a făcut ca liniștea să se aștearnă apăsătoare în încăpere, până când s-a ridicat consulul britanic s-o destrame:

— Propun o nouă întâlnire cu toate părțile, pentru discutarea detaliilor.

Peste câteva zile, sârbii aflați în turnurile de pază și-au slobozit săgețile asupra salahorilor și sângele a șiroit pe ziduri. Iar pașa a ordonat artileriei să bombardeze înălțimile din partea apuseană a Belgradului.

---

[29] Pacea de la București a fost un tratat, semnat la 16/28 mai 1812, între Imperiul Țarist și Imperiul Otoman, la încheierea războiului ruso-turc din 1806–1812. Imperiul Otoman îi ceda Rusiei un teritoriu de 45 630 km2 (ținuturile Hotin, Soroca, Orhei, Lăpușna, Tighina, Fălciu, Bugeacul etc.). La București s-au pus bazele independenței Serbiei, care a căpătat un grad sporit de autonomie.

VÂNZĂTORUL DE OUĂ

După săptămâni nesfârșite, într-o dimineață de toamnă cu o lumină bolnăvicioasă, în Beirut s-a răspândit un zvon la care părintele Butrus nu se gândise: unul dintre druzii surghiuniți peste mări recunoscuse, pe când era urcat cu de-a sila pe corabie, că se aflase, printre cei care fuseseră uciși sau pe care încercaseră să-i ucidă, un vânzător de ouă, Hanna Yakub pe numele lui, creștin din Beirut care-și avea casa lângă Biserica catolică Mar Elias. Auzind aceasta, părintele Butrus a vrut să afle mai mult, dar în zadar i-au fost toate încercările și strădaniile. N-a putut să afle nici de unde pornise zvonul acela: de la magaziile portului, unde se adună hamalii să mănânce de prânz sau să fumeze o narghilea, sau din târgul bumbăcarilor și dărăcitorilor, unde vorbele zboară și se împrăștie ușor precum zefirul de primăvară. Ori poate de sub bolțile Geamiei Al-Omari, unde lumea vine la rugăciune ori să târguiască mosc adus de la Yemen. N-a aflat nimic altceva decât că, în orașul acela, vorbele și zvonurile se răspândeau precum fulgerul. Numai într-o singură zi, fusese oprit în drum de câteva zeci de enoriași din parohia sfinției sale, cu chipuri triste și nedumerite, să-l întrebe dacă auzise ce se spunea despre bietul vânzător de ouă Hanna Yakub cel omorât de druzi, fără nicio pricină, înainte de a fi urcați pe corabia care îi dusese, surghiuniți, tocmai în țările din Africa.

Leșul acelui vânzător de ouă nu fusese găsit: marinari, soldați și copii se aruncaseră în apele portului, căutând. „Va fi fiind agățat de vreo stâncă ori în epava de la Umm Al-Fahm[30] …“ Pescuitorii de bureți din neamul Al-Kurani și-au lăsat țepușele pe fundul bărcilor, sărind în mare și înotând pe sub apă spre locul unde eșuase și se scufundase, cu ani înainte, o corabie încărcată cu cărbuni. Dăduseră peste un trup negru, aproape descărnat, mirându-se cum putuse un negru din țara negrilor să ajungă chiar la Beirut.

— Eu îl știu, a spus cineva, se ducea des la Ain Mreiseh, să cumpere ouă. O fi fost omorât acolo.

În cele din urmă, n-au mai căutat, dar, ori de câte ori se vorbea de vreun mort găsit pe țărmul dintre Beirut și satele pârjolite din Munții Liban, repetau aceleași cuvinte:

— O fi Hanna Yakub? Săracul de el!

— O fi avut copii?

— Zic că ar avea o copilă de țâță.

— Nevastă-sa s-a întors acasă la ai ei.

— O biată femeie, ca și el. N-are pe nimeni. Spală și calcă pe la casele altora și face curățenie la casa lui Butrus.

---

[30] Lb. arabă, „Mama cărbunelui“.

ÎN PÂNTECUL ZIDULUI — 1

Acest zid este dublu: un perete exterior și, lângă el, peretele interior, golul dintre ele fiind umplut cu pământ. Hanna — care tocmai răspunsese „Prezent!“ la glasul ofițerului care făcea numărătoarea deținuților — vedea plumbii care se turteau de poarta zidului, fără să audă detunăturile puștilor. Se afla pe creasta fortificației, primind de jos tarnițele pline cu pământ și golindu-le în hăul care i se căsca la picioare. Vedea sub el lucrători și soldați îngroziți, bulucindu-se să fugă la adăpost. Încremenise și el de frică, așa cum se afla, cu câte un picior pe fiecare dintre zidurile alăturate. Unii se îndreptau către porțile fortăreței, alții se ghemuiseră la temelia zidurilor încă neterminate. Nu departe, comandantul gărzii șuiera și îngâna un cântec de dor despre vântul care furase florile albe ale cireșilor, risipindu-le pe fața râului Sava. Cântecul s-a frânt dintr-odată sub lovitura unui plumb care nimerise gura ofițerului, zdrobindu-i obrajii, laolaltă cu dinții și limba. S-a prăbușit, încă viu, în golul dintre ziduri, unde avea să zacă ceasuri întregi, zbătându-se între viață și moarte, în vreme ce tunurile bubuiau și gloanțele se încrucișau prin aerul de deasupra. Soarele își încheiase ocolul pe bolta cerească și întârzia deasupra zării ca un ban uriaș de ceară. Cu puțină vreme înainte de asfințit, rănitul încercase să cheme în ajutor, dar țărâna îi năvălise în gâtlej și gemetele i se stinseseră. S-a mai zvârcolit de câteva ori ca un șarpe, până când l-a înghițit pământul.

Naaman Ghaffar Izzeddin a fost lovit de un snop de plumbi pe când se afla între ziduri, aplecat sub greutatea unei tarnițe de pământ. Și-a dus mâna stângă la piept și degetele i s-au înroșit, apoi și-a smuls de pe trup cămașa zdrențuită, legând-o în jurul rănii. S-a sprijinit cu spatele de zid, așteptând să se termine canonada, apoi, cu priviri încețoșate, a putut să zărească umbra lui Hanna nu departe de el. „Coboară!“, a gemut și, cu toată slăbiciunea glasului, Hanna l-a auzit, dar a continuat să rămână încremenit, nemișcat ca o sperietoare, parcă vrăjit de exploziile din jur. „Vino odată, măgar ce ești!“, a scrâșnit din nou rănitul, pătruns, atunci, de simțirea ciudată că omul pe care-l chemase îi era drag, de teama că în clipa următoare acela ar putea să piară secerat de gloanțe. Stăpânindu-se cu greu, se sprijini în palma mâinii drepte, târându-se de-a lungul zidului până ce ajunse lângă Hanna. L-a prins de încheietura mâinii, scuturându-l să-l trezească din amorțire, cerându-i să coboare de pe creasta zidului, lângă el. „Așa, aici e mai bine!“

Stăteau așezați unul lângă altul, în pântecul acela al zidului, așteptând să se lase

noaptea. Naaman își pipăi rana, înțelegând că nu mai sângera. „Mi-e sete!“ Soarele dispăru și fumul prafului de pușcă se lăsă peste ei, ca un nor. Hanna începu să tușească și se aplecă pe o parte. Părea să doarmă cu ochii deschiși. Tunurile bubuiră din nou, făcând să se cutremure zidurile și, odată cu ele, trupurile celor doi. Hanna se simțea paralizat și asculta cuvintele lui Naaman fără să le priceapă sensul așa cum îl atingeau, amestecate cu detunăturile exploziilor. „N-am scăpat eu viu din munte ca să fiu omorât aici!“ Auziră, nu departe, zgomotul înfundat al unei bucăți de piatră desprinse din zid, urmat de un geamăt. Bâzâitul acela amețitor venea de pretutindeni, înecându-i ca apa. Naaman își lipise palma de zid, gata să se ridice și să fugă la prima zguduitură. Hanna îl vedea vorbind, apoi zări un stol de păsări mai mici decât palma, zbenguindu-se pe marginea zidului. Albe, albastre, cenușii. Ciripeau gureșe, și nu înțelegea de ce nu plecau din locul acela. Norul de pulbere înecăcioasă s-a destrămat încetul cu încetul și s-au auzit blesteme și înjurături rostite în sârbește, turcește și arăbește. Păsările își luaseră zborul. Simți o durere și, mișcându-se, își văzu pulpa piciorului înroșită de sânge. „Am să mor aici, se gândi, mai bine m-ar fi ucis în port.“ Aruncă o privire asupra lichidului negricios care-i înmuiase nădragii. Sfâșie țesătura mai sus de genunchi și își apăsă rana cu buricele degetelor. Gemu ca un muribund. „Nu e mare lucru, nu-ți face griji!“ Își frecă palmele cu un pumn de țărână. Se simți muncit, apăsat, de parcă sângele măruntului om din Beirut se scurgea în trupul lui ca o boală. „Dacă mă las biruit de frig, am să mor.“ Cerul căpătase o culoare portocalie. Zgomotul gloanțelor se îndepărtase. „Și mie mi-e sete.“ Naaman râse scurt, privindu-l pe Hanna care îi răspundea la o vorbă rostită cu mai multe ceasuri în urmă, la prânz.

ÎN PÂNTECUL ZIDULUI — 2

— De ce nu-i spuneți lui Rasem Pașa cine sunt eu? Spuneți-i, să-mi dea drumul acasă!

— Ce mai poate să facă Rasem Pașa? E prea prins să bombardeze bisericile și casele sârbilor. Mai bine mulțumește-i lui Dumnezeu că nu știe cine ești. Dacă află că ești creștin, pune să ți se spintece beregata.

— Dar eu sunt creștin din Beirut. Nu sunt creștin sârb.

— Și care e diferența? Apoi, să zicem că ți-ar da libertatea. Ce-o să faci cu ea? Te întorci de unul singur acasă? Știi drumul?

— Să mă ducă înapoi pe corabie, așa cum m-au adus!

Naaman ar fi vrut să râdă, dar s-a stăpânit, văzând tristețea și somnolența așternute pe chipul vecinului său. Se holba în întunericul ușor al serii. Coridorul dintre ziduri era zăgăzuit de o grămadă uriașă de lut. Durerea rănii deveni, dintr-odată, sfâșietoare.

— Fratele nostru mai mare, răposatul Ali, a murit cu câteva zile înainte să înceapă războiul. Trăia singur și departe de mahalaua noastră. Nu știm cine l-a omorât. Plecase la târgul din Deir Al-Qamar, la un negustor, să cumpere piei pentru tăbăcit. Iapa i s-a întors singură, către seară. Mama culegea frunze și crenguțe de dud, pentru viermii de mătase. Când a văzut iapa singură, înaintea porții, a înghețat și a rămas mută. Înțelesese. Frâul era stropit cu sânge. Slavă Domnului că, ajutați de sătenii din Kafar Nabrakh, l-au căutat prin păduricile de pin și fistic de lângă Deir Al-Qamar. L-au găsit aruncat în niște spinării și l-au adus acasă, plângând cu toții. Bahaeddin, cel mai mic dintre frați, n-a vărsat o lacrimă. Acum, cel mai mic dintre noi a rămas Suleiman. Bahaeddin a cerut să i se dea lui iapa și i s-a dat. N-a spălat niciodată frâul pătat de sângele lui Ali. Pe iapa asta a luptat la Gezzin și la Rashaya, și la Zahle. Qassem a fost împreună cu el. Eu și Bașir am luptat în deșert, iar pe Mahmud l-au prins în bătălia de la Ein Dara. Jumătate din jalbele împotriva lui sunt minciuni, căci după Ein Dara n-a mai luptat. Nici în bătălia de la Hasbaya n-a fost.

— La Hasbaya ați măcelărit femei și copii.

Naaman a început să tremure, simțind că furia îl sugrumă. Ar fi vrut să-l lovească pe omul de lângă el, dar acesta arăta ca un mort. Galben, moale și ud de sudoare. Își auzi scrâșnetul dinților și își înălță privirile către cer. Luceafărul de seară se ridicase ca un punct alburiu pe o pânză întunecată. Sângele îi zvâcnea sub pleoape. Apoi s-a liniștit

ca prin farmec. Era ud de sudoare.

— Dumnezeu să te ierte! La Hasbaya a fost doar Qassem.

DRUZII DIN BELGRAD

Consulii s-au întors în cursul nopții, cu caii tropăind, la lumina torțelor, între Fortăreața Albă și comandamentul de război încropit în pripă de principele Mihail. Rasem Pașa i-a primit cu un chip împietrit și le-a spus de-a dreptul că nu acceptă niciun armistițiu, de niciun fel. Apoi, consulul britanic s-a retras împreună cu Rasem Pașa la o fereastră ce dădea înspre interiorul fortăreței pline de familii turcești, bosniace și macedonene, care fugiseră din fața prăpădului.

— Ce-o să faci, pașă, cu toți aceștia? Jandarmeria sârbească s-a transformat în armată și a ocupat creasta de răsărit. Acolo, toate clădirile sunt zidite din cărămidă arsă. Suntem încercuiți și știți acest lucru la fel de bine cum îl știu și eu.

— De luni de zile avertizez că sârbii își fac provizii de muniții și arme și de fiecare dată mi-ați spus că nu este adevărat. Azi, nu mai există nici măcar un țăran sârb care să nu poarte armă. Ei sunt cei care au provocat lupta, nu noi.

— Sunt întru totul de partea voastră, pașă. Dar, dacă nu primim armistițiul, pierdem totul. Acum un ceas mi s-a comunicat telegrafic că armata austriacă trimite tunuri la Salamin.

— În noaptea asta, voi bombarda Salaminul!

— E mai potrivit să evităm pierderile acceptând armistițiul. Nu vom câștiga lupta asta.

*

Dimineața devreme au fost adunați morții. Consulul britanic l-a întrebat pe Turan, locțiitorul pașei, despre numărul celor căzuți. Așa cum pașa vorbea arăbește, Turan pronunța greu și împleticit cuvintele englezești, cu un accent amintind de scrâșnetul pietrei pe piatră.

— Am pierdut 36 de ostași, dintre care nouă tunari și 15 deținuți, șapte fiind druzi din fortăreața Belgradului.

— Ați început și voi să le ziceți așa?

— La Istanbul se citesc jurnalele de la Londra, Excelență!

— Prea bine, prea bine!

Pașa nu a asistat la înhumarea colectivă a morților. La asfințit, împotriva obiceiului de la care nu se abătuse niciodată, nu a mers la moschee. A cinat de unul singur, cerând aghiotantului să-i spună consulului italian care îl provocase la o partidă de șah că era

atins de gripă, nevoind a-l molipsi și pe oaspete. A trimis mai multe telegrame la Istanbul și apoi s-a vârât în așternuturi, de unde nu s-a mai ridicat două zile la rând. Apoi, în ziua a treia, telegraful i-a adus răspuns de la Istanbul. S-a ridicat dintre pufuri, trimițând după bărbier și cerând să i se aducă veșminte noi. După toate acestea, arăta ca un cuceritor, după o îndelugată convalescență în țara Crimeei, răspândind în jur arome de ambră.

Pe refugiații musulmani veniți dinspre platoul răsăritean i-a organizat în trei brigăzi de luptă, cu armamentul, muniția și toate cele de trebuință, familiile fiind găzduite în clădirile ce aparțineau citadelei, iar pe cei care s-au plâns de înghesuiala prea mare i-a împrăștiat în încăperile din zidurile de apărare, prizonierii druzi fiind, pentru aceasta, întorși la hrubele lor. Fortăreața era împresurată de sârbi, dar pașa trăia, chiar în acele clipe, sentimentul învingătorului.

— Ia seama, Turan, la precizia și rânduiala desăvârșite ale artileriei noastre. La catedrala sârbească, n-a mai rămas nici măcar un clopot întreg.

Se aflau în partea cea mai de sus a cetății, cercetând, cu ochiul liber sau cu ocheane franțuzești, efectele bombardamentelor.

— E minunat, Turan, nu-i așa?

Pașa se obișnuise să le vorbească ajutoarelor sale ca și cum ar fi vorbit cu sine însuși, văzând în această obișnuință o altă dovadă a puterii și măreției sale.

— Le-am dărâmat și am trecut prin foc toate bastioanele defensive, iar cimitirele lor s-au umplut. Dacă aș fi vrut, i-aș fi alungat, cu puterea focului nostru, dincolo de râu și de fluviu. Cu toate acestea, noi înșine nu suntem mulțumiți și poate ai să te întrebi, Turan, pentru care pricină. Îți voi spune că abia acum înțelegem tâlcul vorbelor auzite de la prea respectatul unchi al nostru despre druzii aceștia. I-a ajuns și pe ei nefericirea și oboseala. Au câștigat un război, și-au învins dușmanul, dar ce-au făcut și unde se află astăzi? E cât se poate de neplăcut să birui și să vezi, după aceea, că ești învins. Îmi e milă de ei, Turan, și-i compătimesc.

HRUBA NEFERICIȚILOR

S-au prăbușit ca orbii în întunericul pe care îl regăseau. Cel mai tânăr dintre ei, Ahmad Ben Șeic Al-Saadi din Batlun, orbise de-a binelea și asta se întâmplase în timpul bombardamentului când dăduse o mână de ajutor, cărând împreună cu ceilalți ghiulele grele pentru tunurile vechi, turnate la Adrianopole, în vremea sultanului Baiazid. Atunci, un tun mai șubred, care nu rezistase la încărcătura prea mare de pulbere, sărise în aer și Ahmad mai apucase să vadă o coroană de foc orbitor, înainte ca imaginea lumii din jur să se stingă pentru totdeauna în ochii lui. L-au îngrijit, oblojindu-i arsurile de pe față și gât cu ulei și cu pomezi de Constantinopol, înfășurându-i apoi ochii cu fâșii de bumbac. I-au pus în mână un toiag. Căpătase, după aceea, un nume nou: devenise druzul orb din Belgrad. Când l-au lăsat jos, în hrubă, n-a priceput ce i se întâmpla: se credea în aceeași celulă de la ziduri și a început să pipăie pământul, căutându-și lucrurile pe care știa că le are. „Ne-au adus înapoi în hruba noastră, Ahmad“, l-au lămurit și orbul și-a apucat toiagul, ridicându-se ca pentru a pleca undeva, dar a încremenit acolo, fără să facă vreun pas și fără să rostească o vorbă. Iar când ceilalți s-au întins să doarmă, a făcut asemenea lor. Gemea ușor din pricina arsurilor.

La vremea mesei, îi puneau bucata de pâine în palmă. Se întâmpla, uneori, să-și ridice capul ascuns în turbanul lui de bumbac și adulmeca împrejur ca un copoi, întrebându-i pe ceilalți dacă simțeau și ei duhoarea aceea din aer. „Asta este cangrenă“, spusese atunci șeicul Mahran și așteptaseră să vină paznicul care răspândea întotdeauna miros de var și avea urechile retezate. A apărut după o vreme, furios că întemnițații nu fuseseră puși în lanțuri, până când s-a dumirit că oamenii îi cereau ceva, vorbeau de un mort care trebuia îndepărtat dintre ei și și-a târât trupul butucănos să arunce o privire asupra omului năpădit de răni putrede, să înțeleagă mai bine. Se împiedică de un trup și auzi vocea lui Naaman Ghaffar Izzeddin, rostind scurt „nu sunt eu“, pe urmă, la fel de furios, s-a întors, a ieșit din hrubă și a zăvorât ușa în urma lui. Ahmad începuse să plângă. Sughițuri înfundate, abia străbătând aerul înăbușitor al cavernei. Bașir s-a apropiat de fratele său mai mare și de pe buze i-a scăpat un suspin. Apoi s-a așternut liniștea. Hanna își pipăi rana care se vindecase repede, prinzând coajă, după cum îi spusese Naaman. Se scufundă într-un somn zbuciumat de vedenii tulburi. Se afla în pântecele zidului, mâncând nuci verzi împreună cu Helana. Se trezi suspinând. De multă vreme nu mai văzuse atât de limpede chipul Helanei. Temnița

distrugea până și aducerile-aminte. Se mișcă, lovindu-se de un alt trup care încerca și el să se miște.

— Sunt Qassem.

— Știu.

— Somnul nu vrea să vină.

— Eu am ațipit. Am văzut-o pe soața mea, aici, la Belgrad. Am mâncat amândoi nuci verzi.

— Eu nu mai văd pe nimeni. La început, îi mai vedeam, mai ales pe feciorul meu. Nu se dezlipea niciodată de mine, nici în casă, nici pe ogor, parcă am fi fost legați unul de celălalt. Mamă-sa îl mai dojenea uneori: Ibrahim, nu sta în drumul tatălui tău. Altfel, o să rămâi pitic. Acuma, nu mai visez și nici nu mai văd. Sau văd lucruri care nu-mi plac.

— Cât crezi că mai rămânem aici?

— … Naaman are patru fete…

Din colțul îndepărtat se auzi o voce. Întreba sau cerea ceva. Tăcură. Alte întrebări și alte răspunsuri plutiră prin întuneric. Pe urmă, aceeași tăcere.

Când paznicul le-a adus de mâncare, l-au întrebat despre Samaan. Li s-a răspuns că trăiește. S-au strâns roată în jurul blidelor. Hanna se simți apucat strâns de încheietura mâinii. Era Mahmud. „Ce vrei?“ îl întrebă. „Ia și partea mea. Mie nu-mi trebuie, nu mi-e foame.“ Timpul nu mai avea măsură. După o vreme care putea să fie lungă sau scurtă s-a întors și Samaan, cu pași străini, de om la fel de străin. Brațul îi fusese amputat de la încheietura umărului. Scăpase cu viață.

PLECAREA DIN BELGRAD

Au fost scoși din hruba aceea pe la sfârșitul verii. Oasele picioarelor, lovindu-se între ele, scoteau sunete seci. Se clătinau ca stafiile sub lumina orbitoare de-afară. „Dumnezeu să te ierte, șeic Ahmad. 72 de trepte. Ai greșit la numărătoare.“ Mădularele li se dezmorțeau, bucuroase de libertatea cerului liber. Orbul își ridicase obrajii, lăsându-se mângâiat de aerul cald. „Alb, văd numai alb și galben!“ Era bucuros de parcă, în ceasul următor, îl aștepta vindecarea. Naaman își privea mâneca brațului amputat, goală, înnodată la capăt, întrebându-se, poate, ce să facă cu ea. Tremura. Hanna a mers în spatele lui Qassem până au ajuns în curtea cea mare. S-au rânduit în șir, sub paza puștilor, așteptând. De jur împrejur, fortăreața fremăta de forfotă și de zgomot. Văzând șirul de care cu boi înjugați, au priceput că un lucru nou și necunoscut se petrecea. Dinspre zidurile care le fuseseră adăpost, urca un șir de femei ducând legături și tingiri. Copiii gălăgioși se năpustiră spre care, împrăștiind rațele și găinile din curte, și norișori de fulgi și de pene plutiră în aer. Plecau. Bărbații, turci și bosniaci, stăteau nemișcați, trecându-și privirile peste harabale, peste capetele deținuților, peste boii din juguri, apoi către zdrențele rare de nori albi ca niște oi risipite pe bolta cerească. Nu văzură nicio femeie macedoneancă, în straiele ei frumoase. Încă de când druzii fuseseră aduși înapoi în hrubă, macedonenii plecaseră către munții împăduriți. Un deținut l-a întrebat ceva pe un soldat pe care-l cunoștea. „Este ultimul convoi către Bosnia“, i s-a dat lămurire. Deslușeau în nări parfumuri de fructe proaspete. Simțeau în ei lumina, aerul înmiresmat, nesfârșirea cerului. Simțeau și o foame sfâșietoare. În fața bucătăriei, un ceaun uriaș era atârnat în crăcane, deasupra focului. Mirosea a carne, a oase, a ceapă. „În sfârșit, ne duc înapoi la ziduri.“ Mai departe, la baza parapetului, o liotă de copii priveau la robii care tăiau două vaci. Boii din juguri mugeau înspăimântător. Bărbații bosniaci au țipat scurt către copiii nepăsători la chemările mamelor și aceștia s-au năpustit să vină, împingându-se, hârjonindu-se într-o hărmălaie asurzitoare. Un turc își flutură amenințător ciomagul și atinse ușor spinarea unuia dintre ei. Se făcu dintr-odată liniște și se auziră plânsete de teamă. Întemnițații înțeleseseră că zidurile se goliseră și se pustiiseră. Înghițeau în sec, neștiind ce să creadă. Au rămas nemișcați și atunci când dintr-un minaret s-a revărsat peste ei chemarea molcomă la rugăciune a muezinului. Aerul era limpede precum apa de munte, aproape bun de băut. Iar când convoiul s-a pus în mișcare, ieșind de sub marea

boltă a fortăreței, soldații le-au poruncit deținuților să se miște și ei. Pășeau repede, mergând către ziduri. Li s-a făcut semn de îndrumare și au cotit pe un drum lăturalnic. Nimeni nu le-a spus că părăseau Belgradul pentru totdeauna.

*

Rasem Pașa i-a petrecut cu o privire blândă, din înaltul fortăreței unde se afla, ținând la piept un copil blond. Se născuse aici, în Cetatea Albă, în urmă cu câteva luni și îi dăduseră numele de Fuad, întru pomenirea și aducerea-aminte a vizirului Fuad Pașa.

Îl legăna și șuiera ușurel asemenea privighetorii, ținându-l în aer, ca pe un stindard și bucurându-se de gânguritul și surâsul copilului. Făcu un semn din cap și numaidecât se înfățișă doica, o romancă pieptoasă mirosind a lapte. Înainte să plece cu pruncul, pașa o opri, cerându-i să alăpteze copilul chiar acolo, în fața lui, în aerul liber. Obrajii femeii se îmbujoraseră, dar pașa nu lua aminte, plimbându-și privirile între trupul ei, care se ghicea cărnos sub veșmintele albe, și convoiul care apucase pe drumul spre munții Bosniei. Deschise și închise fără rost o cutie de argint mică, apoi, văzând stinghereala femeii, îi întoarse spatele. Se bucura de vremea frumoasă și simțea o părere de rău că vara era pe sfârșite. Freamătul convoiului se îndepărtase, dar urmele carelor și ale oamenilor încă se mai vedeau. Lumina scânteia pe fața Dunării în boabe jucăușe și pieritoare ca niște mărgele lucitoare de diamant. Dinspre lanuri îl ajunse zvonul unui cântec. Era o melodie sârbească, plină de nostalgie. Se întoarse din nou către doica romancă, făcându-i semn să plece și își coborî pleoapele pentru câteva clipe. Când deschise ochii, îl văzu pe Turan, așteptând.

— Consulul italian a sosit, Excelență.

— Cam cât este de aici până la Londra, Turan? Poți să-mi spui?

— Excelența voastră îmi va îngădui un minut, să mă uit pe hartă?

— Vorbeam de timp, Turan. Cât ar dura?

— Am înțeles, Excelență. Dar cum ați binevoi să călătoriți? Cu trenul?

— Lasă, Turan, n-are nicio însemnătate. Spune să se aducă măsuța de șah aici.

PE CĂILE BOSNIEI — 1

Îi mânau ca pe o turmă de oi. Drumul mergea uneori pe lângă apele Savei, apoi se îndepărta, pentru a se apropia iarăși, dar mergea tot timpul împotriva curentului. Cu cât treceau zilele, vedeau alte râuri în fața ochilor, pricepând, apoi, că era aceeași Sava de la care plecaseră, dar apele îi erau tot mai repezi și mai învolburate, scoțând vuiete care se auzeau de departe. Aerul se făcuse mai rece. Treceau bărci cu pânze, încărcate cu mărfuri, și altele mânate de vâsle. Străbăteau așezări necunoscute, vedeau cerdace pline de fructe și carne puse la stafidit și la uscat. Câte o femeie învăluită în feregea albă de cânepă, care nu lăsa să se vadă decât o pereche de ochi negri, le arunca priviri fugare în vreme ce, dintr-un săculeț, scotea pumni de sare grunjoasă și o presăra peste hălcile de carne învinețită. De departe, părea că aruncă grăunțe unor păsări flămânde. Se opriseră pentru popas la marginea unui sat năruit, străjuit de săgeata albă a minaretului. Gloate de copii, cu bucăți de zaharicale multicolore în mâini, urcaseră costișa, oprindu-se mai departe de ei și holbându-se curioși la străinii aceia. Păreau arătări nefirești, de parcă ar fi ieșit dintr-o fulgerare de vis, nu dintre ruinele caselor înnegrite de ploi și de soare. Au așteptat asfințitul, să mai domolească arșița care le ardea creștetele. Străbăteau cărările Bosniei muți, fără o șoaptă, ziua și noaptea. La câte un mal, se opreau și beau pe săturate să-și stingă setea. Asemenea cămilelor, își umflau burțile, să le ajungă la drumuri lungi. După o vreme, drumul s-a depărtat de Sava, șerpuitor. Treceau poduri aruncate peste prăpăstii abrupte, cu ape repezi în vale, dar soldații nu le îngăduiau să coboare pentru a-și domoli setea. Obrajii li se învăpăiaseră, apoi se înnegriseră din pricina soarelui, pielea de pe ceafă și umeri părea că arde. Mergeau cu picioarele depărtate unul de altul să nu-și atingă gleznele umflate și fierbinți. În primele zile, când nu știau nici unde mergeau, nici unde sau cum aveau să ajungă, trăiau o stare plăcută de fericire. Miresmele naturii, verdele proaspăt, aerul curat îi năpădeau, umplându-le piepturile, mințile, trupurile, întărindu-le gândul că tot calvarul detenției lor se sfârșise. Dispăruseră ștreangurile, cătușele de lemn, nuielele de rodiu care le biciuiseră spatele, puștile care îi făcuseră de multă vreme să uite acel sentiment al libertății, mai dulce decât stafida. Bucuria nemărturisită nu le era întunecată nici măcar de oboseala drumului întrerupt doar la rare popasuri. Ajunseseră la o răspântie și carele trase de boi și încărcate de oameni se răriseră tot mai mult, până când au pătruns în desișuri umbrite. Cârduri de păsări mari se înălțau de pe stânci, ca și

cum ar fi fugit de limbile unui pârjol și, în loc să se bucure că scăpaseră de convoaiele carelor ce-i învăluiau în nori înăbușitori de praf, prizonierii au fost cuprinși de o descurajare neașteptată. Chiar și soldații păreau deprimați. Au prins să urce povârnișul unui munte acoperit cu lut galben în care stăteau înfipte smocuri dese de mărăcini, drobiță și fistic. Apoi, drumul strâmb se îndreptă și văzură în depărtare luciri tremurătoare de apă. Mergeau ușor, ca și cum ar fi lunecat la vale, de-a lungul unor pământuri presărate cu stejari pitici și cu roiuri de insecte care le intrau orbește în ochi, în urechi și în gură. Caii soldaților nechezau, speriați, cabrându-se pe buza povârnișurilor roșiatice și presărate cu oase. Era o vedere care înfricoșa. Genunchii le tremurau de spaimă și oboseală. Soarele, în înaltul cerului, arunca săgeți de foc, caii erau uzi de sudoare și speriați de muștele numeroase care le intrau în ochi. S-au oprit, pentru popas, lângă un jgheab scobit în stâncă, iar soldații și-au adăpat caii, îngăduindu-le abia apoi și oamenilor să bea. Apa aceea rece i-a adormit ca un opiu, sub coroana unui stejar. Când s-au deșteptat, soarele căzuse spre asfințit și soldații vorbeau tare între ei. Aproape pe întuneric au aflat, la marginea drumului, o postată de vie și s-au hrănit, pe apucate, cu struguri acoperiți cu un praf asemănător cu nisipul, scrâșnind între dinți. Ciorchini mănați, cu boabe acre, uscate ca pielea. Le-au mâncat pe nerăsuflate, rozând chiar și codițele acrișoare. Dimineața, după ce soldații au copt lipii în spuză, răspândind în jur un miros ademenitor de aluat și de lemn, s-au dezbrăcat cât a fost cu putință și, trântiți pe spate, s-au târât, pe pământul ars, să-și domolească arsura și mâncărimile. Alții au adunat frunze aspre, frecându-și crustele rănilor, apoi au adormit iarăși, cu toții, până când i-au trezit strigătele soldaților și fornăiturile cailor. Nu mai știau curgerea timpului, așa cum o uitaseră și în întunericul de la Belgrad. Au pornit iarăși, în șir, pe un drum îngust, în josul căruia se zăreau case din cărămidă roșiatică, așa cum erau cele de acasă, din muntele lor de departe. Apăreau și dispăreau după cum oamenii alunecau, cădeau și se ridicau, stăpâniți de același gând: „Pe drumul ăsta nu este cu putință să mori“. Era o amăgire care le dădea, totuși, puterea de a crede că măcar o parte dintre ei vor scăpa. De nenumărate ori, pâlcuri de pomi le ieșeau în cale. Vedeau vaci asemănătoare celor din Siria. Ciobani și câini săreau să îndepărteze animalele, temându-se de puștile soldaților; pe urmă, au intrat într-un sat înconjurat, ca o pavăză, de stejari uriași. Bătrâne cu fața descoperită se ridicau încet de pe pragurile caselor, intrând să se ascundă în spatele ușilor. „Le e frică de noi“, și-au zis, dar bătrânele s-au întors de îndată, aducând soldaților și prizonierilor pâine și apă. Una dintre ele, ce părea a fi trecut suta de ani, s-a înclinat înaintea acelor bărbați cioplîți parcă din lemn, străduindu-se a-i face să înțeleagă, doar din priviri, că îi omenesc pe soldați ca să le lase în pace și să nu le tulbure liniștea. Și druzii din Belgrad au primit din mâna acelei bătrâne apă îndulcită cu zahăr și au mâncat hulpavi pâinea ce le fusese dăruită, ascunzându-se să nu fie văzuți de soldați.

PE CĂILE BOSNIEI — 2

Au ieșit din satul cu stejari, apucând-o pe lângă un cimitir. Vedeau bătrâni fantomatici trecând încărcați cu vreascuri de dafin. De undeva, venea dangăt de clopot. Apoi, prin umbra serii care începea să se lase, au zărit lumini de lumânări pâlpâinde. S-au gândit că acolo era cimitirul pe lângă care tocmai trecuseră. Mergeau prin noapte, în urma lui Ahmad orbul și a catârcei care ducea în spinare proviziile soldaților. La început, Ahmad Saadi se rătăcise, se zgâriase la genunchi și își frânsese toiagul. A fost legat de funia catârcei: în felul acesta nu se mai putea rătăci și avea de ce să se sprijine dacă îl cuprindea amețeala. Dacă n-ar fi fost orb, soldații l-ar fi ucis. Au intrat într-un oraș cu multe prăvălii, după ce trecuseră peste o apă cu mulțime de poduri. Ferestrele luminate de lămpi oglindeau liniștea și pacea dinăuntrul acelor case. Apoi, în plină zi, au intrat într-un alt oraș. Le tăiase drumul mulțimea care ieșise de la moschee și oamenii se îmbrânciseră cu soldații care, în cele din urmă, i-au silit să lase prizonierilor cale liberă. Auzeau vorbindu-se multe graiuri, dar cuvintele arabe le pătrundeau în auz ca o vrajă. Bătrâni musulmani le-au dăruit curmale și apă, pâine aburindă și fiertură luată tocmai atunci de pe foc. Nu înțelegeau de ce plângeau femeile acelea oprite pe marginea drumului. Poate că îi jeleau pe ei, poate că acum erau duși cu toții la moarte. Au mers toată noaptea, fără niciun popas. Așa hotărâseră gardienii. Hanna se îndoia de durere, căci mâncase prea mult kamardin[31]. Spre dimineață, mulți dintre ei au căzut în drum și convoiul s-a oprit. „Duceți-i pe brațe, sau îi lăsăm aici!“ I-au ridicat pe picioare, sprijinindu-i, și au pornit mai departe. Sub lumina lunii, drumul li se părea mai ușor. Asemenea somnambulilor, priveau munții care se ridicau de o parte și de cealaltă. Simțeau miros de spice coapte adunate în clăi uriașe deasupra cărora se zăreau chipurile somnoroase și puștile oamenilor care păzeau recolta. Soldații s-au oprit și au intrat în vorbă cu țăranii: se părea că rătăciseră drumul. Un deținut s-a lăsat în genunchi și a adormit pe loc: îi auzeau sforăitul. Au pornit din nou. Hanna se sprijinea de Qassem, care găsea că era vremea tocmai bună de glume. „Dincolo de munții aceștia se află ținutul nostru, Chouf“ și, preț de o clipă, Hanna chiar l-a crezut. Ogoarele și lanurile se întindeau lin în negura nopții, amintind de câmpia Bekaa[32]. În zori, când le-a ieșit în cale un alt oraș, înconjurat de un râu cu malurile năpădite de papură și trestii, cineva a strigat: „Am ajuns la Zahle[33]!“ Nimeni n-a râs. Erau toropiți de oboseală și somn. Fusese Naaman, care mergea lipit de Bașir, alcătuind, parcă, un singur trup cu

două capete.

Nori leneși lunecau pe cer, arșita se domolise. Pășeau cu toții anevoie și soldații sporovăiau între ei. Se zăreau case cu pereți galbeni, săpate, parcă, în coasta muntelui. „Nu mai pot!“ Aceleași cuvinte pe care le auzise de atâtea ori înainte. Acum, însă, vorbele fuseseră urmate de un zgomot înfundat ca de urcior aruncat pe pământ. Se prăbușise încă un deținut. Era primul mort de la începutul drumului lor bosniac. Li s-a îngăduit un popas și au primit două lopeți: în grabă au săpat și tot în grabă l-au acoperit cu pământ pe șeicul Abdel Khalek Doueik.

---

[31] În lb. arabă, qamar ad-din (Luna religiei), este o mâncare preparată din caise fierte, îndulcite și presate.

[32] Depresiune situată în partea de est a Libanului, între Munții Liban, la vest, și Munții Antiliban, la est. Este principala regiune agricolă libaneză datorită climatului de tip mediteraneean.

[33] Capitala districtului libanez Zahle, al treilea oraș ca mărime al țării, după Beirut și Tripoli.

PE CĂRĂRILE BOSNIEI — 3

Pe drumul către temnița din Herțegovina au murit nouă oameni, între ei aflându-se și un soldat doborât de insolație. Pe ceilalți i-au ucis suferințele și setea. Hanna Yakub a scăpat cu viață doar pentru că fusese purtat pe umăr, ca un miel, de Qassem Izzeddin. În valea numită Rama au avut de înfruntat ploi fără sfârșit. Soldații aprindeau focuri și se hrăneau, în vreme ce prizonierii se stingeau unul câte unul. După multe dealuri și multe văi, au zărit un sat pe care îl mai văzuseră înainte și socotiseră că în țara aceea drumurile erau croite în cerc după un plan pe care îl știau numai Dumnezeu și soldații. Setea și foamea îi măcinau. Mușchii trudiți li s-au întărit până când s-au prefăcut în hălci dureroase. „Așa ne e scris să murim. Nu de glonț, ci în mijlocul drumului." Au făcut popas pe un mal mocirlos și plin de broaște care săreau printre ei, cercetându-i cu ochi bulbucați. Mahmud se târa printre trupuri asemenea unui șarpe. Hanna vedea două buze crăpate, având culoarea vineție a sării. Se prăbușise fără să știe. „Ridicați-l!" A înțeles că despre el era vorba abia când Qassem l-a ridicat din nou în picioare. Asfințitul alungea umbrele pe pământ și Bașir le zicea fraților săi ceva despre prorocul Iov. Hanna a vrut să spună și el ceva, dar s-a prăbușit în somn înainte de a-și deschide gura. Așa a intrat în temnița din Herțegovina. Dormind. Șeicul Mahran din Dbayeh și-a dat sfârșitul chiar la ușă. Era al optulea druz care pierea după plecarea din Belgrad. Avusese timp să rostească doar două cuvinte, „În sfârșit!", și, cu sângele țâșnindu-i pe nas, a căzut fulgerat în pragul porților împodobite cu piroane. Muncitorii din închisoare l-au îngropat în cimitirul vecin. Ahmad orbul, care îi înșelase pe soldați în mai multe rânduri și încercase să fugă călare pe un catâr, s-a aruncat singur pe pragul temniței ca să fie dus înăuntru de alții. Întrebă cine a mai murit. „Șeicul Mahran", i se răspunse sec. Zile de-a rândul, a plâns ori de câte ori se gândea la răposatul sau îl visa: șeicul îl ajutase de multe ori și pe drum, și mai înainte de a porni în blestemata călătorie bosniacă pe care Ahmad nu a uitat-o până când, bătrân, s-a stins și el în satul părintesc din Munții Libanului.

ÎNCHISOAREA DIN HERȚEGOVINA — 1

Au fost împrăștiați. Hanna, cu picioarele umflate și cu buzele sângerânde, s-a trezit aruncat într-un subsol plin de prizonieri străini ale căror chipuri apăreau și dispăreau în negura din jur. L-au întrebat în mai multe limbi cum îl cheamă, de unde vine, pentru care pricină e închis, dar n-a putut să răspundă — limba îi era înțepenită de parcă îi sfărâmaseră dinții încă o dată. A scos un mârâit ca de animal și lumea din jur s-a împrăștiat. L-au trezit dimineața ca să mănânce și atunci a văzut că gleznele îi erau legate cu lanțuri prinse de un inel bătut în pământ. Din picioare i se scurgea un lichid gălbui-maroniu și vru să-și dea jos saboții, dar nu putu scoate decât un zgomot însoțit de un miros care se răspândi printre deținuți. Își fluturară palmele, înjurând. „Vrem să mâncăm!“ grohăi careva, privindu-l cu ură. Izbuti să-și scoată saboții fără să urle. Doar un geamăt slab i-a ieșit printre buze. Urmele lemnului pe picioarele umflate le făceau să semene cu niște smochine uscate. Omul care îl ajutase era un croat din nord a cărui familie locuia la Zagreb. Furase niște animale pe lângă Sarajevo, se încăierase cu paznicii și ajunsese aici. Vorbea într-un amestec ciudat alcătuit din patru sau cinci limbi, cuvinte dezlânate ca penele lepădate de pasărea călătoare. Hanna recunoscu câteva cuvinte pe care le învățase la Cetatea Albă, dar nu știa cărei limbi aparțineau. Prin gesturi și prin vorbe puține îl întrebă pe croat unde se aflau în momentul acela. „În pușcărie, unde vrei să te afli?“ Prin colțurile întunecate se auziră râsete seci, ca pocnitura de armă. Întrezări un chip fără dinți care molfăia pâine și înjura pe turcește. Apoi, chipul care îi răspunsese dispăru. „În Herțegovina“, dădu lămurire croatul. Lumina zilei abia se strecura printr-o deschizătură din tavan, astupată pe jumătate. Stâlpul de lumină alb, drept ca trestia, se oprea în coșul de pâine gol. Lumina tremura, arătând un picior fără unghii care lovi și coșul zbură prin aer, căzând lângă Hanna. În locul lui, rămase un bănuț de lumină albă. În acea primă zi la închisoarea din Herțegovina, Hanna Yakub nu avea cum să știe că bănuțul acela solar urma să se prefacă în tradiție și să fie parte inseparabilă din viața lui. Pe la chindie, stâlpul de lumină se micșora, strângându-se într-un fir fantomatic care, chiar dacă nu aducea a lumină adevărată, arăta scurgerea timpului de afară. Încercă să se ridice pe picioarele lui, scoțând un urlet de lup. Sprijinindu-se de perete și tremurând, înaintă către singurul loc pe care îl căutau toți. Cineva îi apucă lanțul, împiedicându-l să ajungă la „cutie“. Apoi, înainte de asfințit, au fost scoși la „preumblare“ în curtea temniței.

Rămăsese înăuntru și unul dintre ei se milostivise dându-i un hârdău pe jumătate plin cu apă, să-și curețe trupul. Toate supurau — urechile, nările, gura și din ochi i se scurgeau lacrimi. Se gândi cu spaimă c-o să moară așa, plângând. A așteptat următoarea „preumblare“ de a doua zi, dar ușa hrubei a rămas zăvorâtă. Ieșirea aceasta nu se petrecea zi de zi, uneori o așteptau și douăzeci de zile. Odată, fusese hotărâtă pentru fiecare zi de vineri, dar nici regula aceasta nu a ținut prea mult.

Când iarna s-a lăsat de-adevăratelea și frigul a devenit mușcător, le-au dat piei netăbăcite. Le-au folosit să se apere de ger și să își frece cu furie trupurile pentru a ucide păduchii și puricii. A fost o trudă zadarnică, insectele nu se temeau nici de ger, nici de piei, înmulțindu-se tot mai mult. La acea vreme, a mai murit un deținut, dar n-au băgat de seamă decât atunci când i-au recunoscut mâna tatuată, care se năpustea asupra pâinii ca o gheară de leu. Nu simțiseră nici duhoarea, căci leșul înghețase repede, din pricina frigului. Tot atunci, într-una din zile, a intrat un gardian, luându-l cu el pe croatul care îl ajutase. Nu s-a mai întors. Fusese eliberat, dus la o altă temniță sau… Nimeni nu avea de unde să știe. Într-o dimineață, li s-au împărțit bucăți de carne uscată și li s-a spus că era mâncare de sărbători. Hanna nu știa și nici n-a întrebat ce fel de sărbătoare era. Trecuseră luni de când nu mai vorbise. A pipăit traista neagră în care puseseră carnea tare și s-a sprijinit de ea, nădăjduind să vadă vreo deschizătură în jur, prin care ar fi putut să se strecoare afară. Nu a zărit nimic, după cum nu era sigur dacă sacul acela se afla, cu adevărat, acolo. Gâtul îi era țeapăn și dureros, avea senzația că în clipa următoare capul i se va rostogoli de pe umeri, coapsele, spatele, subsuorile îi erau arse de mâncărimi, iar cineva, prin întuneric, îl îndemna să mănânce. Încercă în zadar să muște din carnea uscată și se mulțumi să o lingă. Avea un miros cunoscut, parcă ar fi fost carne din trupul lui, ori poate era doar mirosul pieii de animal în care se învelise și care îi devenise a doua piele. I-au scos, în cele din urmă, la preumblare și au privit nepăsători la crengile desfrunzite ale copacilor, amestecate cu norii vineți. Crivățul îi orbea, dar săreau de pe un picior pe altul, să se încălzească și să lupte cu gerul. A fost o „plimbare“ mai lungă, îi scoseseră și pe deținuții din alte hrube și Hanna a tresărit zărind un chip care îi părea cunoscut. A început să facă pași grei înainte, până a ajuns în fața omului cu barbă gălbuie și încărcată de țurțuri, înfășurat, și el, într-o piele neargăsită, care îi dădea o înfățișare de vulpe bolnavă. După cum tușea și după spinarea încovoiată, părea să fie bătrân.

— Eu sunt, șeic Mahmud. Qassem pe unde e?

ÎNCHISOAREA DIN HERȚEGOVINA — 2

Șeicul Mahmud Ghaffar Izzeddin îi cuprinse umerii în palme, legănându-l ușor de parcă și-ar fi regăsit propriul copil. Îl strângea la piept cu o putere nebănuită. Două schelete ce se clătinau și care, într-un târziu, se îndepărtară unul de altul fără o vorbă.

— Am crezut că ai murit.

— Qassem e cu tine?

— De când ne-au împrăștiat, nu l-am mai văzut pe Qassem, dar știm că este aici. I-am zărit în două rânduri pe Bașir și pe Naaman. Au fost lăsați împreună. În temniță mai sunt patru de-ai noștri. Ceilalți sunt străini. Și tu?

— Sunt singur.

Voce sleită, bolnavă, urcând în chinuri munții înalți către buze.

— Te-au bătut?

Hanna nu răspunse. Privirea îi trecea dincolo, peste umerii îndoiți, descopereau chipuri noi, ivite din pântecul pământului. O pădure de chipuri zdrobite, galbene, măslinii, cenușii, ochi stinși încercând să se aprindă din nou sub loviturile frigului. Curtea temniței era plină, vocile zumzăiau, iar șeicul, cu mâinile strânse la piept, se învârtea șovăielnic, căutând să descopere chipurile fraților săi. Repetă cuvintele dinainte: „Am crezut că ai murit“.

*

Alți druzi se iveau, adunându-se. Îl salutară pe Hanna, îl întrebară de sănătate și dacă în hruba lui se aflau și alți druzi. Pe unii îi auzea vorbind pentru prima oară de când părăsiseră portul Beirut, în urmă cu trei ani sau poate cu patru. Unul dintre ei — era șeicul Imad Eddin Mahmud din Baruk — se oprise, holbându-se la oamenii care se îngrămădiseră într-un colț al curții, căutând adăpost de șfichiuirile crivățului, apoi a luat-o la fugă, țopăind ca un copil și sărind peste grămezi de oameni încremeniți ca niște cadavre. Striga nume și îmbrățișa umeri, strângea trupuri la piept și, ajuns înaintea lui Hanna, aruncă o privire iute ca fulgerul asupra șeicului Mahmud Ghaffar Izzeddin, izbucnind într-un hohot scurt: „Unde ai fost, șeic Suleiman? Ce frică ne-a fost că ți-au luat zilele!“ Cerurile se deschiseră și începu dintr-odată să plouă mărunt. Ochii oamenilor sclipeau. „Unde e Ahmad Saadi?“ Pentru o clipă, tumultul vântului se opri și în locul lui se așternu liniștea, ca o vrajă. „Ahmad e în mormânt.“ Auziră un scrâșnet de piatră și se treziră cu o ploaie de bâte lovindu-le coastele și spinările. Cineva râdea

copilărește. Era Ahmad, pe care îl porecliseră „norocosul“, pentru că nu fusese aruncat în hrubele închisorii din Herțegovina. Soldații îi luaseră, pe el și pe Naaman, să le fie slugi, la sălașurile din parapete. Scoase din buzunar stafide și boabe coapte de mazăre, împărțindu-le: „Deschideți palmele!“ Era prorocul și aducătorul de vești, plimbându-se fără piedici prin toate acareturile și clădirile închisorii. L-au întrebat despre ceilalți: sunt risipiți, le-a spus, asta e cea mai mare închisoare din tot imperiul otomanilor. „L-am văzut pe șeic Khattar care vă trimite bezele.“ Râseră: orbul Ahmad spunea „l-am văzut“ ca și când chiar așa s-ar fi întâmplat. „L-am povățuit să se îngrijească de sănătate, că era cam prea tras la față și galben.“

Prizonierii străini priveau mirați la mâna aceea de oameni care râdeau ca pe altă lume. Ploaia era o pânză străvezie și tremurândă, și dincolo de pânza aceea se aflau niște oameni care hohoteau atinși, parcă, de o boală necunoscută.

— Cine sunt ăia?

— Druzii din Belgrad. Se zice că au venit până aici pe jos, fără apă și fără mâncare.

— Și tu ești atâta de prost ca să crezi?

ÎNCHISOAREA DIN HERȚEGOVINA — 3

Așa a trecut încă un an peste ei — de la o „sărbătoare“ la alta, măcinându-i ca piatra morii niște boabe de grâu. Când s-au găsit din nou, într-o altă „preumblare de sărbători“, în curtea aceluiași crivăț și a aceleiași lapovițe, s-au îmbrățișat fără să-și vorbească. Ochii umezi și umflați încercau să se împotrivească aerului tăios și burniței înghețate. De data aceasta se aflau acolo și frații Izzeddin. Toți. Bașir și Naaman l-au salutat pe Hanna într-un singur glas, ca un singur om. Brațul lui Naaman fusese amputat la Belgrad și odată cu el parcă îi fusese tăiată și limba. Hanna nu-l mai auzise vorbind din vremea când se treziseră amândoi între zidurile din Belgrad, acoperiți de fumul canonadei de artilerie. Fruntea îi era brăzdată de cute adânci și obrajii i se adânciseră ca între două maxilare lipsite de dinți. Celălalt frate, Bașir, părea mai tânăr, cu toate că nu-i despărțeau prea mulți ani. Șeicul Mahmud arăta mai bine decât fusese data trecută și asta din singura pricină că scăpase de tuse. Stătea cu palma așezată pe umărul lui Hanna. Pe Qassem l-a cunoscut de departe, de cum apăruse: nu se schimbase deloc, ca și cum abia trecuse o zi de când îl văzuse ultima oară. Îi salută și, în clipa aceea, vraja se destrămă: vocea lui era zdrobită, șovăitoare, de parcă ar fi venit de la capătul lumii. Își întindea gâtul, zbătându-se să se desprindă din îmbrățișarea fratelui său, Mahmud. Aveau să afle peste câteva zile, în hrubele lor, că omul petrecuse un an întreg aruncat în „puț“, o groapă adâncă, săpată în piatră, îngustă și cufundată în întuneric și în tăcere. Era pedeapsa singurătății și a muțeniei. I se arunca de sus o bucată de pâine, cât să nu moară. Apa o aduna dintr-o șuviță scursă prin crăpăturile stâncii. Poate că era chiar o fântână părăsită. L-au întrebat unde și cu cine era întemnițat și le-a răspuns cu privirile rătăcite în crengile de pe creasta zidurilor: „Și eu ca și voi. Doar spinarea mă supără câteodată, din cauza locului strâmt“. Urmări zborul unei păsări și se așeză pe pământ. Ceilalți făcură întocmai. Îi priveau fața golită de sânge, albă precum ceara făcliei. Se uita la fiecare, ca într-o străduință de aducere aminte din străfundul memoriei, pentru a-și întipări încă o dată în minte înfățișarea acelor chipuri. Le-a spus că fusese mutat într-o altă hrubă. Era mai bine decât înainte: soarele pătrundea înăuntru și prizonierii cu care împărțea locul știau turcește și puțin arăbește. Așa, vorbind între ei, timpul trecea mai lesne. Au venit și druzii ceilalți și s-au ridicat, salutându-i, apoi s-au așezat cu toții în cerc. Au rămas așa, neclintiți, cu ochii spre cer, primind pe frunte picurii burniței. Dintre nou-veniți lipsea șeicul Imad Eddin

Mahmud, dar Ahmad orbul îl „văzuse“ în urmă cu două zile.

— Are febră și viermi la stomac, le spuse el.

Se apropiară mai mult de orb.

— Și de ce nu ne-ai spus?

— Ba v-am spus chiar acum.

— Semeni leit cu tatăl tău, Ahmad, Dumnezeu să te ducă înapoi la el, să se bucure de tine și să te bucuri de el.

Apoi, îl întrebară cum s-a prăpădit șeicul Halimullah, Dumnezeu să-l odihnească.

— A avut cea mai frumoasă moarte din câte se poate. Și-a dat suflarea în somn.

Rostiră rugi pentru iertarea mortului, își amintiră de copiii și de rudele pe care le avea în satul lui de acasă. N-au mai pomenit și mulțimea rudelor risipite prin toți Munții Libanului. Obosiseră.

— Eu și șeicii orbi am rostit rugăciuni pentru el. L-am îngropat lângă șeicul Mahran.

Hanna asculta cuvintele orbului și sunetul unui clopot care începuse să bată, purtat, printre prizonieri, de un paznic albicios ca burta șopârlei. Se așezară grăbiți în rând, pe când paznicul se apropia de ei. S-a oprit, încetând să scuture clopoțelul, și a poruncit în turcește:

— Voi rămâneți aici. Pașa vă cinstește voind să vă vadă.

Plecă mai departe, scuturând clopoțelul.

VEȘTI BUNE

În curte nu mai erau decât ei. Ce largă li se părea acum curtea aceea goală! Burnița încetase. Soldații aliniați mai departe îi priveau, zâmbind, pe druzii înșiruiți. Li se părea ciudat. Îi porunciră lui Ahmad orbul să treacă în rând cu ceilalți și acesta se așeză în spate, pipăndu-i cu toiagul pe cei din față. Li s-a oprit răsuflarea când porțile mari ale curții s-au dat în lături, lăsându-l să intre pe pașa, călărind un cal negru. Lui Amer Bey Bosniacul, stăpânul Herțegovinei și comandant al temniței, i se spunea pașă pentru că era stăpânul a toate și puterea sa nu avea margini. Era un bărbat subțiratic și mlădios ca un șarpe aflat la pândă. Porțile s-au închis, ascunzând vederii verdele ofilit al câmpurilor pe care le zăriseră câteva clipe. Văzuseră lumea de afară. Apoi se întorseseră, tot atât de repede, în curtea înconjurată de ziduri înalte. Lumina serii se prelingea ca un șuvoi de apă. Pașa făcu un semn, apropiindu-se, iar soldații se puseră în mișcare și o mulțime de salahori se iviră pe neașteptate, ducând pe umeri coșuri grele pe care le puseră pe pământ în fața druzilor amuțiți. Erau pline cu mere.

— *As-salam aleikum wa rahmat Allah wa barakatuhu!*[34]

Amer Bey, care rămăsese pe cal, vorbea o limbă arabă fără cusur.

— Poftiți, făcu el un semn larg cu mâna, luați și mâncați, căci sunt daruri pe care vi le trimit neamurile voastre din Muntele Liban. Știu despre voi că acum vă aflați aici, dar că, în curând, cu voia Celui de Sus, vă veți întoarce acasă. Frații voștri, surghiuniți la Tripoli, au fost, prin înaltă voință împărătească, sloboziți, iar acum se află alături de pruncii și femeile lor, la casele lor din țara voastră. Nu toți, pentru că unii au murit în temniță din pricina căldurii. Mare arșiță este acuma la voi. Poate nu cunoașteți dogoarea pustiului. Sahara din Africa este de-a dreptul înspăimântătoare, cu nisipuri și scorpioni, dar vrerea Domnului este mare și mulți dintre voi s-au întors acasă în bună pace și sănătate, vă așteaptă și vă trimit solie de salut tuturor. Am temei să cred că și voi veți ieși nu după multă vreme. Măritul Sultan a vrut să dea dovadă de bunătate și vă iartă cu trei ani din pedeapsă. Însă am auzit că Domnia Sa, vizirul Fuad Pașa, mijlocește pentru binele vostru și cuget că este cu putință ca aceasta să se întâmple înainte de sărbători. Luați, ospătați-vă și aflați că aveți și alte daruri, precum dinari și straie, dar pe acestea le ținem noi în păstrare până la sorocul când veți ieși de sub ospitalitatea și găzduirea noastră. Eu unul cuget că acesta nu este locul vostru, căci voi ați trudit pentru mulțumirea sultanului, după cum mi se spune, dar soarta a voit să vă aflați departe de

țară. Domnia Sa Rasem Pașa mi-a trimis carte întrebându-mă despre cum vă aflați. Îmi spune că ați ridicat întăriri și ați înălțat ziduri zdravene cât ați stat la Belgrad. De asemenea, îmi scrie că sunteți mult sârguitori și iubitori de muncă. Întru aceea vă zic că, dacă vă veți jura înaintea mea că nu veți încerca să fugiți, vă voi scoate la munca câmpului. Așa, și osânda voastră va fi mai cu ușurință de dus până ce va veni înalta hotărâre. Acum, sfătuiți-vă între voi și dați-mi răspuns.

---

[34] Formulă de salut tradițională la arabi și la musulmani, însemnând: „Pacea, mila și binecuvântarea lui Allah să fie asupra voastră“.

FĂRĂ DE LANȚURI

În noaptea aceea, somnul nu s-a atins de pleoapele lui. Se întorsese în hrubă, însoțit de minunata aromă a merelor, simțind că până și cei care înainte fuseseră cruzi cu el îl priveau, acuma, cu teamă și se dădeau înapoi. Gardianul care îl condusese a rămas în pragul hrubei și l-a lăsat să intre fără a-l mai pune în lanțuri. A mușcat din mărul parfumat, cu înțelegerea unui lucru nou, acela că, de acum înainte, nu va mai fi legat. Gardianul l-a așteptat până când a ajuns în colțul lui, apoi, clătinându-și torța, a plecat, zăvorând ușa în urma lui. Nu mai era încătușat! Ciudat: numai el singur, între cei cu care împărțea hruba, se bucura de o asemenea libertate. Până și albanezul poreclit „taurul“, care se purta cu ceilalți prizonieri de parcă ar fi fost însuși sultanul de la Stanbul, până și „taurul“ acesta era legat în lanțuri! Noaptea se scurgea după rânduiala ceasurilor și îi asculta sforăind, așa cum îi ascultase în toți anii care trecuseră. Dar, în noaptea aceea, parcă și sforăitul lor era altul. Simțea că se ridica, plutind, tot mai sus și mai sus. Ca într-o beție. Ca și cum întregul trup și întregul spirit îi erau înecate în vin. Întinse mâna, pipăind inelul de fier bătut în pământ, de parcă și-ar fi dezmierdat propriul corp. „Să fie, oare, adevărat? Nu mai am lanțuri? Dacă mă ridic acum, nu voi mai auzi zornăitul? Pot să merg printre cei adormiți până în colțul celălalt și să mă întorc nestingherit înapoi?“ Nu s-a clintit din locul lui. „Ne slobozesc, cu adevărat, din surghiun? Așa trebuie să fie, doar am auzit cuvintele pașei. Am auzit.“ Își mișcă limba, îndepărtând dintre dinți o rămășiță de măr. „Am să mă întorc la Helana și la Barbara? Să mă plimb încă o dată pe ulițe și prin târguri? Să dorm în patul meu, în casa mea, îmbrăcat în cămașă curată și proaspătă? Să mă trezesc dimineața în zarva păsărilor de la cuibare? Sunt cu putință toate acestea? Să ies din temniță? E adevărat sau visez?“ Își mușcă buza și simți pe limbă gustul de sânge, gust de ficat crud. „Să o țin pe Barbara la piept și să-i miros parfumul de copilă…“ Închise ochii, proptindu-și pumnii în ei, de parcă s-ar fi temut să nu se rostogolească, precum nucile, din găvanele lor. Apăsă tare, până când văzu fire albe împletindu-se în întuneric. Își astupă urechile, să nu mai audă vocile hrubei, încercând să revadă în minte drumul pe care, seară de seară, îl străbătea de la port către casă. Se obișnuise ca, ori de câte ori ajungea la intrarea în bazarul întunecat, să caute cu privirile turla de piatră a bisericii Mar Elias ridicându-se dincolo de geamia Seraiului. Turla aceea de piatră, cu clopotul ei, era o prelungire a casei lui. Străbătea apoi întregul bazar, mergând fără să se grăbească, pentru că era aproape de

casă. Se sili să-și amintească șirurile dughenelor galbene la ceasul când își lăsau obloanele, chipurile prietenoase ale oamenilor care îi răspundeau la salut, cârpaciul cu obraji albi care își aprindea lămpașul spânzurat în ușa prăvăliei, deasupra pragului, croitorul pe care nu-l văzuse vreodată decât cu un fir de ață atârnând între dinți, ulița sacagiilor, scara acoperită care urca spre mahalaua jidovilor, străjuită de vechile porți de lemn vopsite în verde, apoi ghivecele cu busuioc și sovârf de sub marea boltă, femeia aceea trupeșă și necunoscută care tocmai ieșea, cu umerii dezgoliți, să arunce apa de spălat în șanțul din mijlocul uliței… Câți ani trecuseră? Încercă să facă o socoteală, dar nu știa de unde și cum să înceapă. O să-i întrebe pe ceilalți. „O să ieșim la culesul livezilor, cum am făcut la Belgrad?“ Auzi un zgomot îndepărtat, ca de tunet. Prin deschizătura de deasupra venea aer proaspăt. „Ce o mai fi la Beirut acum? Or fi reparat acoperișul casei? Dar cum să poată Helana să facă asta în lipsa mea? Ar fi trebuit să-l repar încă din prima iarnă, să-l întăresc cu pământ. O mai sta Helana tot în casa aceea, în casa noastră?“ Simți o mâncărime deasupra gleznei și o pipăi. Acolo fuseseră zalale lanțului, pielea și glezna erau obișnuite cu ele. Un deținut bolborosea în somn cuvinte de neînțeles. Se deprinsese și cu acestea. Înțelegea destule cuvinte ale graiului bosniac: omul vorbea cu mama lui despre un măgar sau o vacă, despre un gard care fusese spart. Apoi a început să geamă și să țipe, de parcă s-ar fi luat la ceartă cu acea mamă care nu-l auzea și nu voia să priceapă ce i se spunea. Își trase o palmă sau, poate, îl pălmuise altcineva și tăcuse. „Helana și Barbara or fi acuma în casă?“ Se simți sufocat de frică. Tremura. Își încrucișă palmele pe ceafă și rămase așa, neclintit.

O VIZITĂ

Zile de-a rândul a plouat fără încetare. Pământul hrubei se transformase în mocirlă. Pe la o chindie posomorâtă, a auzit cheia răsucindu-se în broasca ușii și s-a gândit că le aduceau un alt deținut. Se afla între somn și trezie, dar a văzut flacăra torței și s-a ridicat, neliniștit.

— Am venit să te văd, șeic Suleiman!

Nu vedea cine vorbise, lumina torței ridicate deasupra capetelor îl orbea. Apoi, flacăra a coborât și abia a putut distinge chipul ars de pulbere. Era Ahmad orbul. Aflase, în cele din urmă, calea către hruba lui Hanna. S-a apropiat, cu straiul ud de ploaie, spunând că aducea salut tuturor fraților lui. Avea în mână un mănunchi ce părea făcut din crenguțe și frunze de stejar. Darul lui pentru frați.

— Ce sunt astea?

— Leacuri pentru pântecăraie și durere de burtă. Sunt amare ca pelinul, cu frunze lipite de pământ ca iarba-grasă. Nu se găsesc decât în Bosnia și Herțegovina, prin cimitire. Femeile se bat între ele să le culeagă.

Stătea în pragul ușii care fusese lăsată nezăvorâtă. Paznicul se așezase la câțiva pași, mestecând tutun și zâmbind. Avea o înfățișare de om nebun sau gata să-și piardă mințile.

— Când plecăm de aici, șeic Ahmad?

— Cine să știe, șeic Suleiman?

— Adăpostul tău e mai bun decât hruba noastră, nu-i așa, șeic Ahmad?

— Care din ele? Cel din marginea cimitirului sau cel de la noi, din munte?

Hanna privea chipul pârjolit. Ar fi vrut să râdă și se miră cât de mult uitase — el, vânzătorul de ouă — să râdă.

— Nu mai pot să îndur, șeic Ahmad.

— Ai răbdare, șeic Suleiman. O să scăpăm și noi curând. Mulțumește-i lui Dumnezeu că nu mai stai în lanțuri și nici nu ești singur. Pe fratele tău, Qassem, l-au ținut un an întreg aruncat în puț fără să vadă chip omenesc și auzindu-se doar pe sine cum gemea. Tu și cu mine am fost norocoși. Dacă l-ar mai fi ținut în groapa aia, i-ar fi crăpat inima. Acuma, e mulțumit și te întreabă de sănătate. Mi-a spus el cu gura lui. Zicea: cum să stai, șeic Ahmad, fără un bob de lumină? Chiar așa m-a întrebat. Și i-am spus: șeic Qassem, eu văd, aud glasurile fraților mei, îi simt când se mișcă și merg, simt

mirosul pieilor în care sunt înveliți. Îmi întind mâna și văd cu degetele, îi pipăi pe obraji și le țin minte chipurile, știu cum se uită la mine și așa îi văd cum îi vedeam și până să-mi pocnească tunul în față.

— Eu unul nu sunt ca ei, șeic Ahmad. Eu nici nu știu cum de am scăpat viu până în ziua de azi.

— Ce se aude? Ce face paznicul?

— Înțeapă pământul cu un cuțit. Și fluieră.

— Câți ani ai, șeic Hanna?

— Mai mulți decât tine, șeik Ahmad, dar vârsta nu mi-o cunosc. Am venit pe lume în anul de dinaintea bombardamentului englez. Gândesc să fi avut 23 ori 24 de ani când ne-au luat din Beirut.

— Și ai o copilă mică?

Hanna își clătină capul.

— De ce nu răspunzi?

— Așa e, am o fetiță.

— Și cum o cheamă?

— Barbara.

— Eu nu-l mai am decât pe părintele meu. Nu eram însurat când am fost luat din munte. Ne găteam de însurătoare, mătușa și cu tata plănuiseră să meargă în pețit acasă la fată, dar a început războiul și nu s-au mai dus. Tata m-a însurat cu o pușcă. Eu am cerut-o. Nu știu câți creștini ca tine am omorât, șeic Hanna, dar niciodată nu mi-am pătat mâinile cu sânge de femeie sau prunc. Până acum n-am mângâiat vreo femeie. Mama a căzut dintr-un măslin și s-a prăpădit pe când eram doar copil de țâță. M-a crescut tata, cum a putut. Iar când ne-au luat din casa noastră de la Mukhtara și înainte de a ne porni spre Beirut, mi-au îngăduit să-l mai văd câteva clipe și mi-a zis: „Du-te cu Dumnezeu“. Ar fi vrut să mai spună ceva, dar n-a mai putut.

Ahmad orbul își întinse mâna, pipăind peretele de alături. Degetele descoperiră o crăpătură între două bucăți de stâncă și se adunară ca și când ar fi vrut să apuce un scorpion. Paznicul continua să lovească pământul cu vârful cuțitului. Din locul unde stăteau așezați se auzeau în răstimpuri răbufnirile îndepărtate ale tunetelor.

— Când mi-am pierdut lumina ochilor, am vrut să-mi fac felul. Nici nu știu să-ți spun ce-am simțit atunci. Vă auzeam mișcându-vă și vorbind în hrubă și mă gândeam: dacă ne slobozesc, eu rămân aici, dacă tot am orbit. Durerea cărnii trece, dar durerea orbirii cum să mai treacă? Tata, Dumnezeu să-l odihnească, buchisea și copia Cărțile Înțelepciunii[35], care, la noi, sunt precum evangheliile pentru voi, creștinii. Le copiam cu mâna, pentru că tipărirea lor este lucru oprit de credință. Măcar că bătrânul meu tată era trecut de șaptezeci de ani, avea mână ageră, iar slovele scrise de el erau mai mlădioase și mai frumoase decât este peștele râului. De la el am deprins scrierea, de pe când era în fragedă tinerețe. „Slovele tale scrise, îmi spunea, va să fie mai împlinite decât cele făcute de mâna mea.“ Dar când am orbit, am știut că visul lui și visul meu nu se vor mai împlini vreodată.

Hanna răsuflă adânc, rămânând tăcut, căci ce cuvinte avea de rostit?

— De multe ori, mi-am dorit să mă fac pasăre și să zbor către streașina casei noastre, să mă vadă și să-mi spună vorbele pe care nu a mai apucat să le zică. Nu știu prin ce putere am răbdat toate zilele astea care au trecut peste mine. Dacă n-ar fi fost șeicul Mahran, inima mea s-ar fi prefăcut în așchii, așa să știi. Am fost auzit jeluindu-mă și m-au întrebat pentru care pricină plâng. Plâng de dorul de casă, am zis, plâng de frică și neliniște pentru soarta părintelui meu. Și duhul cu care vorbeam m-a povățuit: în fiecare seară, mai înainte să cazi pradă oboselii și somnului, vorbește cu părintele tău ca și cum ar fi aici, înaintea ta, și spune-i ce ai făcut în ziua aceea. Astfel, te va auzi, acolo unde se află, în muntele său. Unde se află și te așteaptă.

---

[35] În lb. arabă, Rasā'il Al-Hikma, „Scrisori“ sau „Scrieri ale Înțelepciunii“, reprezentând, pentru comunitatea druzilor, ceea ce Biblia iudaică, Noul Testament și Coranul reprezintă pentru celelalte religii.

POVESTEA LUI MUSTAFA MURAD ȘI A CELOR TREI FETE ALE ACESTUIA — 1

Flecăreala albanezilor i-a ținut treji până aproape de dimineață. Abia când au răsunat chemările la rugăciune ale muezinilor, zumzetul a căzut și au putut să se lase pradă somnului. I-a trezit venirea gardianului care le aducea hârdăul cu pâine. De la acesta au aflat că „taurul“ trecuse în lumea drepților.

— E bine, e cât se poate de bine. S-au potolit acuma și vacile. Și cele dinăuntru, și cele din afară.

Zicând acestea, gardianul râse și pieri în spatele ușii, trăgând zăvorul în urma lui. Abia către seară au venit să târască afară cadavrul. Erau trei robi din Etiopia, aproape niște copii, care suflau din răsputeri, trăgând leșul greu și rigid. Un sac umplut cu oase, pe care moartea îl făcuse mai ușor, dar nu într-atât încât să fie cărat de copiii aceia necopți. Gardianul se holbase la mortul pe ale cărui buze rămăsese uitat un zâmbet viu, apoi, pusese foc torței și toți câți erau acolo se îngrămădiseră de jur împrejur, ca într-un dans mortuar. S-a auzit huruitul obișnuit al ușii zăvorâte pe dinafară. Hanna își șterse sudoarea care îi șiroia pe obraji și pe frunte, străduindu-se să adoarmă, dar un alt deținut a căzut într-un delir zgomotos care i-a îndepărtat, silindu-i să se lipească de zidurile reci ale hrubei. Cotcodăceau și ei, cuprinși de febră, ca niște găini nebune. Trecuse de miezul nopții când în hrubă s-a strecurat o ciudată rază de lumină lăptoasă. Treaz încă, Hanna s-a mișcat pe locul unde era și a văzut o bucată de lună. Cineva scâncea în somn. Bucata albă de lună — parcă era o bucată de brânză— s-a așezat în dreptul deschizăturii de sus. Geamătul nu contenea. Era un geamăt de om bolnav. Nu mai delira, dar continua să plângă. Când Hanna fusese adus aici, cu ani în urmă, îl văzuse pe omul acela, în colțul cel mai îndepărtat de „groapă“, ciocănind ritmic cu degetele în zidul de stâncă al hrubei. Să fi avut cincizeci sau poate șaizeci de ani. Capul îi tremura și avea o piele străvezie care îl făcea să semene mai degrabă cu slujbașii de la agențiile și dughenele din port. Un turban verde îi înconjura capul, dar, cu vremea, acesta se subțiase și se destrămase. Rareori se întâmpla să vorbească. Adâncise scobitura în zid până ce putuse să-și vâre degetele. În noaptea cu lună de după moartea albanezului, l-a auzit vorbind, pentru prima oară, în arăbește.

— Șeic Suleiman...

Chipul îi era lac de sudoare și ochii i se învârteau sub frunte, mici ca două boabe de

linte

— Apă… O picătură de apă…

Hanna nu s-a clintit. Nu vedea decât o barbă gălbuie, tremurătoare și un om care se chinuia să se scoale.

— Nu-ți fie frică… Nu sunt bolnav ca alții…

Îi aduse omului o cană cu apă.

*

Hagi[36] Mustafa Murad fusese proprietar de prăvălii și depozite la caravanseraiul Akmacagi Zadeh din Adrianopol, iar întemeietorul familiei sale numeroase, Hussein Rustom, lucrase ca bucătar la palatul sultanului Murad al II-lea, de la care se trăgea și numele neamului — Murad. Adunaseră avere bună din vremea campaniilor otomane în țara ungurilor și așa se face că Murad se născuse și crescuse în mătăsuri și înconjurat de slugi în palatul tatălui său cu vedere către Geamia Süleimaniyé, despre care se zicea că este cea mai frumoasă din lume. Până să se însoare, fusese în pelerinaj la Mecca, împreună cu un unchi de-al său, făcuse ocolul Kaabei și văzuse mormântul profetului celui mai slăvit între toți profeții. Îi aleseseră ca nevastă o fată cu sânge albastru din Istanbul, care îi dăruise trei fete și îl lăsase văduv la puțină vreme după atacul rusesc asupra Adrianopolului. Mai în urmă, după ce capitala sultanilor trecuse de primejdie, a văzut că-și pierduse nu numai soața, mamă a fetelor, ci și averea, arsă în bombardamentele din timpul războiului. Nu s-a lăsat copleșit de necazuri: a luat bani cu camătă și și-a luat negustoria de la început. Caravanele sale ajungeau până la fruntariile imperiului și mai departe, în țările apusene. Alte caravane veneau la el încărcate cu de-ale negoțului. Lui îi era de ajuns să-și vadă cele trei stele seară de seară, când se întorcea de la treburile lui, ca să se simtă întinerit. Dacă s-a însurat cu două verișoare, mătuși ale fetelor, nu din dragoste a făcut-o, ci pentru fericirea și binele celor trei Luni pe care i le dăruise Allah. Când fata cea mare s-a făcut de măritat, l-au năpădit și pe el pețitorii. A dat-o după un negustor vrednic și bun credincios, un vecin de negustorie la Khan Akmacagi, iar peste un an, a măritat-o pe cea mijlocie cu un armator de corăbii, de locul lui din Trebizonda, la Marea Neagră, dar veșnic prins cu afaceri între Istanbul și Adrianopol. Însă, când au prins a-i da târcoale și pețitorii pentru fata cea mică, pe care o botezase cu numele Hind, a pregetat s-o mărite. Ținea la ea ca la lumina ochilor și nu voia s-o înstrăineze. Mătușa, care lui îi era și nevastă, și verișoară, n-a zis nimic, căci nici ea nu avea tragere de inimă să rămână fără suflet de copil în casă. S-a întâmplat, însă, că hagiul Murad l-a poftit într-una din zile la el acasă, la cină, pe un negustor care călătorea de trei ori pe an între Adrianopol și Sarajevo, cu mărfuri: pânzeturi, alambicuri de distilat parfumuri de trandafir, colivii pentru canari și alte feluri de păsări cântătoare. În acea împrejurare o zărise pe Hind trecând printr-un coridor din fața salonului, și vederea ei l-a săgetat în adâncul inimii. Pe negustor îl chema Said Kheiri, dar la Sarajevo îi ziceau Domnul din Iordania. Șeicul Murad nu a fost de acord o vreme, dar, în cele din urmă, n-a mai avut motiv de împotrivire. Nu aurul pe care Said Kheiri îl aducea ca dar de nuntă l-a convins. A făcut-o chiar Hind,

care voia cu orice chip măritișul.

— Fata mea, îi zicea hagiul, Sarajevo e atât de departe, tocmai dincolo de țara bulgarilor, către munții din Bosnia, dacă știi unde sunt.

— Știu, dragă tată, și chiar de la tine o știu. Nu faci tu negoț la acest Sarajevo și la Mostar?

— Dar eu te vreau aproape de mine, sufletul meu. De ce nu aștepți să-ți găsesc bărbat bun chiar la Adrianopol?

— Eu, dragă tată, îți sunt în toată vremea aproape. Chiar și la Sarajevo, tot aproape de tine voi fi.

A primit și a dat-o după Said Kheiri, un bărbat cam plin la înfățișare, cu ochi ca mierea, cu straie curate, prietenos și ținându-și vorba dată fără nicio întârziere. Dacă zicea că într-o anume zi va să aducă o marfă, atunci marfa ajungea, oricâte furtuni și uragane ar fi stat împotriva corăbiilor. Avea grijă și caravanele sale nu erau nici prădate la drumul mare, nici împuținate la cântărire. Hind l-a urmat la Sarajevo, îngreunată de atâta aur cât primise de la Kheiri. Hagiul i-a aruncat o ultimă privire. Hind era așezată în palanchin pe spinarea cămilei. Când și-a întins mâna pentru semnul de bun rămas, caravana s-a pus în mișcare și Hind, cea pe care o știuse până atunci, dispăruse pentru totdeauna.

---

[36] Apelativ de adresare complezentă pentru o persoană care a săvârșit pelerinajul (hajj) ritualic la Mecca; hagiu.

POVESTEA LUI MUSTAFA MURAD ȘI A CELOR TREI FETE ALE ACESTUIA — 2

Glasul șoptit în aerul adormit al hrubei îi deștepta lui Hanna amintiri pe care le crezuse pierdute. Multă vreme trecuse, dar ce se întâmplase în tot acest timp? Nici Amer Bey Bosniacul nu i-a scos în livezi, așa cum făgăduise, nici Ahmad orbul nu mai venise să-l vadă. Ascultându-l pe hagiul Mustafa Murad, Hanna vedea cu ochii minții nu caravanseraiurile din Adrianopol, ci hanul lui Anton Bey din Beirut, caravanele care intrau prin Porțile Tăbăcarilor în locul caravanelor bosniace care plecau din Akmacagi Zadeh. Tresărea ori de câte ori auzea rostit numele Hind. Ceafa îl durea, zvâcnind ca o inimă.

— Doi ani nu am văzut-o și, când Kheiri venea în oraș, scornea o sumedenie de povești ca să mă oprească a merge la Sarajevo. În al treilea an nu a mai venit deloc. Mă aflam la tejghea, printre vălătucii de pânză, de atlaz și de mătăsuri de la Constantinopol, și atunci am înțeles că pierdusem totul. Mai întâi, cu negustoria. De când mă părăsiseră fetele, mă părăsise și dragostea pentru treburile comerțului. Întru aceasta, mi-am adunat tărhaturile și m-am dus la Stanbul, la fata mea, bucurându-mă de vederea nepoților, dar aceasta mi-a întețit și mai mult dorul de fata cea mică și așa am ajuns la Sarajevo. Am întrebat prin târg de casa lui Said Kheiri și oamenii m-au îndrumat către el. În drum, m-am oprit să beau apă din fântâna unei *tekyy*a[37] împrejmuită de multe *hammamuri*[38] foarte prețuite de oamenii locului și să citesc *Al-Fatiha*[39]. Coranul l-am învățat de la mama mea, Dumnezeu să o ierte, care se trăgea din părțile Alepului, ca și voi. Îmi amintesc că unchii și mătușile mele țineau la ea, venind să o vadă de toate sărbătorile *Al-Fitr* și *Al-Adha*[40], aducând cu ei și berbecul. Știu că, atunci, dădeam și eu o mână de ajutor la săvârșirea jertfirii. La toate acestea mă gândeam pe când băteam la ușa lui Kheiri, amintindu-mi de mama al cărei nume, Hind, îl dădusem și mezinei mele. Ușa s-a deschis și am văzut în deschizătura ei o femeie care s-a tras îndărăt, speriată. Era tocmai Hind, fata mea. Nu știu cum am putut să mă țin pe picioare. Arăta mai îmbătrânită cu douăzeci de ani, dar ce m-a amărât ca de moarte a fost felul în care m-a privit. Kheiri o nimicise, făcând-o să-i fie frică până și de părintele ei, de mine, care în toată viața mea nu ridicasem vreodată mâna asupra ei. Am strâns-o la piept și a început a boci cu lacrimi fierbinți până ce mi-a udat umărul straiului. Apoi am plecat, în vremea ce ea se ținea după mine, zicând mereu că Said n-o să mă primească. M-am îndreptat

către caravanseraiul spre care mă îndrumase și acolo am dat peste Kheiri, în carne și oase. Râdea când a venit către mine, sărutându-mi umărul și poftindu-mă prin îngrăditura de trestii. M-am așezat și s-a așezat și el înaintea mea, jucându-se cu o tulpină de trestie. A poruncit unei slugi să aducă apă, cafea și zaharicale, tot întrebându-mă cum îmi fusese călătoria, când ajunsesem la ei, câte zile și câte nopți petrecusem pe drum.

— Îți înapoiez toată zestrea pe care ai dat-o, ba și pe deasupra, dar Hind se întoarce cu mine la Adrianopol.

A priceput, fără alte lămuriri, că o văzusem pe Hind. Îmi clănțăneau dinții și mă temeam să nu mă lase inima chiar acolo.

— Liniștește-te, hagiule, ți s-au roșit obrajii ca sfecla. Ești obosit de atâta cale.

Se schimbase într-o frântură de clipă, era altul, un om pe care nu-l mai întâlnisem vreodată.

Zâmbind, a luat un cuțitaș de pe masă, începând a decoji tulpina de trestie. Îl vedeam de parcă mă aflam în fuga calului, stârnind cu copitele și punând între noi vălătuci de praf roșu. Spintecase trestia pe lung, oprindu-și o jumătate și aruncând-o jos pe cealaltă.

— Pe fata ta, hagiule, nu ți-o dau înapoi măcar de mi-ai dărui greutatea ei în aur. Tu nu cunoști cât prețuiește femeia asta. Dar este încă prea crudă, cum e trestia asta și se cere a fi domolită, stropită cu apă și uscată la soare ca să se mlădieze. Ai venit, hagiule, fără să-mi dai de veste. Pentru ce ai făcut așa? Ca să-mi spui vorbe pe care niciun bărbat nu le poate primi? Ce treabă ai tu, de te amesteci, hagiule? Hind este nevasta mea, nu a ta!

A tăcut cât servitorul a așezat pe măsuță tipsia cu apă, cafeaua și baclavalele.

— Ascultă, hagiule, nu vreau să te întorci acasă nemulțumit. Mergem să luăm o îmbucătură, te odihnești până dimineață, pe urmă, poți să te duci. Soața mea va să-ți rânduiască și ceva de-ale mâncării, să ai de drum. Vremea la Sarajevo nu este prea prielnică în zilele astea. Și poate la vară îți întoarcem vizita, dacă ne va îngădui timpul.

A pus cuțitul și jumătatea de trestie pe măsuță, lângă tipsie.

— Ia o gură de apă, hagiule, mi se pare că ești bolnav.

— Ascultă-mă, Said Kheiri, tu ești un negustor iscusit și îți cunoști interesele. Să-mi spui ce și cât vrei ca s-o iau cu mine pe Hind. Știu că nu te-a dăruit cu copii și mai știu și ce i-ai făcut. Măcar că mor aici, dar nu plec și n-o mai las să rămână în casa ta.

S-a așezat înapoi pe scaun, cu palmele înfipte în brâul lat și roșu.

— Am să-ți mai spun încă ceva, hagiule. Mă cunoști. Când am zis o vorbă, vorbă rămâne. Aici nu ne târguim pentru vreo vacă, pentru canari ori pentru vreun vălătuc de lână. Hind este a mea și chiar dacă cerul ar cădea pe pământ nu ți-aș da-o. Va rămâne în așternutul meu și mă va sluji. Dacă-ți place. Dacă nu, pleacă din fața ochilor mei.

A golit felegeanul cu cafea și l-a întins apoi servitorului.

— Sfârșește-ți cafeaua, hagiule. Ori poate vrei să te pornești chiar acum? E vremea

tocmai bună de drum.

A întins mâna, luând din grămadă un coș de papură pe jumătate lucrat. Iar în clipa când s-a întors către mine, să se uite ce fac, i-am înfipt hangerul în beregată și l-am ucis.

---

[37] Sanctuar mistic islamic; lăcaș care adăpostește un mausoleu, servind, uneori, și ca loc de popas sau ca școală elementară islamică.

[38] Hammam, baie publică; loc amenajat pentru spălările rituale premergătoare rugăciunilor la moschee.

[39] Capitolul deschizător al textului coranic, recitat sau psalmodiat în variate împrejurări cu caracter religios sau cotidian.

[40] Două dintre cele mai importante sărbători religioase ale calendarului musulman. Aid Al-Fitr (Sărbătoarea Mică) marchează întreruperea postului după luna sacră a Ramadanului în care a avut loc prima revelație coranică. Aif-Al-Adha (Sărbătoarea Sacrificiului sau Sărbătoarea Mare), cu prilejul pelerinajului ritual la Mecca, în timpul căreia se sacrifică un berbec, amintind de episodul sacrificiului abrahamic.

MUNCA LA DRUMURI

Îi scoseseră să repare un drum pe care viiturile ploii îl desfundaseră. Străbătuseră bălți și mocirle în care saboții se înfundau și se lipeau, desprinzându-se cu greu din noroi, la fiecare pas. Era o zi îngreunată de nori cenușii. Vrăbiile se adunaseră pe ramuri, zgribulite și ude. Se bucurau cu toții, nepăsători la aerul rece și la bicele paznicilor. Se îmbătau de limpezimea aerului. Dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi cântat și ar fi dănțuit. Amer Bey Bosniacul se vedea în depărtare pe calul său vânăt. Și-a ridicat brațul drept, slobozind un șoim auriu care a țâșnit ca o săgeată aprinsă, pierind de parcă l-ar fi înghițit noroaiele câmpurilor povârnite spre râu. S-a arătat, după scurtă vreme, purtând în gheare un iepure cu blana lucitoare precum solzii de pește. A dat drumul prăzii în fața stăpânului și calul, speriat, a fornăit, dându-se înapoi. Aerul purta cu el miresme crude de cimbrișor. Secară un ochi de noroi și adunară pietre, rânduindu-le într-o latură prăbușită a drumului. Rostogoleau cilindri grei, trăgându-se unii pe alții, să bătătorească pământul, saci plini cu oase, neștiind de unde le venea puterea. La prânz, s-au oprit pe o față de stâncă albă ca neaua. Li s-a dat de mâncare — pâine și fiertură de boabe. Au ațipit, apoi, câteva clipe, în aerul înghețat. S-au sculat, apucând târnăcoape și lopeți. Nu mai aveau legături la picioare. Parcă lucrau mai repede. În depărtare, s-a ivit un bivol înjugat la cormana unui plug deasupra căreia se suise țăranul slăbănog, îmbrăcat într-un cămeșoi roșu. Se silea să apese fierul plugului, să intre mai adânc în pământ. Din vârful dealului, zăriră livezi din care ieșeau culegătoare. Ziua se apropia de sfârșit. Se rugau în gând ca noaptea să nu mai coboare peste pământ.

*

Le urmărea de departe mișcarea anevoioasă. Nu le auzea pocnetele încheieturilor și ale oaselor. Auzea doar cum se salutau între ei și se rugau cerului, cercetându-se unii pe alții, încercând să recunoască chipurile ascunse de bărbi și schimonosite de boli. Erau, acum, muncitori cu adevărat. Avea să se încredințeze de această schimbare în cursul după-amiezii. Amer Bey a slobozit un șuier, ridicându-și brațul să primească, din zborul lui, șoimul. Cărând pietre și pământ, oamenii încercau să înșele vigilența soldaților. Beyul lua aminte la arcurile alungite pe care le zugrăvea mișcarea trupurilor, în vreme ce unul dintre ei încerca să se apropie de un pâlc mai îndepărtat. Când ajungea, pierzându-se printre ceilalți, păreau cu toții înviorați. Le întinsese o căpățână de ceapă roșie. Dădu șoimului să ciugulească din palmă boabe de grâu, mirându-se de curgerea

repede a timpului. După fiecare piatră rostogolită, prizonierii băteau din palme. Amer Bey își aducea aminte chipuri și vremuri trecute. Își struni calul și se întoarse în loc. Se opri înaintea porții înalte, privindu-i cum se întorceau prin negura serii care începuse să cadă. Aveau chipuri posomorâte și trase, despărțindu-se în tăcere și îndreptându-se către hrubele lor.

— Rânduiți-le o singură temniță și adunați-i pe toți la un loc!

BASTIONUL — 1

În partea închisorii care fusese mai înainte fortăreață, se ridica un turn de piatră îngust, folosit, vreme de patru sute de ani, drept turn de observare și pază, depozit de muniții și țarc pentru animalele care urmau să fie tăiate, dar și loc în care soldații depravați se ascundeau pentru a-și satisface instinctele folosindu-se de dobitoacele adunate acolo. Mai apoi, devenise, pe rând, țarc pentru păsări, magazie pentru păstrat mirodeniile și privată. Slujise și drept cușcă pentru un bătrân tigru asiatic și, în cele din urmă, hambar pentru porumb, ceapă și usturoi. Era nefolosit când druzii au fost strânși laolaltă acolo, se simțea în aerul închis miros de umezeală și de ceapă stricată. Turnul avea două niveluri, legate printr-o scară lipită pe dinăuntru de zid, și deschideri pentru țevile armelor, prin care se zăreau dealuri acoperite de grozamă, drobiță și stânci albe. Era primăvară când deținuții fuseseră aduși aici și vântul purta miresmele florilor de câmp, ca în Munții Libanului. Hamad orbul își lăsase adăpostul de paie amestecate cu lut, din marginea cimitirului, și venise să li se alăture. Au fost numărați — atâția câți mai rămăseseră — și s-au găsit patruzeci și patru care, împreună cu Hanna Yakub, căruia îi ziceau acum Suleiman Ghaddar Izzeddin, se făceau patruzeci și cinci.

După trei ani, cât fuseseră despărțiți, privindu-se unii pe alții, vedeau cât de mult s-au schimbat. Nu s-au mirat că mai îmbătrâniseră între timp, căci aceasta este lucrarea singurătății. Au fost însă nedumeriți mai mult de trecerea timpului: cum putuseră să facă față tuturor anilor scurși departe de familii, de soții, de prunci și de casele lor? Departe de cai, de catâri, de ogoare, de coroanele duzilor?

Într-o seară, după o zi de vară încinsă în care reparaseră un drum de munte săpat de zăpezi și de ploi, se spălaseră, adunându-se apoi în catul de jos, unde era mai rece, să îmbuce ceva și să soarbă din ceaiul de flori. Auziră un plânset, apoi un geamăt, ca și când omul se ascundea să nu îl audă ceilalți. Îl întrebară pe șeicul Ahmad dincotro venea plânsul. Le spuse ceva și vorbele încetară. Grupul celor de la catul de deasupra plecă. Venise ora somnului. Urcând scara îngustă, în urma lui Qassem, Hanna încerca sentimentul straniu, de siguranță, că într-o bună zi avea să se întoarcă în țara lui, că nu îi era scris să se sfârșească în închisoare, să fie înmormântat sub un pom, așa cum fuseseră înmormântați mulți alții înaintea lui. Lumina stelelor se strecura prin deschizăturile turnului, ca o promisiune de bine. Naaman se oprise, sprijinit de zid, să privească albul dealurilor stâncoase care luceau în întunericul nopții. Se întâmplase de

multe ori să-și petreacă nopțile treaz, în singurătate, și să-și strecoare degetele mâinii care îi rămăsese prin fantele zidului, până ce atingea aerul mișcător de afară. Atunci se simțea puternic de parcă el însuși ar fi fost o piatră încrustată în zidăria acelui turn. Nu mai vorbea și erau zadarnice strădaniile celorlalți de a-l ispiti să vină între ei, să sporovăiască împreună.

— Lasă-l în pace, Bașir, nu-l ajuți cu nimic dacă-l silești să facă altceva decât vrea.

Hanna îl zări pe șeicul Mahmud ștergându-și o lacrimă pe furiș. Nici Qassem n-avea chef de vorbă.

— Ce-ai făcut în tot anul acela în care ai stat aruncat în puț? îl întrebă Hanna și Qassem îl privi cu nedumerire, de parcă se afla înaintea unui străin. Părea un rătăcit pe pământuri necunoscute. Abia după multe clipe de muțenie, s-a hotărât să răspundă:

— L-am snopit în bătaie pe unul.

— Soldat?

— Nu. Prizonier.

Apoi, următoarea săptămână și-au petrecut-o în afara bastionului, pietruind o bucată povârnită a unui drum sălbatic căruia îi ziceau „Șoseaua Dubrovnik“, deși orașul acesta se afla în partea cealaltă a graniței, departe. Nici nu se zărea din înălțimile turnului. Abia deslușiseră, ca o amăgire, luciul mării, pentru prima oară după șapte ani. O priveau încordați. „Marea!“ Cuvântul, mai mult o șoaptă, le-a intrat în auz ca o vrajă. „Marea!“ Vrajă de care se lăsară cuprinși cu toții, pentru că vedeau nu doar azuriul tremurător, amestecat cu sclipiri argintii printre munți, ci pentru că priveau la lumea aceea nevăzută care exista doar în privirile lor lăuntrice: dincolo de iluzia albastră, undeva, se afla țara lor.

— Dacă ar fi fost și Naaman aici…

Lui Bașir îi păru rău pentru cuvintele pe care tocmai le rostise.

Naaman se afla, neclintit ca un mort, singur, între zidurile turnului, numărându-și cele cinci degete pe care le mai avea și așteptând, poate, să vină Ahmad orbul, cel care pornea cu noaptea în cap, pentru a nu se întoarce decât în fapt de seară.

BASTIONUL — 2

Înainte să se crape de ziuă, l-a trezit o mișcare a lui Naaman. Mai întâi, n-a priceput noima acestei mișcări, apoi s-a dumirit: omul smulgea iarba crescută printre spărturile zidului. Încercă să adoarmă din nou, dar mintea îi fugise deja departe, acasă. O vedea pe Barbara — o, cât se făcuse de mare! — cu un fier de călcat în mână, ajutând-o pe mama ei. O vedea în pragul ușii, privind găinile care zburau din cuibare. Încercă să-și zugrăvească în minte chipul fetei și ochii i se umplură de lacrimi. Nu putea să-și închipuie trăsăturile ei. Șeicul Mahmud îi povestise despre feciorul lui mezin pe care îl botezase tot Canaan, după numele bunicului dinspre mamă. Îl părăsise când copilul nici nu împlinise doi ani și, ori de câte ori îl vedea în vis, îl cuprindea o frică înăbușitoare. Se trezea tremurând și toată ziua umbla cu privirile tulburi, mut și posomorât. Îl auzise odată vorbind cu Naaman: îi mărturisea acestuia teama pe care o trăia ca nu cumva mezinul să fie mușcat de șerpi. În munte, în spatele casei lor, se aflau pădurici de stejar și nu de puține ori uciseseră șerpi veninoși chiar sub pragul casei, printre tufele mărunte de mentă sălbatică. Soarele Herțegovinei le cojise urechile. Se aflau, odată, la popas în marginea unui sătuc cu case îngrămădite una în alta, într-o văioagă înghesuită între două dealuri care semănau cu două *tarbușur*i[41] roșcate. Mâncaseră privind stâlpul de fum care se legăna deasupra caselor pierdute printre copaci. Mirosea a compot pus pe foc, aromă de fructe coapte, de cetină, de lemn reavăn. Șeicul Mahmud luase un bețigaș și zgâriase niște semne în praful moale. Zicea că întocmai așa erau și casele din satul părintelui său, șeicul Ghaffar Izzeddin. Ascultându-l, Hanna se simțise năpădit de o sudoare rece.

— Aici e casa răposatului Ali, la apus de casa noastră și a părintelui nostru. Am vrut să-mi zidesc eu casă pe locul acela, dar, întrucât voiam soare, am înălțat-o aici, unde pământul este mai ridicat. Bașir și-a făcut casa lângă cea a lui Ali, iar în spate, lângă piatra mare de la arman, și-a făcut casă Naaman. Piatra am cărat-o noi, cu spinarea și cu catârii. Casa lui Abi Aqudeh e mai săltată și are pereți mai groși, iar pragul ușii l-a adus, făcut gata, de la Einbal. L-au târât cu ajutorul unei cămile. Qassem s-a tras mai departe de noi, pe umărul văii, lângă un nuc bătrân despre care zic unii că ar fi cel mai vechi arbore de pe Munte. Noi îi zicem „nucul lui Selim sultanul“ și ne bucurăm cu toții de roada lui. Face nuci mari cât oul de vultur. Iar Baha Eddin, Dumnezeu să-l odihnească, ar fi vrut să fie vecin de casă cu Qassem. Mare e Dumnezeu! Eu m-aș fi bucurat să fie

vecin cu mine, căci tare îmi plăcea să-l văd mai în toată vremea alături. Avea un chip luminos, parcă ar fi fost bucată din soare. În partea asta, lângă casa noastră, se află un puț de apă și după puț au rămas niște dărăpănături unde fusese casa unuia dintre bunicii noștri — zice-se că acest bunic ar fi fost podgorean mare și ar fi avut multe feluri de păsări aduse de la capătul lumii, păsări care până și bobul de grâu ciugulit prin miriște îl aduceau, lăsându-l la pragul casei. Iar dincolo de ograda lui Naaman era un ogor de grâu cu armanul lui, pe urmă veneau vii bogate și smochini care se înălțau pe munte până la ceruri. Aici, unde-ți arăt eu, este locul unde ne adunam vineri seara, să citim „Cărțile Înțelepciunii" și să ne facem datoriile rugăciunii. S-a zidit în vremea când au fost făcute grădinile de liliac de la Kafar Nabrakh care, de departe, seamănă cu cloșcăriile de la Hasbaya. Iar casa lui Qassem dă înspre râu și spre pământurile dintre râu și cele dintâi case ale mahalalei, postațe pe care se află meri și smochini de ale căror roade ne bucurăm cu toții, în părți drepte. Așa le-a împărțit părintele meu, toate la fel, ca să nu fie pricină de zâzanie, despărțite prin șanțuri de apă și pomișori de sumac. Dar nu ne certăm, muncim pământul de-a valma, ca un tot al tuturor celor care îl lucrează. Aici, în spatele casei noastre, se află un tamarin cu fructul mai dulce ca mierea, mai ales când vine vremea să se sfârșească vara. Tare mult îmi place mie să culeg și să mă desfăt cu așa bunătăți. Le culegeam dimineața, acoperite de rouă, și le cojeam pentru copii și pentru soața mea. Dacă Dumnezeu, fie lăudat, își va face milă și ne va duce vii înapoi, la muntele nostru, am să te poftesc, Hanna, să vii să le guști împreună cu noi.

— Și Suleiman, fratele tău, casa lui unde e?

— Suleiman a rămas în casa părintelui nostru. Și-a luat nevastă și a rămas acolo.

---

[41] Tarbuș, fes tradițional arab, de formă conică, de culoare roșie, cu un ciucure negru și lung în mijlocul calotei.

BASTIONUL — 3

Bașir îl privise cu ochi galbeni, de bufniță, cum îl urmărise pe Naaman. Chemarea la rugăciunea de dimineață îi trezise pe toți. S-au îmbrăcat în pripă și, când ușa s-a deschis, au ieșit, rânduiți, fără să scoată o vorbă. Din ochii lui Bașir, Hanna vedea cum țâșneau scântei. Nu pricepea de ce. Toată ziua munciseră la cărat pietre și pământ. Se odihniseră, înainte de asfințit, în umbra copăceilor de fistic, răsturnați pe spate, cu ochii la norii de vară care pluteau ușor ca niște bucăți de bumbac. Hanna înfruntă privirea galbenă ațintită asupra lui. Se miră și luă în palme încheietura mâinii lui Qassem. Vrăbii gureșe zburară, ascunzându-se în spinăriile arse de soare. Qassem îi spusese că Bașir e furios, că așa și pe dincolo, dar Qassem își mutase privirile și nu-i mai băga în seamă.

— Și de ce e furios pe mine? Ce i-am făcut?

— Nu lua în seamă. N-ai făcut nimic.

— Pentru că sunt creștin?

— Nu. Pentru că ești aici.

— Nu pricep.

— Parcă ai fi berbecul pe care Dumnezeu l-a coborât din cer dăruindu-l proorocului nostru Avraam ca să-l jertfească pe el în locul lui Isaac, fiul lui. Tu ești aici pentru că tatăl nostru l-a luat pe fratele nostru la el acasă.

— Și adică cum sunt berbec?

— Bașir crede că tot ce ni se întâmplă este din pricina asta. Suntem pedepsiți pentru că noi te-am adus aici.

— Crede că Naaman și-a pierdut o mână din pricina mea?

— Bașir are inimă bună, nu lua în seamă.

— Crede că tu ai fost aruncat în puț tot din pricina mea?

— Puțul este ca închisoarea. Și fără tine, tot am fi fost aduși aici. Nu sta în calea lui Bașir și nici el nu se va apropia de tine.

*

Primele ploi ale toamnei îi găsiră lucrând să întindă un pod peste apele Drinei. Se mișcau cu băgare de seamă printre salahorii plătiți cu ziua sau aduși sub amenințarea armelor. În asemenea viermuială se petrec cele mai multe nenorociri. „Nu duceți pământul acolo!... Vino cu mine!...“ Hanna se afla în urma lui Qassem. Îl văzu pe șeicul Aref Abdel Baki ducând un baros, ud și cu chipul întunecat. Înjura printre dinți. Qassem

înclină din cap în semn de salut. Părea mai liniștit. Cineva le spusese să nu se amestece cu sătenii și chiar atunci auziseră un țipăt, într-o latură mai depărtată a locului, și văzură o stâncă uriașă rostogolindu-se către râu. Se adunară în jurul unui bosniac căruia, în cădere, bolovanul îi zdrobise piciorul. Omul plângea cu sughițuri și fu suit într-un car tras de boi, ce urca agale un deal din care țâșneau izvoare albe ca laptele. Atunci, pentru prima oară, au auzit vestea aceea ciudată: fostul pașă al Belgradului locuia în satul acela, în spatele dealului.

— A fost mazilit de sultan?

— Dar de unde sunteți voi?

— Din Munții Libanului.

— Și cu ce treburi pe-aici?

— Reparăm arcada pe care-o vezi.

— Nu asta întrebam. Cu ce treburi ați venit tocmai în Bosnia?

— Surghiuniți de sultan.

— Carevasăzică, voi sunteți druzii din Belgrad. Întemnițații din Herțegovina.

— Nu ne-ai spus de ce locuiește pașa din Belgrad în satul vostru.

— Are aici nevastă și vii și livezi. Belgradul i le-a dăruit de sărbători prințului sârbilor.

— Le-a dăruit Belgradul? Noi știm de zidurile lui Rasem Pașa la Belgrad.

— Pe acest pașă îl cheamă Wasef. Să fie vreme de când lui Rasem Pașa i s-a tăiat capul!

*

— Încotro curge apa aceasta?

— Spre miazănoapte.

— Și unde se varsă? În mare?

— Nu. Se varsă în Sava. Sau poate în Dunăre, nu știu.

— Cum mergeți la mare de-aici?

— Nu mergem nicicum.

BASTIONUL — 4

Prin fanta turnului, Hanna privea dealurile luminate de fulgere. Tulpina albastră se încolăcea deasupra stâncilor, voind parcă să le despice. Tunetele îi alungaseră somnul și simțea cum bastionul se înclina spre ziduri, gata să se prăvale. Trecuse multă vreme de când nu auzea decât tunete, plânsete și foșnetul ploii. Dormita în picioare, lăsând aerul jilav să-i mângâie fața. De câteva zile, nu mai părăsiseră hruba.

— Nu e cu putință să pui geană pe geană.

— Când ne scot de aici, Qassem?

De jos, se auzea o voce strigând și întregul turn se trezi la viață. Ahmad orbul avea o voce mai puternică și îl auziră întrebând ce se petrecea, de ce îl treziseră.

— Șeicul Imad Eddin e bolnav.

S-au mișcat în întunericul sfâșiat de fulgere, strângându-se în jurul lui Imad Eddin Mahmud. Împreună cu alții, Hanna a coborât și el pipăind cu palma piatra rece a zidului. Șeicul gemea și sudoarea îi curgea șiroaie pe trup. Au tras pătura de pe el, așteptând, apoi l-au acoperit din nou, așezându-se de jur împrejur și încercând, fiecare, să spună ceva. Șeicul nu putea să vorbească din pricina febrei. Își deschise ochii pe jumătate, dar părea să nu-i vadă.

— Ce face?

— Vrea să vorbească, șeic Ahmad.

— Până să ne culcăm, mi-a spus că se simțea tare trudit. Dar nu arăta a om bolnav.

Au muiat o bucată de pânză și i-au șters buzele.

— Atinge-i mâna, șeic Ahmad. Degetele îi ard ca focul.

— De ce să-l ating? Eu te cred și așa.

Nimeni n-a râs, ca de obicei. Doar câțiva au zâmbit.

— Numai Dumnezeu știe ceasul…

L-au desoperit din nou, așteptând mai mult, apoi l-au acoperit cum fusese. Îi șterseră sudoarea de pe obraji, de pe ceafă și de pe cap. Pe când îi frecau umerii, auziră un mormăit:

— Asta i se trage de la Jezzin.

— Ba de la Ein Dara. Întrebați-l și pe șeicul Osman.

— Așa e, de la Ein Dara. Era în spatele șeicului Salam Bey Imad.

Ahmad orbul plecă, bocănind cu toiagul, și se opri lângă fanta zidului, astupând-o cu

chipul.

— Ce se vede, șeic Hamad?

S-a îndepărtat și Qassem, oprindu-se și el lângă o crăpătură luminată de fulgere. Hanna a rămas nemișcat, cu obrazul proptit în palmă. Traseră încă o dată acoperitoarea de pe trupul înfierbântat, așteptând, ca mai înainte. Întoarseră bolnavul pe o parte, îi scoaseră cămașa, îl șterseră de sudoare pe spate. Într-o nouă fulgerare albastră, se auzi iarăși vocea aceea înfundată:

— Asta i se trage de la Jezzin.

Vocile erau stinse, mai mult șoptite. L-au acoperit iarăși pe șeic. Și, încetul cu încetul, se ridicară, urmând calea către fanta din zid, îmbulzindu-se să privească afară. Rămăseseră doar câțiva în jurul bolnavului, pieptănându-și bărbile și murmurând rugăciuni înăbușite. Hanna zări chipul unuia care se ridicase și îl privea. Îl privi și el, așteptând. Buzele chipului n-au rostit nicio vorbă. Doar s-au întins într-un zâmbet.

PLECAREA DIN HERȚEGOVINA — 1

Șeicul Imad Eddin Mahmud deschise ochii. Lumina dimineții umplea aerul turnului. Îi dădură apă și sorbi însetat, de parcă atunci ieșise din pustiul Saharei. Se uită la carafa cioplită în lemn de stejar și zise în șoaptă:

— Se vede că e lucrat de mâna lui șeic Naaman.

Îl urară grabnică însănătoșire, ajutându-l să se ridice în șezut, sprijinit cu spinarea de zid.

— V-ați chinuit cu mine, oameni buni.

I-au trecut urciorul de lut și l-a golit pe nerăsuflate. Își rotea ochii arși de febră și rostea nume. Orbul Hamad vru să știe ce întrezărise șeicul în vedeniile lui.

— V-am văzut, șeic Hamad, pe toți. Eram acasă, în munți. Mi-am văzut feciorii, care tăiaseră un berbec pentru noi și frigeau hălcile pe jăratic.

— Ne-ai văzut chiar pe toți?

— Chiar pe toți. I-am văzut și pe cei din neamul răposatului Arfan Abu Kurum. M-au întrebat de el și le-am spus. Le-am spus că s-a stins pe drumul de la Belgrad la Herțeg. I-am mai spus că l-am înmormântat și că ne-am rugat cu toții pentru el.

— Le-ai spus și unde?

— Nu, le-am zis doar că l-am pus în mormânt.

— Și nu te-au întrebat cum a murit?

— Toți murim când ne vine ceasul.

— Și ai tăi, pe care zici că i-ai văzut, erau bine cu toții?

— I-am văzut. Erau bine.

— Ăsta e semn ceresc. Prorocire.

— Să te-audă Cel Milostiv și Atotiertător!

— Să m-audă și să răspundă!

Își îndepărtă pătura, ridicându-se șovăitor în picioare. Făcu câțiva pași clătinați, apoi, la fel de nesigur, se apropie de una dintre deschizăturile zidului. Rămase acolo mult timp, înălțat pe vârfuri, cu privirile pierdute în depărtări. Când s-a întors spre tovarășii săi, avea chipul luminat și destins, chip de om sănătos. Slavă Atotfăcătorului!, zise cu un glas care parcă venea din afară, dinspre dealurile spălate de ploaie pe care tocmai le privise cu atâta nesaț.

*

Au petrecut o zi rece după ploile din ultima vreme, trudind cu târnăcoapele și hârlețele să taie un drum pe o creastă, deasupra unei păduri de stejari. Vedeau, mai jos, o puzderie de copii și femei roind ca albinele. Adunau vreascuri și frunze de stejar căzute la pământ.

— Ce fac cu ele?

— Le vând.

— Pentru mâncare?

— Pentru tăbăcit piei și pentru vopsit pânzeturi?

Pe la vremea chindiei, culegătorii, adunați în grupuri, începuseră să se rotească în jurul focurilor. Se încălzeau, cu palmele întinse spre flăcări. Pământul era umed și rece, cu toate că ninsorile nu începuseră încă. Spre seară, cerul s-a luminat, lăsând să se vadă soarele la asfințit, ale cărui ultime raze răspândeau o căldură plăcută. La închisoare au ajuns după căderea nopții și au rămas locului, uimiți de ceea ce li se arăta ochilor: în fața intrării bastionului care le era casă, Amer Bey Bosniacul, așezat pe un scăunel de papură împletită, fuma dintr-o lulea turcească cu coada lungă, schimbând vorbe cu doi oameni așezați și ei pe scăunele la fel de mici. Lămpile aprinse răspândeau o lumină gălbuie, ireală. S-au pus în rând, sub paza soldaților înarmați. Cei doi bărbați mâncau curmale verzi și roșii, cu bobul mare, din coșul plin aflat înaintea lor, pe pământ.

— Naaman și Hamad!

Nu se dezmeticeau. Cei trei vorbeau ca niște prieteni care nu se mai văzuseră de vreme îndelungată. Amer Bey a făcut un semn cu muștiucul pipei. Hamad orbul a izbucnit în hohote de râs și, pentru prima oară, după mulți ani, auziră și râsetul lui Namaan. Nu știau dacă trebuie să le fie frică sau nu. Amer Bey s-a ridicat, mergând pe lângă soldați. Trecuse de rând când s-a întors către ei:

— *As-Salam aleikum!*

Și-a continuat apoi drumul fără o vorbă. Luminile lămpilor s-au mișcat.

— Allah să fie cu tine, Beyule!

NICOLA BUSTROS

Helana Qostantin Yakub i se împotrivise vreme de șapte ani. O ajutaseră să-l ocolească numeroasele și desele lui călătorii și șederile la Beirut. Nici el nu arătase prea mult interes pentru ea. La vremea aceea, palatele din cartierul Sursok se umpluseră de slujnice sărace sau infirme, care își luaseră copiii și se refugiaseră din Damasc, din Wadi Taym și din Munții Libanului. Primiseră mult ajutor din partea bisericii, care le găsise un adăpost și o slujbă vremelnică. Nicola Bustros a înțeles abia după mai multe călătorii că Helana își avea locul de baștină în Beirut. Refugiatele erau nenumărate ca fluturii și multe aveau să-și piardă urma când refugiații creștini aveau să înceapă să se întoarcă prin satele lor. La început, Nicola Bustros se plângea adeseori vecinei sale, doamna contesă Emilia Sursok, că veneticele acelea îi furaseră toate violetele din grădină. Dar domnului Nicola Bustros îi plăcea nespus să vorbească, să se îmbrace elegant și să le arate tuturor prietenie și bunăvoință. Era, se poate spune, un călător cu mai multe bilete, pentru mai multe călătorii, căci lumea e mare și plină de experiențe și aventuri pe care voia să le cunoască și să le trăiască. Era plictisit să tot fie mâna dreaptă a unchiului său care, zi și noapte, rămânea pironit în biroul său luxos și întunecat, ca o statuie printre multe altele înșirate de-a lungul pereților acoperiți cu hărți maritime și cu șarpele aurit ce încadra diploma semnată de regele Franței, Ludovic al XVIII-lea, prin care „se acorda lui Elias Bustros gradul de Cavaler al Ordinului Sfântul Mormânt al Mântuirii Eterne“. Acest unchi Elias era pentru Bustros un fel de rege peste toate corăbiile mărilor și oceanelor — asta, desigur, dacă te-ai fi luat după diplomele și ordinele înrămate de pe lambriurile acelui birou. Domnul Nicola se îndoia, în sinea lui, că unchiul Elias, Cavaler al Mormântului Mântuirii Eterne, se aflase vreodată pe teuga unei corăbii. Se simțea mai apropiat de celălalt unchi al său, Michael, zaraf al familiei khedivului[42] de la Egipt și secretar al acestuia. Nu din dragoste pentru el sau pentru afacerile la bursă și complicatele calcule matematice, ci din dorința și plăcerea de a călători, de a rătăci și de a străbate lumea în lung și-n lat. Unchiul Michael îl trimitea cu treburi pe lângă bancherii europeni care aprovizionau cu aur visteria Egiptului. Nu erau treburi prea grele, dar îl scuteau pe Michael Bustros de monotonia și plictisul corespondenței și de grija poștalioanelor. În chipul acesta, domnul Nicola descoperise și avea să redescopere de mai multe ori Parisul, Viena și Roma, metropole care ascundeau adevărate orașe de noapte pline de veselie, întru totul deosebite de orașele

prin care, copil fiind, trecuse cu familia în vacanțele de vară. Când vecinul lor, contele Antoine Faraon, luase hotărârea să-și cumpere un palat la Neapole, Nicola făcuse sfat de taină cu tatăl său, contele Nassib De Bustros, încercând să-l convingă cât de potrivit era să cumpere și el un palat la Viena. „Bine, dar avem deja un palat acolo“, se eschivase, rezervat, contele. Nicola nu înțelegea nici în ruptul capului atașamentul tatălui său de cartierul peste care stăpâneau cei din clanul Sursok, ridicat în ultimii douăzeci de ani pe o colină de lângă vechiul zid de răsărit al Beirutului și despărțit de primele case ale orașului printr-o zonă nelocuită, verde, care avea darul să împrospăteze tot timpul aerul din jur. Era, cu toate acestea, un cartier tăcut, cioplit în marmură, rece, plictisitor. Aduseseră un decorator de grădini din Toscana, care înconjurase palatele cu garduri verzi de chiparoși și pini argintii, fără obișnuitele lampioane și argintării, cu ferestre care primeau aerul sărat al mării, fără a împiedica vederea corăbiilor și a valurilor. Artistul din Toscana adusese și semănase flori nemaiîntâlnite prin locurile acelea, cu forme ciudate, cu parfumuri și culori încântătoare, pe care, însă, Nicola Bustros le găsea mai puțin plăcute decât trandafirii din grădina vechii case de vară, de la munte, a mamei sale. „Tare schimbător ești la gusturi!“ Nu-l deranjau asemenea critici, pe care le primea cu un surâs filosofic care îl apropia și mai mult de ceilalți.

Unchiul Michael cumpărase castelul austriac de pe malul Dunării, cu coloanele sale zvelte, cu pontonul pentru bărci, cu cei 16 feddani[43] de pădure în care puteau să vâneze păsări și căprioare. În sezonul rațelor, urcau pe o ambarcațiune a companiei Lloyd și coborau pe Dunăre până la Budapesta. Michael Bustros avea obiceiul ca, spre seară, să-l cuprindă pe după umeri pe nepotul său și să facă plimbări prin parc sau prin împrejurimi. „Ce mai face fratele meu, Nassib?“ Răspunsul era întârziat de un râs plăcut, pe când noaptea prindea să se întindă pe apa fluviului. „Tata admiră marea și numără boabele de mătănii.“ În acele clipe, Michael, adus de spinare, simțea că radia de fericire: nu-și refuzase niciuna dintre plăcerile și desfătările vieții. „Dar fratele meu, Elias, cum se mai simte, Nicola?“ Același râs și apoi răspunsul: „Unchiul Elias își cercetează hărțile și măsoară cu un fir distanța dintre portul Beirut și Alexandria egipteană“. Primea o bătaie ușoară de palmă pe spate. Auzi râsete de femei și gândul îi fugi, dintr-odată, în altă parte: o văzuse acolo, în casa tatălui său, pe Helana cea sperioasă care îi scăpase de fiecare dată din plasă și din ispitele așternutului.

---

[42] Cuvânt de origine persană, utilizat în Imperiul Otoman cu sensul de „vicerege“, guvernator al unei provincii imperiale.

[43] Măsură de suprafață echivalentă, aproximativ, cu 0,58 ha.

PLECAREA DIN HERȚEGOVINA — 2

Le dăduseră straie, cingători și încălțăminte, lângă care puseseră și câțiva piaștri pentru trebuințele pe care le-ar fi putut avea. Au fost scoși din închisoarea Herțegovinei și alipiți unei companii de geniu a armatei otomane unde — înainte de a pleca spre casele lor — aveau să mai slujească un an la repararea drumului roman care mergea drept spre Sofia și de acolo la Istanbul. Vreme de secole, drumul acela fusese artera dătătoare de viață pentru partea europeană a Imperiului Otoman, drum pentru armate și pentru caravanele care plecau clătinându-se din Sofia către Belgrad și, mai departe, până în Bosnia și la Zagreb. Au părăsit temnița din Herțegovina fără să se mai îngrijească de ordinea șirului. Nu mai erau sub pază și li se ceruse să prindă următoarea caravană care venea de la Mostar, mergând către Sofia.

Când au lăsat în urmă cimitirul, un gând li s-a ivit din nou în minte: „Nu mai suntem prizonieri!“ Și-au continuat drumul în grupuri mici, veseli, cu pași ușori, desprinși parcă din cătușele gravitației. Din vârful colinei, se vedeau jgheaburile de irigații săpate în stâncă, cămilele adăpându-se, bazarul, piața mare, copiii adunați lângă abatorul deasupra căruia pluteau aburii sângelui cald. Pânza corturilor bătute de vânt scotea sunete joase, amestecate cu țipetele copiilor și cu voci de femei, fetițe jucându-se cu mărgele, culoarea vie a straielor. Numai carele trase de boi erau acoperite de noroi și încărcate cu baloturi, coșuri, căldări, burdufuri, haine, pături, unelte de plugărie, păsări legate ciorchini. Înfățișarea acestor harabale vechi, gata să se destrame, arunca o pată de tristețe și descurajare în lumina curată a dimineții aceleia pline de forfotă. Era migrația înapoi a turcilor, bulgarilor și macedonenilor, care se risipiseră din fortărețele otomane sârbești odată cu ivirea neînțelegerilor și a certurilor în Munții Balcani. Se aflau, printre pribegi, familii care plecaseră mai întâi din Belgrad și se aciuaseră la Sarajevo, de unde, strângându-și agoniseala, o porniseră înapoi către Anatolia. Vorbeau o turcă stricată, care l-ar fi făcut pe ascultător să creadă, dacă n-ar fi băgat în seamă portul și chipurile, că se afla în fața altor neamuri. Druzii le recunoșteau pe macedonence după broboadele lor vopsite în culori țipătoare și după ochii nefiresc de mari. Libertatea venită pe neașteptate după lunga întemnițare le ridicase frunțile: lumea întreagă se afla înaintea lor, așteptând să fie privită. Căutau, stânjeniți, la frumusețea femeilor. Dacă Samoilă, vechilul lui Nazeli Hanum, s-ar fi aflat printre ei în dimineața aceea, nu i-ar mai fi recunoscut. Învățaseră să-i deosebească cu ușurință pe

bulgari: bărbați scunzi, cu mișcări greoaie, cu fețe ovale, cu nasuri drepte și fălci puternice. Bulgăroaicele veneau pe jos, în urma carelor, ținându-și copiii la piept, în vreme ce bărbații lor călăreau pe măgari! În coada caravanei, mergeau albanezii. Copiii acestora plângeau ca loviți de streche, spre deosebire de odraslele bulgarilor, care mergeau tăcute în umbra harabalelor cu poveri. Soldații se despărțiseră în două grupuri și druzii se alăturaseră celor din fața caravanei. În primele zile, călcaseră pe drumuri sălbatice, regăsiseră alte bucăți de drumuri pe care le reparaseră înainte, dar din care, acum, abia dacă se mai zăreau urme, făcuseră popas pe o coamă de munte acoperită de păduri. Dinspre poale se ridica miros de cenușă — ardeau păduri și pajiști și numai stavila drumului urcător făcuse ca pârjolul să nu ajungă până în vârf. Se adăpostiseră sub bolovani stâncoși și primiseră în piept ploile asfințiturilor, mânate de vânt către miriști pustii unde urlau, în răstimpuri, sălbăticiunile flămânde. Primeau hrană și apă de la bucătăria de campanie a soldaților. Era hrană bună și sățioasă. Un ofițer albanez, vorbind într-un amestec de cuvinte turcești și arabe, venise la ei să le povestească despre anii cât slujise ostaș în ținuturile Siriei, pe care le cunoscuse cât se poate de bine și unde își făcuse două familii — una la Homs și alta la Sidonul Libanului. Avea ochi albaștri, ca ai lui Naaman, un albastru adânc pe care uneori nu-l poți înfrunta cu privirea. Dintr-o pricină oarecare, arătase mult interes pentru frații Izzeddin, pe care îi privise și cu care vorbise mai toată vremea. Îi întrebase unde slujiseră ca soldați și, văzându-le șovăiala, izbucnise în râs. „Știu că ați fost sloboziți din temniță“, se întorsese el către orbul care își molfăia bucata de pâine înmuiată în iahnia de boabe și se mirase cum putea un asemenea om lipsit de vedere să repare podețuri și drumuri. Și Ahmad îi răspunsese cu aceleași vorbe potolite, ca unui prieten de multă vreme știut:

— Eu hotărăsc ce treburi să facă fiecare din cei care văd.

Hohotiseră din nou și ofițerul le spusese să fie cu băgare de seamă, căci drumul pe care mergeau era cu mare primejdie din pricina hoților de drumul mare și a bandiților.

— Cine are curajul să ațină calea armatei?

Iar ofițerul își ridicase sprâncenele a mirare.

— Vedeți, dincolo de lac, colina aceea care aduce cu un corn de țap? Acolo se află granița nouă. Ne atacă în miez de noapte, venind dinspre Muntenegru, jefuiesc, dau foc și o iau la fugă. Se țin departe, printre copaci, și se uită la noi cum ne îngropăm morții. Fiți cu multă băgare de seamă! Dacă vedeți vreo mișcare mai suspectă, să-mi dați de veste! Acum, se cheamă că voi sunteți ochii și urechile caravanei!

Ahmad orbul râse, râse și ofițerul, de parcă amândoi puseseră la cale vorbele dinainte.

— Și drumul până la Sofia e lung?

— Știu că nu este scurt și că ar fi bine să ajungem până vin ninsorile.

— Până la ninsori mai e cale lungă. Vremea nu e încă destul de rece.

— Așteptați să ajungem în munți, să vedeți…

— Dar Sofia asta se află în munți?

— Toată țara e plină de munți. De-aia îi și zicem Balcani, adică munții împăduriți.

— Și din Sofia până la Istanbul mai e mult?
Ofițerul își scoase punguța cu tutun și zâmbi:
— Tot atât cât e de la Istanbul și până la Sofia.

ÎN AFARA TEMNIȚEI

Lipsa zidurilor, a forturilor îi speria. Se temeau de orizontul nemărginit, de cerul fără hotare. Lungii ani petrecuți în hrube, cu lanțuri de fier la picioare, îi aruncaseră în această ciudată prăpastie pe care nu și-o închipuiseră niciodată. În prima noapte trăită în afara hrubelor, nu putuseră să adoarmă: stătuseră întinși pe spate, nu departe de grupul soldaților, și priviseră noaptea, stelele și umbrele foșnitoare ale copacilor. Lumea întreagă era cufundată în liniște și forfota caravanei se potolise. Până și păsările de noapte își încetaseră țipetele. Doar corul broaștelor nu se potolise până în zori. Pe un dâmb din apropiere se mișcau puncte roșiatice, desenând linii scurte prin aer. O patrulă a gărzii făcuse popas și oamenii răsuciseră țigări. O stea căzătoare se aprinse pe cer și pluti, stingându-se către răsărit, după crestele munților.

— Pe cine crezi că au pus în locul nostru, în turn? Tot osândiți ca și noi?

— Tocmai mă gândeam la duzii pe care i-am plantat la Cetatea Albă, lângă jgheaburile de piatră.

— Poate de multă vreme i-au ros caprele.

— Multă frică mi-a fost să nu mă prăpădesc în temniță. Nici azi-noapte n-am pus geană pe geană. Mi-e frică să nu mor în somn.

— Eu, unul, nu cred nici acum că ne-au dat drumul de-adevărat. Mă tem să nu mă trezesc și să mă văd înapoi între ziduri.

*

Au trecut printr-un sat cu casele adormite sub o ploaie ca de sfârșit de lume. Au zărit silueta unei bătrâne ieșind dintr-o ogradă și dispărând în aceeași clipă. Niciun fum nu se ridica din hornurile căsuțelor. Lătrau la ei câini îndârjiți, mai mult de frică, și dinspre miazănoapte sufla un vânt rece. Au urcat anevoie un povârniș, mergând pe lângă harabalele pline care se mișcau greu, cu roțile scrâșnind de parcă ar fi stat să se spargă dintr-o clipă în alta. După o vreme, au ajuns în fața unui han și s-au adunat prin unghere ferite de ploaie. Au dejugat boii, punându-le sub boturi grămezi de nutreț. Animalele păreau bolnave, abia puteau să rumege. Soldații intraseră în cârciumă, iar druzii se adunaseră într-un colț de lângă ogradă, aprinzând foc într-o sobă de piatră. Un băiat de prăvălie trecu în fugă, cu o tipsie largă pe creștet, și le spuse ceva în turcește, arătându-le fântâna și bucătăria. De sub capacele bolurilor rânduite pe tipsia grea, ieșeau aburi care încetară când băiatul străbătu o palmă de loc fără acoperiș. Se

împiedicase în mocirlă, dar nu căzuse, tipsia rămăsese la locul ei. Caravana umpluse întregul han, curtea, staulele, încăperile. O altă caravană, mai mică, poposi sub ploaia care nu contenea și druzii îi urmăriră de departe pe nou-veniți. Câțiva soldați de la bucătăria pe roți alergară, aducând ceapă și făină de porumb. Căldările nu fuseseră încă ridicate în crăcane la foc, astfel încât oamenii flămânzi mai aveau să aștepte o vreme. Cerul era brăzdat de fulgere și șanțurile erau pline de apă. Pieile măgarilor păreau bălțate de ploaie. Se iviră copii măricei, alergând către staul, cu căușuri de orz pentru animale. Druzii își lepădaseră saboții și stăteau cu tălpile întinse spre foc — animale mari și înfierbântate, cu ochi sclipitori. Își uscau straiele îmbibate de apă și își încălzeau palmele. Hanna moțăia, doborât de oboseală și somn. Vuietele din jur se îndepărtaseră ca într-un val de bumbac, dar mai auzea trosnetul lemnelor de cireș și stejar aruncate pe foc. Se sprijini cu spatele de spinarea lui Qassem și adormi. Când l-au trezit, a dat cu ochii de o cămilă înaltă a cărei cocoașă atingea bolta hanului. Ploaia nu se oprise, turna cu găleata. Luă o gură de apă, trăgându-se mai aproape de foc, lângă șeicul Mahmud. Fulgerele se despleteau în noapte ca ramurile unui copac uriaș. Începuse să miroasă a carne friptă. Copiii albanezi veniră, holbându-se la druzii care își sorbeau ceaiul fierbinte și mâncau pâine și lapte acru. Micii albanezi îi întrebară de ce nu poartă și ei puști ca soldații ceilalți. Vorbeau prin semne și cu puținele cuvinte turcești pe care le învățaseră, stârnind râsetele copiilor. Capetele plouate ale micuților îmblânzeau asprimea săpată pe frunțile soldaților.

— Voi de ce nu aveți barude?[44]

— Pentru că noi nu suntem soldați.

— Atunci de ce mâncați din pâinea soldaților?

Rupseră o bucată de pâine, o înmuiară în lapte și o întinseră copiilor, să mănânce și ei ca soldații.

---

[44] Puști cu pulbere.

ZIMBRII DIN KOSOVO

După un somn lung și adânc, s-au trezit înainte de ziuă, ridicându-se vioi de pe pământul care se zvântase. Parcă se născuseră a doua oară. Cerul era senin și frigul, pătrunzător. Au îmbucat pe apucate, la lumina lămpașelor. Apoi, când s-a mai luminat, caravana a început să iasă la drum. Pe cerul azuriu se legănau stoluri de gâște albe, depășindu-se unul pe altul în zbor.

În trei zile au străbătut cincizeci de mile. Trupul lui Hanna era umflat de la o lovitură de târnăcop. Nu cu mult înainte de a ajunge pe dealurile dinspre Priștina, i-a prins o ploaie scurtă cu grindină, silindu-i să se abată din drum spre pădure, la adăpost. Erau îngrijorați pentru animale, să nu se îmbolnăvească din pricina frigului. Printre copaci au zărit trei zimbri roșcați, cu coarne scurte și cu ochi rotunzi. Soldații își întinseră puștile către ei, în vreme ce ofițerul albanez care venea din când în când să stea de vorbă cu druzii cerceta locul din șaua calului. Puștile bubuiră și ecoul lor se ridică, acoperind zgomotul grindinei. Prin norul de fum care se destrăma, se auziră sudălmile ofițerului: bourii dispăruseră fără urmă. Albanezul își mână calul și, plecându-și capul ca să se ferească de crengi, se îndreptă către frații druzi.

— Este vreun vânător printre voi?

Druzii văzuseră întâmplarea.

— Șeicul vostru cel orb spune că unul dintre voi este un vânător vestit în Munții Libanului, că nimerește chiar și un vârf de ac.

Se întoarseră spre Qassem, care părea stingherit și nemulțumit. Hanna nu-l mai văzuse niciodată așa.

— Ăștia sunt zimbri de Kosovo, continuă ofițerul, sunt mai repezi chiar decât vulturul. Aici este oprit să-i vânezi, dar în provinciile vecine i-au hăituit și măcelărit până li s-a stins stirpea. Oamenii din ținut însă nu-i vânează, crezând că bourii aceștia sunt fermecați. Pe vremea lui Lala Șahin Pașa, cel care a cucerit, pentru sultan, țara maghiarilor, nu se aflau prin părțile astea. Dar Lala Șahin a adus cu el sărăcime din Anatolia și a statornicit-o în Serbia și Ungaria, dându-le pământ să-l are, să-l semene și să culeagă rodul de boabe. Iar noi, cei de azi, îi trimitem înapoi pe nepoții nepoților lor în țara de unde au fost mutați. Acel pașă a adus și oarece triburi mahomedane din Indii pe care le-a împământenit în valea aceasta. Bărbații aceia și-au luat neveste de aici și au făcut cu ele copii. Dar au fost loviți de molime și s-au stins pe capete. Iar după ce și-au

îngropat morții, au dat peste zimbrii din partea locului. Și, măcar că erau credincioși care se rugau la geamie și țineau posturile de Ramadan, au crezut că sufletele morților lor s-au ascuns în acești bouri. Întru aceea, au început a-i îngriji și a le da să mănânce din agoniseala lor. Dar noi îi tăiem și le punem în frigări carnea, care este mai dulce decât carnea de căprioară. Ține, asta e pușca mea englezească. Ia-o, șeic Qassem.

Șeicul Qassem Ghaffar Izzeddin își duse un deget la ochi:

— Văzul meu nu mai e ager ca altădată.

— Nu ești bătrân. Ține! Temnița nu orbește.

Rar, mai pocneau bucățele de grindină. Șeicul Mahmud Ghaffar Izzeddin vorbi, în vreme ce tovarășii, cuprinși de frig, ascultau în tăcere.

— Fratele meu nu mai vânează, domnule. Noi ne-am dăruit prorocului nostru Iov care, în toate zilele vieții lui, n-a pus mâna pe armă ori pe capcane.

— V-ați dăruit?

— Este un jurământ pe care noi îl facem Domnului nostru și nu-l încălcăm toată viața. Este un legământ și o alianță.

— Înțeleg. Dar pentru ce să jurați că nu mai atingeți pușca?

— Domnule, fratele acela al nostru mai mic, Baha Eddin, Dumnezeu să-l ierte, și-a dat sufletul, plin de sânge, în brațele fratelui nostru Qassem. Plin de alice în burtă, în gât, în obraji, în picioare. Multă vreme a sângerat, pentru că se agăța de viață și nu voia să moară.

VOCILE MUNTELUI

După alte douăzeci de zile pe drumuri, au ajuns la niște munți acoperiți cu păduri întinse și dese. Li s-a părut un lucru de neînțeles, știind că țara bulgarilor este mai mult geroasă, oamenii fiind nevoiți să taie lemne pentru sobe și pentru vatră. Nu mai lăsaseră nicio pădure întreagă. Auziseră că munții aceia sunt blestemați și că apele lor duhnesc. Li se zicea Munții Morții. Cine intra în stuhăraiele lor nu mai scăpa cu viață. Caravanele îi ocoleau, ținându-se departe de ei. Cu toate acestea, dădură peste un drum de picior pe care nici mărăcinii nu îl acoperiseră, nici copacii nu îl umbreau. Frigul se întețise, iar drumurile prinseseră luciu alunecos. Zăpezile însă întârziaseră. Poposeau pe coamele unor înălțimi stâncose, cu o mulțime de grote puțin adânci, în întunericul cărora sclipeau ochi gălbui, care au dispărut când oamenii au aprins focuri să se încălzească. Vocile muntelui nu i-au lăsat să doarmă. Aerul era amorțit și cerul limpede era presărat cu roiuri de stele. Gerul și gheața nu se muiau. Nici lemnele aruncate pe foc nu aveau puterea să-i dezmorțească și dinții le clănțăneau. La lumina moale a stelelor, vedeau pădurile muntelui vălurind într-o parte și-n alta, ca îndoite de vânt, măcar că aerul era nemișcat și frunzele desprinse din crengi se cerneau pe pământ, netulburate de adieri.

*

Îl dojeniseră pe șeicul Ahmad pentru că-i destăinuise arnăutului albanez tainele fratelui său mai mare, Qassem. Ahmad venise de bunăvoie, călăuzit de toiag, să primească judecata fraților Izzeddin. Își mișca fruntea, așteptând să primească mustrarea. Era pregătit, dar vocea i-a șovăit, cerând iertare fraților.

— Sunt vinovat, șeic Mahmud, și mă rog de iertare. M-a luat gura pe dinainte. Vorbeam și noi, în crucea nopții, despre vremi care nu mai sunt și m-am lăsat luat de val. Îmi sunteți cu toții dragi, așa cum îmi iubesc părintele. Nu voiesc a vă pricinui supărare.

— Am dat uitării, șeic Ahmad. La fel, și tu ne ești drag și nu suntem supărați. Dar ne-am mirat…

— Aveți dreptate. Ești mânios pe mine, șeic Qassem? De ce taci? Pe toți frații i-am auzit, numai de la tine nu mi-a venit nicio vorbă.

— Nu m-am supărat. Tu, Ahmad, ești fratele nostru.

Ascultându-le glasurile stinse, lui Hanna Yakub îi venea să plângă. În ceasul acela

straniu, era unul de-ai lor. Îl chema Hanna, vânzătorul de ouă, dar parcă îl chema, totodată, și Suleiman Ghaffar Izzeddin.

— N-am să uit niciodată bunătatea pe care mi-ați arătat-o și voi știți prea bine ce vreau să spun. În orbirea mea, nu mai aflu putere decât mulțumită vouă. Fără voi, n-aș mai fi vrednic să merg ținându-mă pe picioarele mele. Întrebați-l pe Naaman. Eu nu pot să vă spun, dar el poate.

— Ce să ne spună fratele Naaman?

Trosneau vreascurile pe jar și Naaman își ridică singurul braț de parcă ar fi vrut să se ascundă în spatele lui. Ori poate voise să se ferească de fumul crengilor jilăvite. Șeicul Mahmud tuși, așteptând. Bașir își pusese palmele peste ochi. Qassem avea capul plecat, privind limbile focului care pocneau ca boabele de porumb pe jăratic.

— De ce, Ahmad? Când am stat înaintea lui Amer Bey, am hotărât într-un singur gând. Am hotărât să nu spunem nimic. Acuma, de ce-ai vorbit?

Adresându-i-se orbului, Naaman simțea privirile fraților săi sfredelindu-l în ceafă. Bașir vorbi înainte ca Ahmad să răspundă ceva.

— E cu putință?

Tremura, gata să izbucnească în plâns.

Hanna nu a înțeles ce se petrecea în locul acela decât auzind vorbele orbului Ahmad.

— Este prea cu putință, Bașir. Ar fi fost rău dacă am fi făcut în alt fel. Cum crezi că putem să ne întoarcem singuri, fără tine? Nici eu și nici Naaman nu putem să te părăsim și să plecăm. La început, Amer Bey Bosniacul nu ne-a crezut. Orbul e animal și ciungul tot animal este. Iar animalele se taie sau se lasă în părăsire. Vă spun să mergeți la casele voastre, iar voi îmi răspundeți că nu vă duceți și că nu-i părăsiți pe ceilalți. Lui Amer Bey i-am zis că împreună am venit și că împreună ne vom întoarce. Și Amer Bey a zis că n-a mai văzut sămânță de oameni ca noi. Și i-am spus ceea ce vă zic, acuma, și vouă. Orbul este ca animalul și ciungul este ca animalul.

A râs.

— Nu v-am vorbit despre toate acestea știind că nu veți primi și nu veți înțelege vorbele mele.

Se ridicară, șase chipuri tremurătoare în întunericul nopții, sub pâlpâirea rece a stelelor. Erau șase, iar cinci dintre ei înțeleseră că unul, cel orb, va ajunge acasă înainte de întoarcerea lor.

ÎNCĂIERARE… ÎNMORMÂNTARE

Șeicii Wahbeh Abu Durgham și Aref Abdel Baki se încăieraseră cu soldații. Văzând caii care se apropiau în galop, se despărțiseră unul de altul, pierzându-se în forfota caravanei. Numai șeicul Wahbeh și soldatul bosniac pe care îl ținea înlănțuit între brațe continuară să se lupte unul cu altul. Un ofițer cerchez, cu dinți mari și fața congestionată, îi scuipă, aruncând asupra lor tutunul pe care îl mesteca. Le porunci să se ridice din praf. Se strânseseră femei macedonence, îmbărbătându-i pe druzi. Ofițerul le fulgeră cu o privire amenințătoare, scuipă, apoi, încă o dată și porunci să se dea tuturor bătăușilor câte douăzeci de lovituri cu biciul. Stătea în șa, nemișcat ca o piatră, și, când a scuipat pentru a treia oară, ochii șeicului s-au înroșit de sânge. L-au trântit la pământ și, împreună cu soldatul subțire ca o nuia, i-au legat de trunchiul unui stejar. Soldatul încremenise, dar chipul i se împurpurase ca obrajii unei femei. Șeicul Wahbeh se uita la el cu ochii tulburi de ură. Simțea sângele prelingându-i-se în josul spinării. Nu se întorsese nicio clipă spre gloată, temător să nu întâlnească privirile fraților săi, care îl urmăreau. Le simțea tăcerea apăsătoare și știa că biciul care îl lovea le fulgera și lor pielea în timp ce-l priveau. Rușinea care îl copleșea era mai mare decât a celor patruzeci și cinci de prizonieri care scăpaseră cu viață din Herțegovina. Îi era rușine mai ales acum, când nu se mai afla prins în lanțuri. După ce biciuirea a încetat, le-au dat apă sărată, desfăcându-le ștreangul cu care erau legați. Își scoase cămașa de pe trup și se îndepărtă, cu chipul întunecat. Soarele coborâse spre apus. I-au adus mâncare caldă, dar nu s-a atins de ea. S-au culcat, privindu-l în răstimpuri. Rămăsese nemișcat, cu ochii la tipsia cu mâncare răcită, până l-a doborât somnul. În zori, i-a trezit muezinul caravanei, un om blând, țăran de pe lângă Sarajevo, cu barbă spălăcită ca a șeicului Bașir Izzeddin. Era folosit să curețe ceapa la bucătăria soldaților. S-a apropiat de grupul druzilor, privindu-l trist pe omul pe care îl biciuiseră și care veghease noaptea întreagă, ocolit de somn. Privind prin întunericul străveziu, înțelese că omul murise. Era încremenit, cu sprâncenele ridicate, și așa a rămas și după ce l-au spălat și i-au săpat groapa. Era cel dintâi mort pe drumul din Herțegovina spre Sofia.

*

— A răbdat toții anii aceștia de temniță…

— Greu… greu…

— Dacă am fi știut, am fi stat de veghe.

— Dumnezeu să te ierte, șeic Wahbeh!

— Dacă ți-ar fi fost să te duci cu el, te-ai fi dus?

— La ce bun?

— Ai dreptate. Mi-a sfâșiat inima.

— Ce-o să le spunem alor lui?

— În bătălia de la Zahle, am căzut de pe cal și m-a scos din mâinile dușmanilor și dintre întărituri. De câte ori îmi aduc aminte, îmi vine să…

— Plătim pentru toate, șeic Osman… Pentru toate plătim.

CAZĂRMILE DIN SOFIA — 1

Multe au fost familiile de pomaci[45] bulgari, care, la înfățișare, le seamănă turcilor și care, înainte de Sofia, au părăsit caravana. Mergeau înghesuite în harabalele lor care se depărtau pe drumuri cotite, ivindu-se pe câte o înălțime de deal, spre a dispărea, apoi, în alte văgăuni și viroage. Suișurile și coborâșurile dese vlăguiseră animalele de povară, care începuseră să răsufle din greu, cu limbile scoase, chiar și pe drumurile mai netede, de câmpie.

Trecuseră pe lângă o lizieră de brazi îngreunată de țurțuri și ștreanguri cu spânzurați.

Trupuri înghețate, neclintite în aerul de sticlă, gâturi strâmbe, limbi vinete, ochi ieșiți din orbite privindu-le mersul leneș. Funii drepte, legând ramurile cu lutul.

— Cine sunt ăștia?

Pe capul unui spâzurat, ninsoarea așezase o căciulă albă și țuguiată.

— Haiduci bulgari, pe care-i așteaptă iadul. Creștini proști, ispitiți de țarul Rusiei cu blănuri scumpe și aur și nestemate, ca să se ridice în fața oștirii sultanului.

Gerul înghețase până și ochii copiilor. Mamele le acopereau pleoapele, să nu vadă spânzurații atârnând nemișcați în aer. Galbenul de rugină al toamnei fusese izgonit de albul zăpezii. Se vedeau cioturi rămase printre nămeți din ceea ce, altădată, fuseseră cocioabe. Bătrânii care nu mai puteau să îndure greutățile rătăcirii își dădeau suflarea din urmă și se prăbușeau în zăpadă. Druzii, înșirați pe drum, săpau gropi în pământul înghețat, care răsuna sub loviturile târnăcoapelor. Picioarele li se îngreunaseră, uneltele atârnau și mai grele. Frigul din ținuturile bulgarilor era aspru, îți îngheța măduva din oase. Măgarii începuseră să se rărească și ei, uciși de ger și de poverile grele. Îi târau până la marginea drumului, aruncându-i în prăpăstii. Se rostogoleau, stârnind în urmă o pulbere de zăpadă, și rămâneau agățați de stânci sau de ramurile răzlețe ale copacilor. Se ridicau vârtejuri negre din văgăuni, păsări speriate țipau în aerul tare, amestecate cu plânsete de copii. Șerpi de gheață erau purtați de vânt și promoroaca se așternea pe frunți și pe chipuri. Era călătoria fără sfârșit.

— Vedeți culmile acelea înzăpezite?

— Sofia? Pe crestele munților?

— Nu. Sofia e înconjurată de culmi, precum gura unui vulcan. Și de câmpii roditoare care o să înverzească la primăvară.

În noaptea aceea, n-au făcut popas.

— Dacă se topește zăpada, ne îneacă într-un ocean de noroi.

Turcii biciuiau cu furie spinările boilor, cum nu făcuseră niciodată. Puteau să se miște mai lesne, căci întunericul era străveziu și nu se lăsase ceața. Nu se vedea niciun sat. Arareori zăreau, în depărtare, fumuri răzlețe deasupra caselor risipite pe povârnișuri sau prin văi unde nu se putea ajunge.

— Ce țară este asta, Doamne?

Iadul s-a sfârșit abia la porțile Sofiei. Nu-i lătraseră câinii, era pustiu. Casele se înșiruiau de o parte și alta a drumului, străjuite de stâlpii zburătăciți ai fumurilor din coșuri. Ici-colo li se arătau rare ferestre luminate. Intraseră pe un drum pietruit și aproape uscat. Zăriră o clădire cu multe lumini. Era spitalul militar, cum aveau să afle după aceea. Acolo, împreună cu soldații, s-au despărțit de convoi. Era târziu și copiii dormeau înfășurați în giubelele mamelor lor. Rămăseseră locului, privind triști la harabalele convoiului care nu se mai termina. O copilă de nici cinci ani, cu obrajii îmbujorați, se ițise o clipă dintre poveri, surâzându-le. Hanna Yakub o urmări cum se îndepărta încet, înghițită de întuneric. Qassem găsise o grămadă de paie și se ghemuiră în ea, molfăindu-și bucățile de pâine pe jumătate adormiți. Țurțurii mărunți care li se agățaseră în gene clincheteau la fiecare clipire. Degetele picioarelor, înghețate, îi săgetau cumplit. Se treziseră și vechile junghiuri din ceafă, dar se potoliră nu după multă vreme.

N-au băgat de seamă cum au ajuns înaintea cazărmii care își deschisese porțile pentru ei. Se mirau. „Parcă ar fi seraiul de la Qașlaq!“ Aceeași curte, aceleași bolți, aceleași ferestre, aceeași cărămidă, același turn pe o latură. Un serai otoman! Se afla până și un copac în mijlocul curții. Amestecați cu soldații, s-au așezat în rând, la lumina torțelor. Se clătinau, trudiți. I-au numărat, ștergând numele lui Wahbeh Abu Durgham, care nu răspunsese „prezent!“ Au șters și numele unui soldat macedonean care murise de frig, în urmă cu două nopți, prăbușit peste jugul boilor de la haraba. Le-au împărțit piei și straie de lână, le-au arătat un loc de dormit, unde se afla fântâna și unde privata. S-au prăbușit în somn, ca secerați de moarte.

---

[45] Populație slavă creștină, islamizată sub stăpânirea otomană, stabilită astăzi în Peninsula Balcanică, în Bulgaria cu precădere, dar și în nordul Greciei, Turcia, Albania, Macedonia și Serbia.

CAZĂRMILE DIN SOFIA — 2

Dimineața, le-au împărțit pâine și usturoi. Au mâncat laolaltă cu alți două sute de oameni, cu care urmau să repare și să sape șanțurile unui drum care se întindea pe șaizeci de mile între două caravanseraiuri la est de Sofia. Tremurul lui Hanna nu încetase și toată ziua avea să fie chinuit de o diaree cumplită. De fiecare dată, își arunca târnăcopul în șanț, alergând în spatele unei stânci de unde se înapoia lac de sudoare. La întoarcere, către seară, l-a auzit pe Naaman gemând. Plângea. I s-a alăturat, sprijinindu-l.

— Iartă-ne, Hanna!

Pământul și cerul erau acoperite de un roșu-aprins. Parcă luaseră foc.

*

În cazarma aceea au rămas o lună întreagă, apoi au fost mutați într-un sat, nu prea departe de drumul lor. Druzii se împărțiseră în patru case părăsite și dărăpănate. Sub o ploaie strașnică, au încercat să repare acoperișurile, punând paie uscate. Le-au dat ajutor și câțiva săteni bulgari care știau zidăria din paie și lut și aveau pricepere și la dulgherit. Într-o dimineață cu cer senin, au fost scoși și de acolo și mutați într-o altă cazarmă, luându-și cu ei, într-un car cu boi, uneltele și ce putuseră să ia de la manutanță — haine, tingiri, cuțite — și de la bucătărie: mălai, usturoi, un urcior cu untură. Mai-marele depozitului îi povățuise să se pună bine cu oamenii locului, altfel aveau să moară de foame.

— Nu cerșiți și nu puneți mâna pe ce nu e al vostru. Cereți-le ouă și pește, iar celor care nu vă dau să le puneți un bolovan de zăpadă și lut înaintea porții. Semn că acolo nu mai trebuie să vă întoarceți. Arați pământul și semănați. Vă pricepeți la plugărie?

— Pricepem.

— Atunci, aferim și mergeți cu sănătate.

— Dar unde să arăm și unde să semănăm?

Slujbașul își flutură degetele pe lângă frunte, adică oamenii ăștia chiar sunt nebuni.

— Pe orice loc dimprejurul casei. Toate sunt pământurile sultanului.

— Dar noi mai avem de stat pe-aici doar un an.

— Ascultați la mine și faceți cum vă povățuiesc. Pentru militari, un an poate să fie mai lung decât la alții.

Omul era de fel de prin părțile Alepului sirian, vorbea bine araba și turca și se

descurca și pe armenește, pentru că trăise o vreme printre armenii din Istanbul și chiar fusese însurat cu o armeancă pe care o părăsise din pricina limbii ei ascuțite. Hamad orbul îl crezuse, cum îl crezuseră și ceilalți, și îl ascultase, aflând că nevestele îi erau înșirate pe tot drumul de la Sofia la Adrianopol și că mai avea o familie mai mică rătăcită prin munții Taurus. Ca sultanii. Acum era secretar la garnizoana din Sofia. Șeicul Khattar Abdel Malik îl întrebase pe șeicul Imad Eddin Mahmud de ce suflă așa de greu. Cărau niște saci cu mălai.

— Ți s-a întors febra?

— Ehei, am îmbătrânit, șeic Khattar, dar dacă m-ar duce acum Cel de Sus înapoi, la Baruk, aș zburda ca un țânc.

Strigau către Ahmad orbul, care mergea înainte:

— Ferește, dă-te la o parte din drum!

Și orbul râdea, dar s-a întors către ei prefăcându-se cufundat în gânduri și s-a proțăpit înaintea șeicului Imad Eddin:

— Spune-mi, șeicule… Când ai fost tu bolnav și ne-ai văzut în vis, răposatul Wahbeh era cu noi acolo, în munte?

Din sacul aruncat în haraba, se ridică un nor de făină.

— Nu mai țin minte, șeic Ahmad, dar știu că v-am simțit alături pe toți.

— Și zici că băieții tăiaseră berbecul cel gras?

— Așa e. Ai lui Arfan Abu Kurum, Dumnezeu să-l odihnească, au venit la noi să întrebe de el. Și ne-am ospătat împreună.

— Dar eu, eram și eu acolo?

— V-am simțit pe toți împrejurul meu, șeicule. Chiar pe tine te auzeam stând la taifas cu băiatul meu, Hussein. Vorbeați despre adunatul gogoșilor de mătase. O să ne întoarcem acasă, Ahmad, ai să vezi, cu ajutorul lui Dumnezeu, ne întoarcem.

NAAMAN ȘI BULGĂROAICA

Celorlalți nu le destăinuise nimic. Topirea zăpezilor și zăpoarele care astupaseră șanțurile cu mâl îi sleiseră de puteri. Munca la drumuri nu are capăt. Plecau cu noaptea în cap și se întorceau după lăsarea serii. De hrană se îngrijea Naaman, ajutat de Ahmad orbul, care nu uita niciodată să se abată pe la cazarma din Sofia. Le adusese chiar o plită în jurul căreia se adunau după muncă. Privirea tristă a lui Naaman dispăruse. Înghițeau în sec, privind flăcările din sobă. Când o văzuse întâia oară pe bulgăroaică — era ciobăniță la oi, se afla lângă un pârâu rece, pe care îl descoperise la marginea unui hățiș de fistic, de partea cealaltă a colinei —, sulița pe care și-o meșterise singur ca să prindă păstrăvi o făcuse să râdă. Nu arătase teamă, ba chiar îi întinsese o carafă cu lapte cald, tocmai muls de la o capră din turmă. Îi mulțumise și căutase prilej de vorbă, dar ea nu îi înțelegea limba și nici nu și-a dezlipit buzele să spună ceva. A luat carafa, și-a chemat dulăul negru care mârâia și a plecat înapoi. A doua oară, izbutise să prindă doi pești înainte ca turma să se arate. A așteptat-o. Purta același cojoc, dar își pusese o altă maramă pe cap. A început să mulgă capra, zâmbindu-i și aruncând priviri furișe către păstrăvii pe care Naaman îi întinsese spre ea. Nu i-a luat. Când a terminat cu mulsul, a luat carafa plină și, venind lângă el, i-a ridicat-o la gură. Era cât pe ce să cadă în apă, dar și-a ținut cumpăna și a golit pe nerăsuflate carafa.

Peștii muriseră în noroi.

ZAHARICALE DE PAȘTE

Părintelui Butrus îi plăcea tare mult ca, de sărbătoarea Paștelui, să-și arate iubirea nețărmurită și grija pentru turma pe care o păstorea. Umpluse un coșuleț cu cozonaci și prăjiturele de migdale și aștepta să cânte cocoșul ca să poată ieși din casă. Își aducea aminte de anii copilăriei, îi răsărea în minte imaginea mamei sale gătind cele de trebuință pentru ziua de sâmbătă, când avea să se încheie lungul post prin care trecuseră. O vedea, în seara din Vinerea Patimilor, măsurând făina și zahărul, îngrijorată că nu-i vor ajunge să frământe cozonacii de sărbătoare. Sâmbătă dis-de-dimineață, cocea prăjiturele rotunde umplute cu miez dulce de curmale, în vreme ce, de afară, se auzeau vocile femeilor plecate spre brutăria de lângă jandarmerie. Cearșaful alb, întins pe jos, în casa vecină, fundătura în care țopăia, trăgând în piept aromele de lapte dulce, apă de trandafiri, zahăr pudră, cu care avea să stropească zaharicalele umplute cu nuci și fistic. Mama le împărțea rudelor și vecinilor o parte dintre bunătățile acelea în dimineața de Paște. Rânduia un coșuleț pentru preot: colăcei și cozonac presărat cu susan, apoi prăjiturele rotunde de curmale și, deasupra, dulciurile cu nucă și fistic de Alep. Acoperea coșulețul cu o bucată de tafta albă, pe care o stropea cu apă de flori, murmurând „În numele Sfintei Cruci!“ și pleca să-i ducă preotului cele pregătite pentru pomenire. Pe același drum pe care mergea acum și părintele. Ieșind tot din odăița veche în care locuia preotul Butrus, care moștenise de la înaintașul său parohia și casa parohială de lângă biserica papistașă Mar Elias. Ani de-a rândul, mersese să aprindă o făclie la mormântul fostului preot, până când, într-o zi, a văzut că anii trecuseră și peste el, că îmbătrânise și el. Lumea se schimbase pe nesimțite. Dispăruse vecinul său, vânzătorul de ouă Hanna Yakub, și nevasta lui, Helana, venise la el s-o învețe și să-i dea ajutor. Din dimineața aceea când femeia îi bătuse la ușă, în faptul zilei, viața lui nu mai fusese ca înainte. O îndrăgise pe Helana și o luase de nepoată pe fiica acesteia. Dacă se întâmpla să treacă o zi fără s-o fi văzut pe micuța Barbara, se simțea stingher, greoi, de parcă ar fi mâncat ceva plăcut, dar prea sărat ori prea uscat. Fetița crescuse sub ochii lui, fusese de față când se ridicase în picioare, făcând primii pași. Îi găsise de lucru nevestei lui Hanna și avea grijă de ea ca de propriul său copil. Lumea o vorbea doar de bine, ceea ce era un fapt rar, iar aceasta îl încredințase pe părinte că, într-adevăr, „săracii sunt sarea pământului“, precum ne-a învățat Domnul nostru Hristos. Îl chinuia doar o taină pe care, în toți anii aceia, se

trudise zadarnic s-o dezlege, rugându-se pentru întoarcerea vânzătorului de ouă Hanna Yakub. În zvonuri și în vorbele rele nu crezuse nicio clipită și, fără vreo pricină lămurită, fusese încredințat tot timpul că Hanna trăiește și că e bine. Mai ales la sărbătoarea Paștelui și-l aducea mai tare aminte, datorită ouălor. Privindu-i pe copii cum spărgeau ouăle colorate, se ruga pentru întoarcerea vecinului său. Dar avea sentimentul că rugăciunile sale nu mai erau la fel de fierbinți cum fuseseră și a pus răceala aceasta pe seama durerilor de umeri și de șale care nu-l mai lăsau să se adâncească atât cât s-ar fi cuvenit în gândurile înălțate spre Tatăl Ceresc. Ba începuse chiar să se roage mai mult pentru sănătatea trupului său decât pentru mântuirea turmei pe care o păstorea.

Pentru vopsitul ouălor, femeile rupeau o bucată de pânză dintr-un fes roșu vechi și o puneau la fiert împreună cu ouăle care prindeau o culoare de un roșu frumos ca sângele Învățătorului nostru Mesia. Iar când domnul Naim Tarad îi povestise despre plecarea unor druzi în surghiun, a simțit că inima i se oprește în piept. Să-l fi luat, din nebăgare de seamă ori din pripeală, și pe Hanna Yakub? Poate că soldații aveau nevoie de cineva la măturat și la făcut curățenie pe corabie… Gândul acesta îi venise la doi sau trei ani după întâmplare și de atunci îl vedea, mai în toate visele sale, pe Hanna, pe puntea unei corăbii care tăia valurile și ținând în mână o mătură. Imaginea aceasta îi apăruse, ca un semn dumnezeiesc, pe când se afla, împreună cu doamna Sara Bustros, pe aleile din jurul palatului ei. A scăpat jos mărul pe care-l avea în mână când, aruncându-și fără voie privirile spre ferestre, a văzut-o pe Helana, îngenuncheată, curățând treptele unei scări somptuoase de marmură.

— Săraca de ea! De multă vreme nu i-am mai auzit glasul.

Doamna Sara continua să vorbească, fără să bage de seamă tulburarea care îl cuprinsese pe preot. S-a aplecat să mângâie petalele catifelate ale unui trandafir galben.

— Se cheamă trandafir de Pisa, orașul acela italian.

Se simțea împovărat, respira greu, așa cum se întâmpla ori de câte ori venea în cartierul Sursok. O adiere ușoară mișca ramurile copacilor și simțea că din straiul lui preoțesc se ridică un miros stătut, de vechi. Se îndepărtă puțin de doamna Bustrus și, întorcându-și tâmpla să audă mai bine vorbele ei, a zărit-o, peste umărul acesteia, înăuntru, pe Helana, pe treptele scării, parcă trecută în neființă.

O CASĂ ÎN BULGARIA

Soarele de vară își arunca săgețile peste dealuri și peste casa aceea din țara bulgarilor pe care o întăriseră așa cum întăriseră, mai demult, fortărețele Belgradului și bastionul din Herțegovina. Casa celor cinci frați era arătoasă acum, căci Naaman muncise o noapte întreagă, îngrijindu-se de ea precum mama se îngrijește de prunc. Patru dintre ei se întorseseră într-o seară de la muncă, obosiți, târând lopețile prin praful drumului. Găsiseră o cocioabă în mijlocul unei grădini împrejmuite cu gard roșu de leațuri. Erau acolo și multe răzoare verzi, asemănătoare cu florile parfumate din Munții Libanului. Într-o singură zi, Naaman a făcut adevărate minuni. A smuls buruienile și a plantat răsaduri de flori luate de la vecine. Mai înainte adusese, fără să fie văzut, saci cu pământ roditor pe care îl întinsese după miezul nopții, când ceilalți dormeau. „A ajuns femeie de casă“, glumeau tovarășii. A rânduit așternuturi noi de paie uscate, învelite cu pături spălate. Mai apoi, a făcut rost de lapte, pe care l-a lăsat să se prindă și, în cele din urmă, a reușit să facă și brânză. Ceilalți se uitau cu ochi mari la sedila de pânză rară, agățată de creanga unui copac, din care se scurgeau picuri de zer. Din lut, a încropit și un cuptor pentru pâinea pe care o frământa spornic, cu singura lui mână, parcă se născuse a doua oară. Ba, în zori, pe când aprindea focul, l-au auzit chiar fluierând crâmpeie de cântece, cum fac păstorii de capre. Erau cu toții mirați de tragerea de inimă arătată de Naaman și o puneau pe seama apropiatei eliberări și a speranței că aveau să se întorcă la muntele lor, dar această schimbare îi nedumerea în același timp, căci nu trecea o zi fără ca Naaman să nu adauge ceva nou și folositor la sălașul lor, de parcă s-ar fi pregătit să-și petreacă întreaga viață acolo. Mai ales șeicul Mahmud era nedumerit de mulțumirea aceea neobișnuită care se citea în toată ființa lui Naaman și pe care nu știa cum trebuia s-o înțeleagă, căci doar nu-i crescuse la loc brațul pe care-l pierduse. Pricina se afla mai degrabă în mintea și în ființa lui lăuntrică, iar asta au înțeles-o după zâmbetul ștrengăresc cu care îi întâmpina seară de seară și noapte de noapte. Parcă s-ar fi zăpăcit, ori poate că suferința surghiunului îi tulburase mintea și judecata. Vorbeau între ei pe când mergeau grăbiți către podul de pe râul Eșkar, la care lucrau. Naaman săpase de unul singur postața din spatele casei și o semănase cu grâu și cu orz. Le vorbise despre un copac pe care îl aflase prin partea locului — făcea fructe mici și acrișoare la gust. „Crește și rodește foarte repede“, le spusese, lămurindu-i că plănuiește să aducă și apă pentru udat, dintr-un canal de irigații

aflat prin apropiere. Într-o noapte, i-a trezit pe toți și i-a scos, mai de voie, mai de nevoie, în fața casei, să le arate stelele. „Vedeți luminița aceea? Când o să se stingă vederii, e semn că trebuie semănat ovăzul. Niciunul nu pricepea cum putea Naaman să se înțeleagă cu bulgăroaicele, tocmai el, care abia dacă lega două vorbe turcești. „Cu pește fript“, le-a răspuns, și n-au înțeles cum de era în stare un ciung să prindă pește cu o singură mână. Ceilalți druzi începuseră să vină de la sălașurile lor, călăuziți de miros. Mâncau râzând și sugeau cu poftă oasele și capetele de pești. „Peștii lui Naaman sunt ca peștii dăruiți de Isus Hristos.“

Peste câteva zile, îl priveau pe Naaman scoțând măruntaiele unui păstrăv și umplându-l cu sare. Îl usca pentru iarnă! Se odihneau pe malul râului Eșkar și îl descoseau pe un soldat din părțile orașului Hama pe care îl cunoscuseră în garnizoana din Sofia dacă știe unde se varsă râul acela.

— În Dunăre, le răspunse soldatul.

Nu-l crezură. Gândeau că toate râurile pământului trebuiau să se reverse în mare.

— Păi, unde stați voi, se vede că mai aveți vreme să și gândiți, zâmbi soldatul, așezându-se pe iarbă, alături de ei.

Rupseră pâine și o mâncară, stropită cu apă. Soldatul scrijeli în praf semne, să le arate unde vine casa lui și unde se află Damascul.

— De aici și până la muntele vostru e doar o azvârlitură de băț.

Șeicul Mahmud își scutură capul, Bașir încetă să mai molfăie pâinea și se aplecă asupra „hărții“ pe care o zugrăvise soldatul. Hanna Yakub nu-și credea nici ochilor, nici urechilor. Până în clipa aceea, nu știuse că druzii plănuiau să evadeze, să fugă. Privi spre Qassem, dar chipul acestuia era împietrit, parcă cioplit în piatră. Seara, s-au întors acasă și au găsit în grădină o gâscă albă, așteptându-i parcă pe ei.

— Asta e gâscă ouătoare.

Se uitară din nou către omul ciudat, căruia îi lipsea un braț. Apoi își întoarseră privirile către gâscă. Le răspunse și pasărea, cu un gâgâit victorios.

ÎN LANUL DE GRÂU

În întunericul nopții, a simțit un foșnet, o mișcare, și-l fulgeră gândul că vor să fugă și să-l lase acolo. Prin spărturile acoperișului intra o lumină albă ca niște fuioare de borangic. Era lună plină, dar lumina ei nu intra prin ferestre, din pricina acoperișului bulgăresc, care cobora până aproape de fața pământului, ca să apere casa de vântul iernii și de vipia verii. Se ridică în șezut, pe așternutul de paie, cu mușchii întinși. Pe șeicul Mahmud îl recunoscu după sforăit, iar pe șeicul Bașir, după barba roșcată. Nu l-a aflat pe Naaman. Pisica adormită într-un ungher a scos un mieunat prelung, apoi a tăcut. În urmă cu câteva săptămâni, șobolanii și șoarecii simțiseră miros de casă locuită și dăduseră năvală asupra unui sac plin cu orz. Naaman adusese două pisici găsite sau primite de la săteni. Cea gălbuie se aciuase acolo, dar cealaltă fugise.

Hanna se ridică din așternut și ieși din casă. Auzea ca un fel de bocet venind dinspre lanul de grâu. Îl găsi pe Naaman printre spicele verzi și lăptoase. Pipăia, căutând boabe coapte, cu o mână tremurătoare. Sub razele lunii, lucrurile păreau mai mici și ai fi zis că lanul plutea, unduit precum fața mării în adierea ușoară a brizei. Abia după o vreme, Naaman a înțeles că nu era singur.

Își șterse fața și întrebă:

— De ce te-ai trezit?

Glasul îi era slab și șuierat, ca al unui bolnav.

— Nu știu. E lună plină.

Naaman îi făcu loc lângă el, grijuliu să nu rupă spicele. Noaptea mirosea a grâu verde. Se auzeau berze izbind cu ciocul prin cuiburi. Uneori, luna plină alungă până și somnul berzelor. Cu câteva zile mai înainte, îi șopti Hanna, doborâseră un cuib de berze, pe când tăiau un copac, undeva, pe crestele munților Vitoșa. „Era mare cuibul, ai fi zis că e o tipsie făcută din crengi. Era plin de pene și de ierburi vechi, din anul trecut." Arătând cu brațul o înălțime îndepărtată, Naaman îi spuse că berzele obișnuiesc să cuibărească prin schituri părăsite, în partea cealaltă a muntelui. Se află acolo un schit ridicat pe buza unei prăpăstii în care se varsă ape furioase, până spre mijlocul verii și, câteodată, până către lăsatul toamnei.

— Călugării cresc vaci și iepuri și păsări. Cresc și porci.

— Păi, au voie?

— Porcii sunt ținuți departe de ochii soldaților.

— Ai fost acolo?

Naaman răspunse că, uneori, după ceasurile de muncă, îi plăcea să hoinărească.

— Vara de aici e la fel ca la noi.

— Ți s-a făcut dor de casă, Hanna?

— Dar ție?

— Mai mult decât pot să duc. Noaptea, când îmi visez fetele, mă năpădesc lacrimile și mă trezesc din somn. Dar să nu le spui celorlalți. Știu că sunt îngrijorați pentru mine, dar mi-e frică să nu mă întorc acasă și să găsesc ceea ce văd în vis.

— Ce visezi?

— Mă văd ajuns acasă și fetele nu vor să vorbească cu mine, îmi întorc spatele. Sunt împreună cu Bașir, pe el și numai pe el îl cunosc și numai lui îi vorbesc, dar nu mie. Din cauza mâinii lipsă. A dinților sparți.

— Și nici nevasta nu te cunoaște?

— În vis, nu mi s-a arătat niciodată. N-am găsit-o acasă.

— Și eu o visez pe Barbara, micuța mea. O văd mereu neschimbată, așa cum o știu de când am plecat.

— E mare?

— Șapte ani.

— Și soața ta?

— O visez și pe ea. Și mă recunoaște, dar mereu mi se pare că e bolnavă, se uită la mine de parcă n-ar voi să mă vadă.

— Vorbești cu ea?

— Nu. Doar încerc să vorbesc, dar atunci mă trezesc.

— De multe ori te-am auzit noaptea plângând în somn.

— De ce au făcut toate astea, șeic Naaman? Cu ce am greșit eu, de m-au robit și m-au aruncat în temnița de la Belgrad?

AERUL GALBEN — 1

Caravanele de pe drumuri se împuținaseră. Se zicea că la Istanbul și la Adrianopol bântuiau frigurile. Și în satul vecin se îmbolnăviseră unii de această lingoare și Naaman nu s-a mai dus acolo după ouă. În schimb, mâncau ciuperci sălbatice adunate de pe coline. În fiecare dimineață de vineri, mergeau la garnizoana din Sofia, pentru numărătoarea săptămânală. Când ofițerul a strigat numele lui Ahmad Saadi, n-a mai răspuns nimeni.

— Ahmad Saadi!

A așteptat să audă obișnuitul „prezent!" rostit cu glasul acela vrăjit, care parcă ar fi voit să spună „Sunt aici, dar sunt orb. Sunt aici și nu sunt".

— Ahmad Saadi!

…

Atunci au înțeles că orbul fugise.

*

Au cumpărat zahăr de la prăvălia din josul geamiei. Rămâneau în fața cuptorului până se săturau cu mirosul de lipie caldă, uitându-se la femeile din Sofia, la geamurile Seraiului. „Parcă ar fi garnizoana de la Beirut." În fața lor erau trei capre roșii legate cu o singură funie, așa cum fuseseră și ei legați de atâtea ori. S-au dus la fântână, așteptând, printre urcioare, să le vină rândul. Au băut pe săturate. Apă rece, apă bună. Apoi au plecat, mergând încet, cu lacrimi în ochi, pe cărările mărginite de case din cărămidă, cu acoperiș de șindrilă. Auzeau, departe, un foșnet necontenit. Nu s-au mai întrebat ce putea să fie. Se bucurau de mersul acela leneș și fără țintă, de aerul zilei mirosind a ogoare. Vârfurile munților din zare purtau căciuli de zăpadă, semănând cu niște stânci uriașe de sare albă. Se odihniseră la marginea drumului și cumpăraseră cafea de la un vânzător ambulant care-și suna, în mers, felegeanele și ibricele în a căror aramă se răsfrângea lumina vie a soarelui. Se bucurau de forfota lumii ieșite de la rugăciunea de vineri. De vederea femeii necunoscute din balconaș, cu chipul descoperit, într-o rochie verde cu multe volane, făcându-și vânt cu un evantai chinezesc, aplecată peste parapet, cu ochii la mulțimea de jos. I s-au alăturat alte două femei, îmbrăcate aproape la fel, apoi, un bărbat purtând vestă franțuzească albastră. Slobozea fuioare dese de fum din coșul pipei, ascultând vorba femeilor, râdea, arătând cu degetul către forfota străzii. S-a ivit apoi alt bărbat, mai în vârstă, și, când și-a

descoperit capul, în semn de salut, i-a trecut un fior. „Seamănă cu Çevdet Pașa.“ Râseră. Râdea, împreună cu ei, și bărbatul din balconaș. „Noi râdem de el pentru că se aseamănă cu un pașă, dar el de ce-o râde de noi?“

Au trecut printre șiruri de tarabe, au străbătut de la un capăt la altul bazarul vechi și au pătruns în bazarul nou, privind fațadele largi ale magazinelor, vitrinele de sticlă, lipsite de mărfurile spânzurate în fața ușilor și pe caldarâm. Acolo, soarele era mai puternic și s-au întors în bazarul acoperit, cumpărând zaharicale care se topeau, ispititoare, pe limbă. Nu-i obosea vârtejul acela de culori, strigăte, parfumuri. Băură salep purpuriu, răcit cu gheață adusă din văgăunile munților, își aduseră aminte de șeicul Hamad Saadi, ce-o fi făcând fugarul acum, poate străbate câmpiile Anatoliei, pipăind pământul cu toiagul de orb, să ajungă mai degrabă acasă, la muntele lui.

AERUL GALBEN — 2

Trei zile de-a rândul au fost puși să sape la canalele pentru scurgerea apelor din Plovdiv, amestecându-se cu țărani cumsecade care le dăruiau fructe coapte, fără să primească niciun piastru în schimb. Pășuni nesfârșite se întindeau către asfințit, despărțind între ele arături și livezi bogate și largi. Se mirau că, în partea locului, caprele și oile nu se cățărau pe trunchiurile copacilor și nu dădeau iama prin lanurile de grâu. Era, pentru ei, a șaptea minune cu neputință a lumii și îl lămureau pe Hanna că, la ei acasă, capra de munte fusese, nu de puține ori, pricină de încăierare și de vărsare de sânge între munteni. De la o caravană care venea dinspre răsărit aflară că aerul galben, căruia unii îi ziceau holeră sau ciumă, începuse să dea înapoi. Se bucurară de vestea bună.

— Până la iarnă, se duce de tot.

— Crezi că la iarnă plecăm acasă?

Întâlnirea cu caravana avusese loc într-o zi de duminică. Știau asta după dangătul clopotelor din Plovdiv. Luară seama că într-o singură săptămână nouă oameni fuseseră secerați de năpasta galbenă. Și din sat ieșeau care, ducând morții spre cimitir. Fierbințeala, dizenteria și vărsăturile sfârtecau măruntaiele și gurile mai adânc decât glonțul. În săptămâna următoare mai muriră cinci. Numai în douăzeci de zile, satul a dat treizeci de victime. În Sofia fusese declarată carantină, dar boala se întindea odată cu legumele, fructele și zaharicalele aduse din sate. Nu știau pricina pentru care boala dăduse înapoi tot atât de repede pe cât începuse, dar moartea lăsase în suflete urme adânci. Druzii au îngropat șaisprezece oameni în cimitirul care le fusese arătat. Șeicul Imad Eddin Mahmud fusese cât pe ce să fie al șaptesprezecelea, dar trupul i-a rezistat, căpătându-și căldura dintotdeauna. Se îmbolnăvise în aceeași zi cu prietenul său, șeicul Khattar Abdel Malik, și doar acesta mai umpluse o groapă în pământul Bulgariei. La sfârșitul săptămânii a treia îl îngropaseră pe ultimul mort. L-au înmormântat în grabă, acoperindu-i chipul cu bucăți de pânză. Nu-l jeliseră și nu schimbaseră strângeri de mână. Nu schimbaseră nici măcar priviri între ei. L-au pus în groapă pe șeicul Osman Abu Ghannam și l-au acoperit în grabă, să nu dea năvală muștele care umpleau aerul. Le fusese drag, dar ce puteau face? Aceasta era holera! Se rugaseră îndelung pentru odihna lui între drepți. Și-au adus aminte de celălalt Ghannam, văr cu răposatul, care fusese cel dintâi mort al lor și își luase viața lovindu-se cu capul de zidurile fortăreței

din Belgrad.

*

Șeicul Bașir Ghaffar Izzeddin se întorsese singur, neînsoțit de frații cu care fusese la îngropăciunea celui de-al șaselea druz ucis de aerul galben, șeicul Yussuf Hallawi, care murise în somn. Hanna era așezat pe pământ, curățând usturoi. Focul era aprins și umplea aerul cu un fum dens și înecăcios.

— Doamne ferește, Hanna. Vrei să dai foc la casă, să ne cadă în cap?

— Unde e Qassem?

— E cu Naaman și Mahmud. La groapă.

— De ce v-ați dus?

— Dar cine să-i îngroape dacă tu stai aici, curățând usturoi?

— Rudele soției mele s-au prăpădit cu toatele. Tot de holeră.

— O să ne vină și nouă rândul, Hanna, o să murim cu toții aici. Ai aflat? Ahmad a scăpat cu bine. Singurul proroc printre noi.

— Și în sat au bocit toată noaptea.

Șeicul Bașir luă o coajă de pâine și începu s-o molfăie. Ieși, alungat de fum. Și din prag îi spuse lui Hanna că se întoarce înainte de căderea nopții. Apoi, șovăind, îl întrebă de ce nu lasă usturoiul și nu vine cu el, să se preumble pe câmp. Acolo aerul e mai bun.

— Sau ți-e frică de mine, Hanna?

— De ce să-mi fie frică? Ai ceva de împărțit cu mine?

— N-am nimic, Hanna. Acuma vorbești de parcă ai fi fratele meu. Dar îți spun că eu am blestemat ceasul în care te-am întâlnit. Vezi câte nenorociri ne-au lovit? Azi-noapte, Mahmud a ieșit din casă de patru ori. Din cauza diareii. Dacă moare, ce facem?

AERUL GALBEN — 3

Holera n-a mai ajuns în sălașul lor. Îl stropiseră pe șeicul Mahmud cu fiertură de buruieni, îi dăduseră să mănânce coajă de pâine și lapte bătut și scăpase teafăr.

De multe ori, ieșiseră să sape gropi și să-i așeze pe morți în pământ. După două săptămâni, li s-a alăturat și Hanna, împins de dorința de a arunca o ultimă privire asupra șeicului Aref Abdel Baki, cel care îl saluta întotdeauna primul, cu toate că, de felul lui, fusese posomorât și puțin la vorbă. I-au pus alături și barosul de care nu se despărțise decât în somn. Îngropăciunea a fost scurtă și s-au întors acasă. Cuprinși de tristețe.

Când carantina a încetat, au fost aduși din nou la garnizoană și numărați. Boala îi lovise și pe soldați. După fiecare nume la care cel strigat nu mai rostea obișnuitul „prezent!“, păstrau cu toții — strigători și strigați — o tăcere mai lungă. Se adunaseră de prin cazărmi, încovoiați, sub cerul vânăt. Lumea întreagă era tristă ca într-un doliu universal. Din grupul druzilor nu scăpaseră decât 26, al douăzeci și șaptelea la număr fiind Hanna Yakub. Pe drumuri alergau cai singuri și erau siliți să se ferească din calea lor. Erau cu toții acoperiți de praf.

Pe cer treceau păsări gălăgioase. În zare, lanurile își legănau, ca întotdeauna, aurul spicelor.

*

Au secerat grâul semănat de Naaman, au arat miriștea și au sădit varză și conopidă. După ridicarea carantinei, sătenii bulgari au început să-i caute din nou; și unii, și alții își îngropaseră morții în același cimitir. Îi ajutaseră pe săteni să sape gropile, aceștia le dăduseră ajutor, la vreme de iarnă, făcându-le pârtii în fața casei. Buruienile de leac le dăduseră fraților Izzeddin fără să ceară nimic în schimb. Șeicul Mahmud îl învățase pe Hanna cum să ducă răsadurile, cum să facă găuri în lut, cum să le planteze și să le ude. Au măcinat grâul, au copt lipii și au mâncat.

— Să dea Domnul ca la anul să treierăm și să mâncăm pâine la noi acasă, în munte!

— O să vii la noi, Hanna, să mâncăm laolaltă?

Două zile la rând a fost arșiță mare, se înmulțiseră muștele și țânțarii, lutul casei începuse a se coji și l-au stropit cu apă, să se moaie.

— Așa e și casa mea din Beirut, tot cu pământ pe jos. Îl muruiesc în fiecare vară și îl întăresc cu pietre, să nu încolțească buruieni.

Bulgăroaica începuse să vină la ei, să-i plângă pe druzii morți și să fie omenită cu ceai de flori. Se așezau cu toții în fața ușii, în umbra acoperișului coborât spre pământ, privind lanul de grâu încins de arșiță. Femeia scosese din sân o batistă înnodată, plină cu boabe mari de fasole, încercând să-i lămurească prin semne că acela era un dar de la ea. Avea fața arsă de soare și umerii aduși, ca mai toate bulgăroaicele din ținutul acela neprimitor, îmbătrânite înainte de vreme, cu toate că nu puteau să aibă mai mult de douăzeci și cinci de ani. O pisică gălbuie veni să se frece de picioarele ei. Naaman avea să le spună după aceea că bărbatul femeii fusese ucis din greșeală, când fusese încolțit un geambaș hoț de cai.

— Cine l-a omorât?

— Cine să-l omoare? Soldații, nu?

Își răriseră plimbările pe drum. Își udau răsadurile întârziate și descoperiseră, printre tulpinile de varză, o piele de șarpe întreagă, de parcă ar fi fost lepădată acolo chiar în noaptea trecută. După o zi de muncă la desfundatul șanțurilor de apă, Hanna a fost cuprins de fierbințeală. În timpul zilei, avea grijă de el Naaman, iar peste noapte îl veghea Qassem. S-a înzdrăvenit repede, dar febra l-a cuprins pe Qassem în așa măsură că abia se mai ținea pe picioare. După anul petrecut în puțul din Herțegovina, ajunsese foarte firav la boli. Naaman a plecat de acasă, pe câmpuri. A lipsit toată ziua și nici după asfințitul soarelui nu se întorsese.

— Nu e a bine întârzierea asta, șoptea Bașir cu ochii mijiți către dealuri.

— Nu-ți face griji, Bașir, îi zise șeicul Mahmud, luându-și ochii de la mânerul secerii pe care încerca să-l repare, Naaman nu e ca Hamad, să plece de unul singur.

— Să-mi fac griji? Eu mă rog să plece fără întoarcere. Ce face o zi întreagă pe câmp?

S-a întors ca o umbră deșirată, purtând pe umeri rădăcini pline de pământ. Le-a curățat, le-a spălat în lighean, le-a tăiat în bucăți și le-a pus la fiert, până ce apa a căpătat culoare de linte dată în clocot. I-a dat lui Qassem să bea din fiertură. Dimnineața nu mai avea nimic.

— Să-ți fie cu mulțumită, Naaman!

RÂUL — 1

Câteva zile le-au petrecut în dosul garnizoanei din Sofia. Îmbrăcaseră tunici soldățești și au fost puși să împrejmuiască cu ziduri grădinile pașei celui nou. Soarele le biciuia obrajii rași la sânge și tichiile de pe capete se umeziseră de sudoare. Pașa îi privea din susul unei terase, ronțăind fistic și aruncând cojile pe o tipsie de argint. Din depărtare, nu puteau să-i deslușească prea bine chipul. Din păduricea învecinată cărau pământ reavăn pentru livezi și grădini. Într-o groapă largă cât să încapă două case în ea, un șir de oameni înghesuiau trunchiuri tăiate. „Le dau foc și le astupă cu pământ, lăsându-le să ardă mocnit, ca să facă din ele cărbuni.“ Hanna încercă să-și aducă aminte unde și când mai auzise el cum se fac cărbunii. Zadarnic. Nu mai era Hanna cel de altădată. „Dacă m-ar duce Dumnezeu acasă, cum aș mai recunoaște-o, oare, pe Helana?“ Se clătină și-l întrebă pe Qassem de ce era tras la față. Era amețit și se simțea doborât de somn, măcar că ziua nici nu ajunsese la jumătate. Naaman rupse cea dintâi conopidă din strat și mușcă din ea.

Urmau să fie trimiși pe culmea muntelui, să zidească un pod.

Naaman le-a împărțit de-ale gurii, să aibă pe drum, rugân-du-se ca asta să fie ultima muncă pe care o mai aveau de făcut înainte de plecarea spre casă. Sub ploaia de toamnă care tocmai se pornise după o noapte luminată de fulgere, în carele ce îi duceau încet, scârțâind din încheieturi, au ajuns la un râu cu apă gălbuie.

— Așa fulgerătură n-am mai văzut din Herțegovina.

Hanna privi șănțulețele săpate în jurul ochilor tulburi și triști ai lui Qassem. S-au oprit lângă un pod de lemn, ars, și au fost împărțiți pe din două. Hanna mergea la săpat gropi și la cărat nisip, în vreme ce Qassem, Mahmud, Bașir și toți ceilalți druzi au primit funii, fiind trimiși la cărat bucăți grele de piatră. Salahorii se aflau deja în carieră, bătând cu baroasele într-o coastă de stâncă. Soarele se ridicase pe cer și se simțeau deja sleiți de puteri. Picioarele li se afundau în nisipul malului lat.

În groapa din care arunca afară lopeți de nisip, Hanna îi vedea pieziș, ca un șir leneș de veverițe, îndoiți sub povara bolovanilor grei. În prima zi, au cărat piatră, îngrămădind-o pe malul apei și au scos din râu cioturile arse ale foștilor stâlpi ai podului. Apoi, au adus lemnul pentru șarpante. Șeicul Mahmud legase prietenie cu un bulgar pe care îl și poftise alături de ei, să ia împreună o îmbucătură. Soldații se răspândiseră în voie, privind verdele-închis al pădurilor, așa cum făceau zi de zi, după

ce începea munca. În ziua a patra, au ridicat șarpantele și au cărat alte grămezi de piatră. Din groapa lui, Hanna auzea loviturile târnăcoapelor și icnetele oamenilor care ridicau, legate în funii, bucățile uriașe de stâncă. În a cincea zi, înainte de asfințit, pe când începuse să cearnă o ploaie măruntă, a auzit dinspre pădure o răpăială de gloanțe. Ridicându-și cu grijă capul, a văzut mulțimea de salahori aruncându-și din spinare poverile și fugind în neorânduială să se adăpostească. Unul dintre ei, care îl zărise, a venit în goană și a sărit lângă el, în groapă. Părea potolit, ca omul obișnuit cu asemenea întâmplări. Era șeicul Najib Abdel Samad. Gloanțele ciuruiseră nisipul din jur.

Auzi o voce și, uitându-se cu băgare de seamă, îl zări pe Qassem, care se silea să desfacă cu dinții nodul funiei care îi ținea legată în spinare o bucată de piatră. Nodul îi venea pe umăr, deasupra inimii, și nu se lăsa dezlegat. Atunci a văzut sângele șiroindu-i din gât. Glonțul îi retezase venele ca un tăiș de cuțit. Hanna vru să sară din groapă, dar trupul nu-i dădu ascultare și rămase încremenit ca atunci când căzuse, încătușat, pe cheiul portului din Beirut. Qassem avea ochii larg deschiși și așa a rămas pentru totdeauna, primind stropii de ploaie. Hanna a strigat până când nu și-a mai auzit vocea. Groapa se cutremură, iar Hanna fu lovit în spate de ceva greu. Simțea de parcă șira spinării i se rupsese în două. S-a prăbușit, fără o vorbă, în nisipul umed peste care coborau, din înalturi, umbrele nopții.

RÂUL — 2

Nămolul îl acoperea, răspândind o duhoare de ou stricat. Nu mișca. „Sunt mort. M-au ucis.“ Vedea lumini mișcătoare — lămpașe, ori licărul stelelor, ori poate țigări aprinse. Nu mai auzea voci, nu mai auzea nimic, căci urechile îi erau pline de sânge. Harabalele trase de boi adormiți se îndepărtau agale, încărcate cu leșuri. „Vreau să merg acasă.“ Se ridică pe jumătate, dar căzu din nou în noroi. Tâmplele îi zvâcneau de durere, ca și cum capul îi stătea să crape. Întunericul se făcuse mai des. Scuipă nisipul care-i umpluse gura. Un lichid se scurgea în groapă. „Sânge?“ Pentru o clipă, lumea se stinse. „Marea? Corabia? Accra?“ Ploaia îi spăla umerii și își reveni în simțiri, pătruns de frigul tăios al nopții. Foamea îl chinuia. „Helana mi-a pregătit mâncarea. Mă așteaptă Barbara. Trebuie să mă întorc acasă.“ Căută în mocirlă un punct tare de care să se sprijine. Pereții gropii se prăbușeau peste el, ca la o îngropăciune. În gât avea o gaură pe care o umpluse nămolul. Se pipăi să găsească rana. Vârfurile degetelor îl dureau. Într-un târziu, a reușit să se târască afară din groapă, respirând adânc de parcă ieșise dintr-un tunel întins de la Belgrad până acolo. Munții dormeau, spălați de rafalele ploii, pădurile vălureau fără foșnet. Mai întâi, n-a zărit nicio urmă a celor întâmplate, apoi a văzut piatra risipită în neorânduială. Grămezi întunecate în neclintire. Mai departe, o altă grămadă întunecată. „Au îngrămădit morții și au plecat.“ Umerii îi tremurau și pășea încet prin vălătucii de pâclă. Se apropie îndeajuns ca să poată desluși ce era acolo: o stâncă dăltuită, pentru o arcadă care nu se vedea nicăieri. Auzi un geamăt ieșind din pământ. „Acesta sunt eu?“ Își încordă auzul, dar geamătul se stinsese. Tremurul îi puse stăpânire pe trup, de parcă îmbătrânise într-o singură noapte. Îngenunche pe malul apei și sorbi cu lăcomie, ca și cum n-ar mai fi băut de mulți ani. Își spălă urechile, fața, gâtul. Răceala apei îl cutremură. Simți urme de sânge închegat pe ceafă, în părul care îi crescuse din nou. Cu ochii închiși, revăzu chipul lui Qassem în clipa când fusese lovit de gloanțe. Se răsuci, cercetând întunericul. Nu se vedea decât mocirla neagră. Privi spre cer. Și acesta era înnegrit, fără stele. În ciuda burniței care nu se oprise, i se păru că stelele erau acolo, la locul lor, ca întotdeauna. Geamătul subpământean se ridică iarăși și, cercetând împrejurimile, dădu peste un om, mai mult o stafie întinsă pe fundul unei gropi noroioase. Era turc, sau albanez, sau macedonean, nu știa. Încercă să-l tragă afară din mormântul lui deschis, dar era mai greu decât toate bucățile de piatră la un loc. Degetele umede îi lunecau pe trupul udat de ploaie. Era cald, respira, dar geamătul îi

devenea tot mai slab, apoi se stinse. Căută locul unde obișnuiau să se adune la ceasurile de odihnă — ar fi vrut să găsească ceva de mâncare. Între două pietre, dădu peste o legăturică ascunsă din care scoase coji de pâine și resturi de usturoi. Le-a mestecat repede, cercetând cu grijă locul, dar n-a mai găsit nimic altceva. Nisipul mirosea a putreziciune. Mațele i se răsuceau, răzvrătite. Se aplecă și vărsă într-un smoc de iarbă tot ce mâncase. Apele râului vuiau lovindu-se de șarpantele părăsite, iar vântul urla printre pietre. Nisipul devenise neted, nu mai era răscolit de șanțurile și urmele care îl brăzdaseră ca picioarele unui crab uriaș.

Ploaia nu a contenit toată noaptea. A plecat, pășind încet mai întâi, apoi iuțindu-și pașii pe măsură ce se obișnuia cu văluririle întunericului. Se împiedica de cioturi și rădăcini și de fiecare dată simțea că tot trupul i se face țăndări. Nu știa încotro se îndrepta și își păstra vie speranța că merge spre casă. „Important e să nu mă opresc." Spre dimineață, amețit și cuprins de fierbințeală, a ajuns sub niște copaci, căutând vechiul drum roman ca să aibă o călăuză. „Mă țin de drum. Și merg înainte." Stomacul îl ardea, durerea îi sfâșia carnea și din gură îi picura un lichid negru. Trupul i se crispa, ochii îi erau mărginiți de broboane de sudoare. Vreme de două ceasuri a rămas fără simțiri, prăbușit pe un stog de iarbă. L-au deșteptat veverițele și păsările. Cerul se înseninase între timp și razele soarelui se cerneau deasupra pădurii. Plânsese, ghemuit în lumina dimineții. Zile de-a rândul, după aceea, izbucnea în lacrimi la fiecare trezire.

KHEIR EDDIN QAIS

Unul dintre prea puținii care scăpaseră cu viață. Văzuse moartea fraților Izzeddin și nu era singurul care îi dăduse de veste șeicului Naaman. Soldații îl urcaseră pe Kheir Eddin în haraba, laolaltă cu trupurile lipsite de viață. Era și el rănit, dar a fost de față la îngroparea morților goi în cimitirul garnizoanei, aflat la două ceasuri de mers de locul măcelului. În acel asfințit însângerat, îl văzuse pe cel mai drag prieten al lui, șeicul Rauf Abu Ali, prăbușindu-se cu burta spintecată și încercând să-și adune mațele risipite. Kheir Eddin Qais încercase să-l tragă de acolo, dar pietroiul care îi era legat în spinare îl afundase în nisipul jilav. De acea stâncă încercase să se folosească în chip de meterez, să se apere, fusese ciuruit și se prăbușise încovoiat ca o coadă de veveriță. Îl strigase și îi vorbise. Peste câteva zile, a fost descărcat dintr-o căruță cu cai în fața casei unde locuiau frații Izzeddin. Era al treilea care se întorcea la sălașul druzilor de când se aflau în marginea acelui sat bulgăresc. Kheir Eddin și-a târât cu greu ciubotele până la ușa lui Naaman. Era trudit de parcă venise pe jos din Herțegovina, feșele care îi înfășurau picioarele erau grele de noroi și trei degete îi fuseseră tăiate ca să nu fie năpădit de cangrenă. Ar fi vrut să-și mărturisescă mâhnirea, înainte de a se întoarce acasă. Naaman îl ascultase cu chipul învinețit, îmbătrânit. De când aflase, în urmă cu câteva zile, simțea dureri tot mai ascuțite la fiecare mișcare. Spinarea i se cocoșase, făcându-l să arate mai scund și pomeții obrajilor îi împungeau pielea străvezie, gata să iasă afară. Kheir Eddin a scos din buzunar o amuletă, întinzând-o către Naaman:

— Am luat-o de la gâtul fratelui tău, șeicul Mahmud Allah, Dumnezeu să-l ierte!

Naaman a primit-o fără o vorbă. O ploaie ușoară țârâia pe acoperiș. Kheir Eddin scoase la vedere o altă amuletă:

— Șeicul Rauf Allah mi-a cerut s-o dau fiului său Mussa, când ne întoarcem acasă, la munte.

Tuși scurt, apoi tăcu, privind pe fereastră.

— Dumnezeu să te țină!

Glasul lui Naaman era uscat, dogit, bolnav, nu era glasul lui. Mâna în care ținea amuleta îi tremura.

*

Kheir Eddin îl mai întâlnise pe consăteanul și prietenul său Rauf Abu Ali pe crestele munților Rodopi din Bulgaria, pe când își dădea suflarea de pe urmă. Soldații îl

despovăraseră de piatra pe care o avea în spinare și îl duseseră, împreună cu alții, să adune cadavrele. Scăpaseră de gloanțe adăpostindu-se în spatele harabalelor. Boii fuseseră cruțati sau poate că, din pricina ploii, trăgătorii încetaseră focul și se strânseseră la adăpost în desișul pădurii ori, poate, se opriseră, așteptând să le vină întăriri de la garnizoană. Se îndreptă către marginea râului, trăgându-și piciorul rănit. A băut cu înghițituri mari, privind, din când în când, la luminile torțelor care se clătinau pe tăpșanul de la marginea pădurii. Erau oameni care adunau răniții și morții. Îi zări pe șeicii Mahmud și Muhammad Barakat din Baaklin: tăiau funiile, eliberând leșurile de povară, apoi ridicau pe brațe trupurile lipsite de viață. Îi strigă, dar chemarea nu ajunse până la ei. Erau acolo soldați care acopereau cu nisip chiar gropile pe care le săpaseră, știind că-și pregăteau dinainte mormintele. Un ofițer stătea încruntat, mestecând tutun. Kheir Eddin dădu peste o pușcă stricată și o luă, folosindu-se de ea în chip de cârjă. Începu să facă pași rari, aruncând priviri către valurile întunecate ale pădurii care păreau gata să se prăbușească peste tot acel furnicar. Așezaseră morții în stive rânduite pe nisipul ud și trăseseră carele cât se putea de aproape. Recunoscu leșul lui Qassem după lungime. Avea chipul întreg zdrobit de alice și schije. În schimb, șeicul Mahmud Izzeddin avea o înfățișare senină, ca a unui om adormit, numai cămașa și nădragii îi erau sfâșiați, de parcă fuseseră retezate cu sabia ori cu barda. Lângă piatra pe care o cărase, șeicul Bașir se prefăcuse în lup: murise cu dinții rânjiți și cu pumnii strânși, de parcă se înfruntase cu un dușman. Îl căută pe cel de-al patrulea, negustorul de ouă din Beirut, care ajunsese unul de-ai lor. L-a găsit nemișcat într-o groapă plină de noroi și de sânge. Într-o adâncitură apropiată dădu peste șeicul Nasib Abu Saleh pe care, mai întâi, îl crezu viu, căci avea chipul curat și ochii deschiși, privind cu o tristețe rece spre cer. Înțelegând că-și dăduse suflarea, se aplecase să-i coboare pleoapele peste ochii tulburi, dar a fost alungat de soldați. Merse la prietenul Rauf Abu Ali și se așeză la capul acestuia. În bătălia de la Der El-Qamar își juraseră să se apere unul pe altul. Își amintea și acum aburii care se ridicau din măruntaiele lui deschise, de gloanțele care îi asaltau fără milă, de ploaia care șiroia peste baricadele lor înălțate din piatră. Se aplecă, mângâind obrajii încremeniți și gâtul răcit, până când un alt soldat îi porunci să plece de-acolo. A urmărit cum trupul prietenului său era ridicat și purtat spre mormanul de leșuri, așteptând să-i vină rândul și lui. N-a mai venit nimeni și a trebuit să se târască, așa mort cum era, până la una din harabale. L-au ajutat mâinile tremurânde să se cațăre și să cadă peste ceilalți morți, nemișcați sub ploaia care nu contenea.

MUNȚII

Se rătăcise prin munții ale căror păduri răsăreau una din alta ca într-un vis urât. Cerul bubuia, revărsând șuvoaie de apă. Văzu un izvor țâșnind dintr-o muchie de stâncă și înțelese că, în loc să apuce spre miazănoapte, amețeala îi îndreptase pașii spre miazăzi, făcându-l să se îndepărteze tot mai mult de Sofia. Zile de-a rândul, soarele nu s-a arătat de după nori. Căzuse prima ninsoare, ușoară, cât să albească pământul. Noaptea avea halucinații, vedea ochi verzi și gălbui urmărindu-l de pe pământ și din ceruri. Se hrănea cu ciuperci crude și cu bobițe de gherghine sălbatice roșii, amare și stafidite. Nu-i trecuseră nici amețelile și nici durerile de stomac. Sleit de puteri, se odihnea pe apucate sub coroanele copacilor, fără să-și mai stăpânească izvorul lacrimilor. Se adăpostise mai multe zile într-o grotă, uitându-se la funiile ploii care biciuiau fără încetare grohotișul povârnit și sălbatic, a cărui singurătate îi dădea fiori. Putoarea sălbăticiunilor care își avuseseră sălașul acolo îi intra în piele, în suflet și, uneori, în noapte, auzea nu departe urletul lupilor și mormăit înfundat de urși și atunci groaza făcea să-i clănțăne dinții, în vreme ce se ruga la Dumnezeu să-l apere de ghearele și de colții sălbăticiunilor. Ajunsese să se roage precum dervișii, într-o înșiruire de cuvinte fără noimă și fără sfârșit, mai mult un vaier de disperare și teamă. În pofida oboselii copleșitoare, durerile ascuțite din fălci și urechi nu-l lăsau să doarmă și o tuse seacă îi măcina pieptul. Fulgerele luminau povârnișurile și ploaia cădea parcă tot mai tare. Către dimineață, a început să cadă grindină, adevărate sloiuri de gheață, biciuind ramurile copacilor și sărind înăuntrul adăpostului său. Era încredințat că-i sosise clipa din urmă și se trudea să-și aducă în fața ochilor chipul Helanei și al Barbarei, dar nu vedea decât fantome tremurătoare, ploaia de gheață, chipul lui Ahmad Saadi orbul, ars de flăcările prafului de pușcă. Își privea unghiile învinețite și pulpele negre. S-a ridicat în picioare, mișcându-se pe loc, așteptând să se facă lumină. Când s-a crăpat de ziuă, a ieșit, a început să fugă împleticit, a căzut, s-a ridicat, a căzut și iarăși s-a ridicat, lovit de ramurile copacilor tăioase ca sticla. A simțit sub tălpi o potecă bătătorită și inima i s-a zvârcolit, gata să iasă din cușca ei. I se părea că zboară. S-a rătăcit într-o spinărie cu țepușe uscate și a început să urce din nou, fără să mai ia în seamă sângele, care i se prelingea pe brațe și pe picioare. Undeva, departe, se zăreau case, un sat îngropat în cruste groase de nămol și de gheață. Se vedeau fuioare de fum ieșind pe hornuri și, pentru prima oară după o veșnicie, a văzut apropiere omenească: o femeie înfofolită

într-o șubă de oaie spărgea lemne în fața ușii. Era departe, jos, pe panta muntelui, măruntă, mai degrabă umbra unei maimuțe. Vru să se miște, dar rămase încremenit: dintr-o uliță strâmtă, se iviseră doi copii mici — nu puteau să aibă mai mult de șapte sau opt ani —, fugărindu-l pe un al treilea și amenințându-l cu bâtele pe care le țineau ridicate în aer. Cel urmărit s-a împiedicat, căzând la pământ, și ceilalți s-au oprit lângă el. Se ridica în răstimpuri, vorbind cu urmăritorii. Se vedea că vorbește nu din cuvinte, acestea erau prea departe, ci din mișcările iuți ale mâinilor și din zbuciumul trupurilor. Pe urmă, a fost trântit la pământ și a izbucnit în hohote de plâns. Femeia îi zărise, dar își văzuse de treabă, netulburată. Și-a luat lemnele și s-a făcut nevăzută în spatele ușii. Hanna a așteptat să se însereze, apoi a început să coboare spre sat. O vulpe cenușie îl urmări de departe. Zări, prin întuneric, un coteț de nuiele pentru găini, ridicat lângă împrejmuirea casei, și se îndreptă într-acolo. În coteț, nu văzu decât un singur ou și o singură pasăre blândă și obișnuită cu oamenii, căci se lăsă prinsă și strânsă la piept. Nu scosese un sunet. Îi simțea căldura și mirosul știut al penelor. Crăpă oul cu unghia ascuțită și bănuțul cald i se prelinse pe degete un lichid vâscos care, încă o dată, îi umezi ochii cu lacrimile aducerilor-aminte. A adormit în coteț, cu găina la piept. După o veșnicie, i se părea că, în cele din urmă, a ajuns acasă la el, că stă, alături de Helana, pe prag, povestindu-i întâmplările zilei. L-au trezit lătrăturile câinilor, care simțiseră în preajmă miros străin. N-a apucat să iasă, căci s-a văzut înconjurat și cotropit de lovituri și înjurături. S-a simțit, apoi, târât către o fortăreață aflată pe partea de dincolo a acelei coline cu stânci ascuțite. A fost aruncat și zăvorât într-un soi de pivniță, așteptând să se trezească Aga[46] din somnul lui.

---

[46] În lb. turcă, între altele, comandant de poliție, șeful agiei.

JUDECATA — 1

Pe la asfințit, a fost dus la agie. Îi dăduseră o piele tăbăcită să-și ascundă goliciunea trupească și l-au împins, înlănțuit, într-o încăpere cu pardoseala și pereții de piatră, încălzită de două sobe de teracotă pline de jar. Mirosea a cărbune și a pilaf. Aga Sadek stătea întins pe o saltea moale, pufăind, așa cum avea obiceiul după prânzuri îmbelșugate, dintr-o lulea turcească cu muștiuc lung și plimbându-și degetele pe blana albă a unei pisici uriașe, cu ochii cufundați în osânză. Părea destins, cum rareori se putea vedea, și-l asculta pe săteanul încremenit în picioare lângă fereastră.

— Un ou?

Hanna asculta, fără să înțeleagă, cuvintele țăranului, dar pricepând întrebările pe care i le punea Aga Sadek. Din când în când, acesta îi spunea ceva scribului așezat într-un colț, aplecat să scrie cu pana într-un catastif gros. Cerul se întunecase și au fost aduse lămpi. Țăranul se sprijinea când pe un picior, când pe ălălalt, bătrân, împuținat la trup. Mângâiată de palmele agăi, pisica torcea de parcă ar fi înghițit o găleată de lapte.

— Tu ai fugit din slujba sultanului. Și, pe deasupra, ești hoț de găini.

Omul din colț vorbea în turcește și Hanna îl asculta, mut. Genunchii îi tremurau parcă ar fi avut viața lor proprie. Aga îl privi, întrebându-l, apoi, care îi era numele. Afară, tunetele continuau să zguduie lumea. Aga i-a vorbit, mai întâi, pe turcește, apoi a dat-o pe albaneză. Hanna înțelegea frânturi de vorbă, dar nu avea puterea de a răspunde. Limba torturată nu mai voia să-i dea ascultare.

— Ești mut?

Își legănă capul a negare într-o parte și-n alta. Ar fi vrut să-l vadă pe omul din colțul întunecat, dar lanțurile nu-i îngăduiau să se răsucească spre el. Se sili din răsputeri să nu se prăbușească, știind că atunci aga ar fi poruncit să fie biciuit, ca să se ridice din nou.

— Unde ți-e pușca? Unde ți-e sabia? Unde sunt piaștrii cu care ai fost plătit? Cui i-ai vândut armele? Din ce detașament ai fugit, când și cum? Cum te cheamă, din ce ținut ești și din care trib? De ce ți-ai rupt și ai lepădat uniforma? Încotro mergeai atunci când te-au prins? Cu ce ai să plătești păgubitului oul pe care l-ai furat și mâncat?

Aga ascultase, căscând, întrebările scribului. Trase adânc din lulea și privi la învinuitul îngenuncheat înaintea lui. Suspină, pradă unui sentiment confuz de tulburare. Nu înțelesese niciodată cum se trezise stăpân peste sangeacul acela de la capătul lumii. Tatăl său servise sub Osman Pașa, comandant al fortăreței Vidinului de

pe Dunăre. Ienicer de modă veche, îl părăsise, împreună cu Osman Pașa, fugind de sub autoritatea sultanului Selim al III-lea, când acesta se lăsase amăgit de consulii străini și se abătuse de la calea cea dreaptă, lovind în armata ienicerilor. După despărțire, coborâseră de pe turle flamura Semilunei, ridicând propriul lor steag în locul acesteia. Pe Aga Sadek îl adusese pe lume o slujnică unguroaică, de la care moștenise ochii de țigan melancolic, plăcerea pentru călătorii, cântecele și dragostea de natura sălbatică. Îl aruncaseră în pustietățile acelea veșnic înecate în mocirlă, printre albanezii sălbatici, gata oricând să ucidă omul pentru o găină, răzbunători și iertători doar în schimbul unor peșcheșuri înzecite și însutite. În primii ani petrecuți aici, tânjise tot timpul la bazarele Vidinului, înecate în șuvoaie vii de culori și pline de mulțimea graiurilor vorbite mai ceva ca la Turnul Babel și, în fiecare noapte, înainte de a se lăsa pradă somnului, îl blestema pe bătrânul său tată pentru că-l învățase să glăsuiască în limba arvaniților. Osman Pașa știa multe graiuri și, cu toate că ținuse la vechii lui slujitori albanezi, țesuse strânse legături de apropiere cu sârbii, austriecii, englezii, francezii și rușii. Avusese multe neveste, de la răsărit și de la apus, care, cât privește copiii, se dovediseră mai rodnice decât iepurii. Încă de mic copil, aga își admirase părintele și visase întotdeauna să-i calce pe urme. Dar a sfârșit aici, fără speranță, prizonier într-un iad sub formă de bastion.

JUDECATA — 2

La început, fuseseră patru în încăperea luminată cu lămpi. Rămăseseră trei, după ce aga îi aruncase țăranului pricinaș câțiva bănuți, zicându-i să se întoarcă la casa lui. Își puse luleaua pe o măsuță și bătu din palme, poruncind să se aducă halva. O slujnică având fața descoperită se înfățișă fără zăbavă, purtând tipsia cu cele cerute, după care, fără o vorbă, se așeză lângă măsuța pe care pașa își părăsise ciubucul. Dintr-un castronel întins, de lut ars, luă o bucată de lipie pe care o acoperi cu smântână. O cufundă într-un bol cu sirop de zahăr, ducând-o apoi la buzele agăi, de parcă ar fi hrănit un pui plăpând de pasăre. Hanna Yakub își închise ochii, întocmai cum făcuse atunci, demult, când se trezise aruncat printre întemnițații care năvăliseră asupra lui ca bondarii, întrebându-l de nume, de locul de baștină, de pricina pentru care fusese întemnițat.

— Poftești să spui ceva?

Hanna tresări, ridicându-și pleoapele: Aga își ștergea buzele, așteptându-i răspunsul.

— Mă cheamă Hanna Yakub. Am fost negustor de ouă în portul Beirut. Am fost lovit de soldați peste gură și mi-au spart dinții, apoi m-au suit pe corabie, trimițându-mă în Belgrad, în surghiun, în locul unui osândit druz. Sunt de credință creștină și nu am slujit în armata sultanului, nu am ținut în mână nici pușcă, nici sabie de când mă știu. Am o copilă lăsată acasă. Îți sărut tălpile, agă, nu-mi tăia mâna pentru un ou. Eram mort de foame.

Slujnica mirosea a parfum de mosc și de henna. Pregătise încă trei cataifuri cu cremă și aștepta semnul stăpânului.

— Pe cât văd, chiar ești mut.

Hanna tresări, înțelegând că vorbise în gând, că nu rostise niciun cuvânt, că nimeni nu-l auzise.

— Duceți-l în temniță. Și la topitul zăpezilor, să fie mutat la Priștina!

Scribul nota în grabă sentința dată de agă.

— Și mâna…?

— Nu, nu… Să nu i se taie!

— A furat un ou…

— Dar n-a furat și găina.

Scribul își puse pana în călimară și își încrucișă brațele, așteptând. Aga împinse

tipsia cu zaharicale către cel osândit, îndemnându-l să ia. Apoi, întorcându-i spatele, încremeni, ca și pisica, în somn.

Hanna încercă să se târască spre tipsia de dinaintea sa, dar lanțurile îl stânjeneau. Slujnica se înclină către agă, șoptindu-i ceva. Scribul zâmbea, ascultând ploaia și răpăitul grindinei de afară și urmărind-o pe femeia care împingea tipsia către omul înlănțuit. Scheletul viu care era Hanna se aplecă, înfulecând cataifurile și lingând crema înecată în sirop de zahăr. Își întoarse privirea spre slujnică, dar nu-i mulțumi. Îi era de-ajuns că încetase să plângă.

TEMNIȚA DIN PRIȘTINA

Iarna și-a petrecut-o în temnița lui aga Sadek, apoi, împreună cu alți prizonieri din Tirana, a fost mutat la garnizoana Priștina. Acum era tratat ca un ucigaș oarecare, cu încheieturile membrelor bătând înspre verde, cu pielea întinsă pe oasele subțiate. Din burtă îi ieșeau gaze — gazele morții. A străbătut trecători muntoase în care până și sălbăticiunile piereau și în care au înmormântat oameni căzuți ca muștele, sub povara propriei lor sfârșeli. Săpa gropi pentru cei morți, săpa fără o vorbă, fără un gând. Uneori, erau puși să lucreze ogoarele, să întărească poduri de apărare, să sape șanțuri. Primea biciuirea cu neputința și resemnarea animalului care a fost învins. Devenise o sălbăticiune necuvântătoare de când se aflase în fața judecătorului său, aga Sadek, și nu putuse să rostească vorbe cu noimă. Nu era doar din pricina febrei care îl cuprinsese, de mai multe zile, de mai multe săptămâni, era și pentru că nu mai putea ori nu mai știa să vorbească. Dintre buzele lui nu ieșea decât o bolboroseală primitivă, de animal sălbatic. Ceilalți prizonieri îl înjurau ori îl loveau cu picioarele până când înceta. Prins în șirul de trupuri, la adăpostul lor, simțea că frigul se îmblânzește. În întunericul temniței, încercase să-și aducă aminte câtă vreme se scursese de când vorbise ultima oară. Inima i se oprea ori de câte ori îl vedea pe unul căzând. Morți fulgerați și prăbușiți sub zbuciumul ploii, trupuri pe care stâncile aveau să le prefacă, încet-încet, în nisip. Urla în coșmarurile care nu încetau, urla și tăcea. Înainte de Priștina, carele se împotmoliseră în noroi. Le-au golit de poveri, le-au împins și le-au scos. A căzut, sprijinindu-se în genunchiul care îl chinuia, simțind că nu va mai avea puterea să se ridice încă o dată. A rămas nemișcat, cufundat în mocirlă, așteptând să fie aruncat acolo unde îi era locul. Dar l-au ridicat și l-au adus în căruță. La Priștina, a trăit sub pământ vreme de doi ani, apoi a trăit încă trei ani, pe pământ. Nu mai avea nume, nimeni nu știa cine era și de unde venea. A fost uitat, odată, într-o hrubă și era să moară de foame. A scăpat ca prin minune: pe coridor, un gardian care tropăia să se încălzească i-a auzit gemetele în întuneric. I-a desfăcut lanțurile și l-a mutat într-o altă hrubă, în care aduceau hârdaie cu de-ale gurii. În cel de-al patrulea an, l-au dus, pentru scurtă vreme, să muncească salahor la bucătărie. Învârtea oasele în cazanul uriaș privindu-și brațele violete: „Sunt Suleiman și mă cheamă Hanna“. Văzând cum îi cădea părul albit, bucătarului i se făcuse milă și îi pusese o bucată de pâine în plus peste rație. „E om, ca și noi“, gândise. Pe urmă, l-au dus înapoi în hrubă, în colțul lui. Anii îndelungați petrecuți în pivnițe

întunecate și umede îi umflaseră plămânii care tânjeau după aer curat. Pe inimă simțea o apăsare grea, parcă ar fi avut o stâncă în coșul pieptului. Își zicea că avea să moară acolo, asfixiat, cum murise și părintele său la cazanele și cuptoarele băii publice. Nu mai plângea.

*

Ceasurile de muncă l-au ajutat să scape de pieire. Fusese dus, împreună cu alți deținuți, să repare niște fortificații de la graniță. Astfel, i-a fost dat să vadă, pentru a doua oară în viață, acei minunați bouri roșcați, cărora li se spunea zimbri de Kosovo, cu ochi mari, rotunzi și nevinovați ca niște ochi de copii, privindu-l lung, ca și cum și-ar fi amintit că, odată, demult, ei se mai întâlniseră, că se cunoșteau de o veșnicie. „Eu sunt Hanna Yakub. Pe atunci, îmi ziceau Suleiman Ghaffar Izzeddin. Acuma sunt iarăși Hanna Yakub.“ Șirul prizonierilor trecu pe lângă marginea pădurii, urmărit, printre copaci, de bourii curioși. Nu mai avea febră, dar mergea împleticindu-se ca un om beat, amețit de lumina primăvăratică, de aroma crudă a sevelor, de nesfârșitul senin al zării, înviorat de apa proaspătă pe care, în urmă cu un ceas, o băuse dintr-un izvor dulce ca laptele, pe care îl descoperiseră șerpuind printre trunchiurile nucilor uriași. Comandantul gărzii se lăsase într-un genunchi și se îndestulase primul, îngăduind, apoi, și prizonierilor să bea. Le făcuse semn cu trabucul pe care tocmai îl aprinsese: „Beți și voi, săturați-vă!“ Se îndepărtase printre copaci, slobozind vălătuci de fum și privind spre casele care se vedeau mai departe, orânduite, cu pereți a căror culoare roșcată sclipea printre șiruri înverzite de livezi și grădini. Hanna se gândise că acel comandant semăna la chip cu imaginea veche a altui chip pe care îl îndrăgise, dar al cărui nume se ascunsese în negurile uitării. Dinspre grădini ajungeau până la el strigăte și chemări, din care nu desluși decât cuvinte răzlețe, „apă“ și „noapte“, apoi se încordă să audă mai bine un cântec care venea dintr-un loc mai apropiat, din vale. Fluierau și țineau hangul bătând cu bețe de trestie și smicele. Se luă după sunetele acelei melodii și după firul de fum lăsat de trabucul gardianului, până la marginea de unde începea să se deschidă negura văii. Ajunsese pe lumea cealaltă.

FORTIFICAȚIILE DE LA GRANIȚĂ

Au primit hrană caldă și cafea fierbinte. Să fi trecut patru sau cinci ani de când nu mai simțise pe limbă gustul amar de cafea. Prizonierul de lângă el îi întinsese, între degete, tabac mărunțit, pe care îl mestecă pe îndelete, privind către o scamă de nor care plutea pe albastrul cerului. Prizonierii se lăsaseră pe pământ, într-o rână, să se odihnească o clipă. Le urmă pilda, dar în minte îi înviară privirile și vocea lui Qassem: „Iartă-ne, Hanna!“ Se ridică în genunchi, tremurând ca lovit de un șuvoi rece. Nu văzu, în jur, decât aceiași prizonieri albanezi care începuseră să se ridice, în vreme ce soldații stropeau pământul să-l înmoaie. Tot restul zilei a cărat piatră, împovărat ca un catâr și având sentimentul că nu se afla în locul acela. Vedea nisip, arbuști cenușii, ciopoare de oi și se mira că nu zărea și îmbrățișarea dintre apele Savei și Dunăre. Nici chemările minaretelor din Belgrad la rugăciunea de seară nu se auziră, dar, după cină, când li s-a îngăduit să se culce pe iarbă, sub cerul liber, i-au tot răsunat în urechi. Știa că Belgradul era departe, la marginea pământului, că nu putea ajunge acolo decât mergând săptămâni și zile de-a rândul și că n-ar fi ajuns nici așa, pentru că era singur, ceilalți fiind secerați de gloanțe până la unul. Vocea lui Qassem continua să-i bâzâie în urechi și adormi, răsturnat pe o coastă, somn greu, în trupul zdrobit, somn neclintit ca neclintirea unui cadavru. Nu mai auzea sforăiturile celorlalți, nu mai auzea nici corul asurzitor al broaștelor. S-a trezit cu o apăsare grea pe vezică și pe tavan se încrucișau sumedenie de lumini schimbătoare. I-a trebuit multă vreme să se dezmeticească și să priceapă că puzderia aceea de luminițe erau stelele cerului. „Sunt mort, m-au ucis și m-au aruncat în groapa de nisip.“ Se agăță de funia care îl lega, dând să se mute câțiva pași mai departe de restul prizonierilor adormiți. Urină din belșug, lichid galben, mai întâi, apoi limpede precum apa. Își legă brăcinarul nădragilor, se întoarse la locul lui și se întinse pe spate. Adormi, plin de o liniște pe care nu o mai simțise de veacuri. Dimineața au fost treziți cu lovituri de ciubote. A lucrat febril și nu s-a oprit decât odată cu ceilalți. Gura îi era năclăită de salivă, de parcă fusese scufundat în apă, gata să se înece. Le-au dat să mănânce fiertură de boabe și pâine. Aerul moale mișca încet frunzele de pe ramuri. A adormit preț de două minute și s-a trezit întremat, gata să-și reînceapă truda cu forțe sporite. A cărat pământ și a ajutat la strângerea unei roți de căruță slăbite de greutatea poverilor. Boul pe care-l dejugaseră pentru odihnă l-a învăluit cu răsuflările lui calde și lungi și, o clipă, i s-a părut că aude glasul șeicului

Mahmud, ba chiar că-l vede în fața ochilor, cu barba lui galbenă, cu umerii încovoiați în abaua lui veche și peticită. Și chiar înainte ca vedenia să se piardă, se simți împresurat de ceilalți, dar continuă să care pământ, silindu-se să zărească poteca prin perdeaua încețoșată a lacrimilor. Seara, pe când își mesteca pâinea, l-a văzut pe șeicul Bașir venind dinspre colina unde puseseră bucătăria de campanie și agățaseră vasele și căldările în țăruși de lemn. Pășea agale, vorbind cu soldații așezați în jurul focului și fumând. În lumina flăcărilor, părea mai tânăr și, când privirile i s-au lăsat asupra lui Hanna, acesta n-a înțeles ce voia: Să se ridice? Să meargă? Deschise gura să întrebe, dar nu putu să vorbească. Erau acolo. Fuseseră plecați și, iată, se întorseseră. Apoi, dispărură cu toții. Hanna aștepta să se întâmple ceva. Pe nesimțite, se prăbuși iarăși în negura adâncă a somnului.

HELANA ȘI BARBARA

Helana slujise șapte ani în casa contelui de Bustros. În al nouălea an, acesta murise. Menajera franțuzoaică îl găsise dimineața, fără suflare, în așternut și intrase s-o vestească pe doamna Sara care, bolnavă fiind, dormea într-o odaie învecinată. I se păruse un lucru neobișnuit: contesa era bolnavă, dar murise contele. Trimiseseră după bătrâna Khola din Siria, singura care era primită să spele și să îngrijească morții familiei Sursok. Cu voce coborâtă, femeia ceruse două găleți cu apă fierbinte. Helana o întrebase dacă îi trebuie și săpun, dar bătrâna zâmbise și scosese din sân săpun, o piatră ponce și o pânză galbenă. „Miroase!“, zisese, ridicând bucata de săpun la nasul Helanei care, surprinsă, se trăsese înapoi. Bătrâna râsese, apoi îi spusese să se grăbească cu apa fiartă și să ia aminte, să învețe ce se făcea în asemenea împrejurări. N-avea să primească nicio răsplată. Și Helana a ajutat-o să spele trupul contelui mort, întins pe pat și acoperit cu pânza bătrânei care părea întristată ca de moartea unei ființe apropiate și dragi. A frecat, mai întâi, călcâiele. Pe tocul ferestrei așezase o cățuie cu arome arse din care se ridicau, ieșind pe geam, mirodenii de tămâie și smirnă. Aerul încăperii era nemișcat. Nimeni nu încercase să intre acolo. Ziua era abia la început, dar Helana se simțea trudită. Spre seară, în vreme ce întindea la uscat, în spatele casei, așternuturile spălate, s-a auzit chemată de fiul contelui, domnul Nicola. „Ai întârziat astăzi!“ Helana și-a legat broboada pe cap, pregătindu-se de plecare. Îi văzuse ochii roșii și, stingherită, își plecase privirile spre pământ. Domnul Nicola avea ochii înlăcrimați și i-a cerut să-i aducă un pahar cu apă mai înainte să plece spre casă. I-a îndeplinit porunca. Încălțările domnului Nicola erau murdare de noroi de la cimitir. S-a oprit o clipă, șovăitoare. Bărbatul o cuprinse cu mâinile, trăgând-o înspre el. În toți anii aceia se ferise din calea lui, dar acum s-a văzut silită să-l îmbrâncească. Puterea mâinilor ei îl făcu să se clatine înapoi, gata să cadă. Nu-i spusese niciun cuvânt, nici măcar: „Nu vă faceți păcat, domnule!“ Îl alungase din lumea ei și, după această întâmplare, n-a mai călcat pe moșia și în cartierul Sursokilor. Până la moartea contelui, părintele Butrus crezuse că se afla tot acolo, slujitoare la doamna Sara, frecând scările de marmură și așteptând să se întoarcă acasă Hanna. După aceea, a întrebat-o de ce nu mai slujește la doamna Bustros și ea i-a închis gura cu o minciună. De fel, nu era prea vorbăreață și preotul a crezut-o, fără să mai insiste. Ba chiar i-a mărturisit că și el se simțea stingherit ori de câte ori era poftit la vila Sursok și vedea divanul gol unde contele avea obiceiul să stea. A tușit și a

schimbat vorba. Helana l-a întrebat cum îi mai era sănătatea și părintele, bucuros, a început să-i povestească amănunțit despre durerile și suferințele lui.

— Umezeala face mult rău la oase. Noaptea nu mai pot să pun geană pe geană. Biserica a îmbătrânit și ea, e roasă de igrasie, pereții nu apucă să se zvânte nici în toiul verii, cât e ea de fierbinte.

Helana a surâs, să creadă părintele că era ascultat. După câteva săptămâni, bătrâna Khola sirianca i-a bătut în ușă, s-o întrebe dacă nu vrea să vină să spele împreună un răposat.

— Nu, mătușă, îți mulțumesc pentru întrebare.

Și femeia a râs scurt și s-a strâmbat, parcă înțepată de viespe.

— Și eu sunt, Helana Qostantin Yakub, asemenea ție. În vremea măcelului, bărbatul meu a plecat la bazar și nu s-a mai întors niciodată acasă. Ani de zile l-am așteptat, și fecioru-meu a crescut așteptându-l. Eu mă rog la Dumnezeu să-ți ia fata în grija lui, să se facă mare alături de tine și să-ți vezi nepoții jucându-se sub acoperișul casei tale. Feciorul s-a stins pe când ne găteam de însurătoare. L-am spălat și l-am îngropat cu mâinile mele. Pe urmă, a început să-mi fie frică să nu mi se întoarcă bărbatul acasă. Ce-aveam să-i răspund dacă m-ar fi întrebat unde îi era feciorul? În frica asta mi-am trăit viața, până când am băgat de seamă că sunt bătrână. Dumnezeu să-ți aducă soțul acasă, mamă a Barbarei!

Apoi a plecat, lăsând-o în singurătatea ei. Helana a zăvorât ușa și ferestrele casei. A plâns, ghemuită pe prag; ani de-a rândul a plâns și s-a rugat ghemuită pe pragul acela, apoi, slugărnicind în casa lui Bustros, a uitat și rugăciunile. Se rugase pentru bărbatul Sarei.

În anul al zecelea, părintele Butrus i-a spus că Barbara îi seamănă, chiar în mai multe feluri. Helana nu s-a mirat de vorbele preotului, s-a mărginit doar să-l întrebe cu ce a greșit înaintea lui Dumnezeu ca să fie pedepsită în atâta măsură. Era doar ea cu părintele, în casa acestuia. Venise să-i deretice lăcașul, preotul fiind bolnav. A curățat, a pregătit de-ale gurii. Preotul nu știa ce să-i răspundă la întrebări și tușea ca să-și ascundă stinghereala. Helana, însă, nu voia să dea înapoi.

— Părinte, am ajuns să nu mai fiu credincioasă. Să nu te mânii pe mine. Mă rog fierbinte, cu nădejdea că Dumnezeu mă va auzi și mă va ajuta pe mine și îl va ajuta și pe Hanna. Eu nu cred așa cum crede Sfinția ta. Cum să cred? Cum să mai cred că iadul este mai rău decât somnul și decât trezia, când nici măcar nu știu unde îmi e bărbatul?

Părintele Butrus se ridică din așternutul lui, mânios. Helana se dăduse înapoi cu un pas, dar furia preotului n-o mai atingea. O tuse rea, adevărată de data aceasta, îi zgudui pieptul părintelui, silindu-l să se vâre la locul lui, în așternutul mototolit. Dar continua s-o mustre. Tâmplele femeii începuseră să se zbuciume…

După câteva luni, preotul se purta ca și când ar fi uitat mărturisirile ei. O văzuse plângând în timpul slujbei. Iar de sărbătoarea Paștelui, și-a luat, după datină, coșulețul cu ouă roșii și zaharicale și i-a bătut la ușă. Căutase și aflase în Sfânta Scriptură versete potrivite pe care se străduise să le țină minte, s-o îmbărbăteze și să se întărească pe sine.

Pe când citea — pentru a câta oară? — povestea leprei cu care Dumnezeu îl lovise pe slujitorul și credinciosul său Iov, a băgat de seamă la o umflătură care i se ivise pe piele. „Și eu?“ Rătăcind, cu mintea goală, prin piața nouă din Bab Idris, cu vitrine de sticlă lucitoare precum oglinda, a descoperit, dintr-odată, că era bătrân. În seara aceea, și-a vizitat vecina, doar ca s-o audă pe Barbara vorbind și râzând. A întrebat-o despre învățătură și lecții. Învăța franceza, țesutul și broderia la mănăstirea Maicilor Lazariste, sub îndrumarea stareței franțuzoaice Gelasia. Era leită maică-sa, Helana de dinainte de plecarea lui Hanna. Îi privea ochii vioi și se gândea la Hanna, simțindu-se apăsat de tristețe. Voise să se ridice și să plece, dar Helana i-a pus înainte un talger cu *muhallabiya*, care era delicatesa lui cea mai plăcută. Târziu, noaptea, înainte să se vâre în așernut, deschisese încet ușa casei, cercetând ulița pustie. Nu era nimeni.

De Nașterea Domnului, tusea se încrâncenase și nu putuse să țină slujba obișnuită. Helana îl îngrijea, cu toate că nici ea nu-și mai vedea capul de treburi: i se aduceau acasă rufe pentru spălat și călcat, pe care mușteriii și le primeau curate și mirosind a săpun și a soare. L-a spălat pe părintele care nu se mai putea opri din plâns, i-a curățat cămășile și păturile, dându-i să tragă pe el straie noi. O lună îi era mai plină decât un an. Seara, venea și Barbara, înveselindu-l și făcându-l să râdă. Era lucrul cel mai de preț care i se putea întâmpla în împărăția aceasta lumească. Într-o dimineață, Helana îi spălase așternuturile, dar preotul le murdărise la loc, în mai puțin de un ceas. L-a mustrat pentru că, mai înainte, îl întrebase dacă dorea să-și facă nevoile și spusese că nu voia nimic. A primit mustrarea liniștit, așteptând-o să aducă apă. Își pregătise cu grijă cuvintele, întristat că nu le mai poate ține zăvorâte în suflet.

— Te-ai schimbat mult, Helana.

— Să nu te superi pe mine. Și eu am adunat ani.

— Nu mă supăr că ai crescut în vârstă, Helana. Mă întristez că ți-ai pierdut bunătatea.

VORBE ÎN ÎNTUNERIC

— Eram în închisoarea din Herțegovina și am fost ceruți de Midhat Pașa, noul stăpân al vilayetului Dunării, și așa am ajuns în temnița cea nouă de la Rusciuc, să reparăm drumul care lega Herțegovina de garnizoana din Sofia. Prin trecătorile înguste ale Balcanilor am crezut că n-o să mai ajung la sfârșitul drumului. Scuipam mereu sânge și din pricina aceasta nu mai puteam nici să dorm, dar am ajuns, în cele din urmă, în valea Dunării, o apă largă și necuprinsă ca marea, când verde, când roșie, când gălbuie ca lutul, străbătută fără încetare de corăbii cu pânze. Ne-au închis în mai multe cazărmi, căci noua temniță încă nu era gata. Mai întâi, am lucrat să întindem un drum de fier până la Marea Neagră. Drum lung, de străbătut cu piciorul în zece zile, dar pe care trenul cu aburi îl făcea doar în zece ceasuri. Inginerii englezi ne-au arătat cum să așezăm șinele peste traversele de stejar înainte să vină alții să le pironească pe locul lor cu șuruburi lungi cât o daltă. O vreme, drumul urca, apoi începea să coboare. Simțeam în aer miros sărat, semn că începusem să ne apropiem de marginea mării, pe care, însă, n-am mai văzut-o, pentru că alții, înaintea noastră, terminaseră bucata de drum dintre Varna și port. Dar noi n-aveam de unde să știm. Văzându-ne dezamăgirea, englezii râdeau de noi. Ne-am întors la Ruse fără să fi văzut nici marea, nici trenul. Auzeam, din temniță, doar șuieratul mașinii cu aburi. Ne-au dat cozonac dăruit de veliul[47] Midhat. Mulțumită acestei bunătăți, mi s-a vindecat pieptul și n-am mai tușit, de atunci, niciodată.

Omul vorbise în turcește cu un prieten de lângă el. În întuneric, Hanna Yakub ascultase, treaz fiind, cum i se întâmpla de la o vreme încoace. Încă pe drumul dinspre Herțegovina, picioarele i se umflaseră și îl dureau. Își scoase saboții — era tot numai carne vie. Zile întregi așteptaseră să se deschidă ușa și să audă chemarea la muncă. A venit și ziua aceea, dar pe el nu l-au luat. Își pierduse speranța. Închisoarea nu avea ferestre, ci doar o deschizătură sus, în apropierea tavanului, prin care pătrundeau aerul din afară și lumina zilei. Plouase și mirosea a iarbă și a pământ reavăn. Deasupra se auzea zgomot și freamăt, dar nu distingea pași de om. În coșmarurile sale, se vedea târât în hrube înghesuite și țipând ca atunci când, cu ani în urmă, îl aruncaseră în temnițele lui aga Sadek. În cea dintâi noapte, stătuse înlănțuit în cătușe ale căror urme în carne se vedeau și acum. Îl băteau, intrau iarăși și el țipa să-i plesnească beregata. Era din nou în temniță, apoi se vedea liber, într-o căsuță din țara bulgarilor. Îi făgăduiseră c-

avea să se întoarcă la Beirut, îi măcelăriseră pe cei cu care fusese și acum se întorsese în întuneric.

— Și eu am fost în temnița din Herțegovina. Mă cheamă Hanna Yakub, din Beirut. Cunosc garnizoana Sofia. Nu ne-au mai dus la Rusciuc. Am văzut Dunărea pe când ne aflam în Cetatea Albă. Acolo îmi spuneau Suleiman Ghaffar Izzeddin. În Herțegovina ni se zicea druzii din Belgrad.

— Ce-o să mă fac, Qassem?

— Răbdare!

— Nu mai rezist.

— Îți amintești când ne-au dus prima oară la cules de struguri și mere?

Nu se auzea decât ropotul ploii pe acoperiș.

— Îți amintești caravanseraiul și copiii care ne întrebau cum de mâncăm de la bucătăria soldaților dacă nu avem puști?

Tuna în depărtare și prizonierii se zvârcoleau în somn.

— Îți aduci aminte de portul Beirut, pe când vindeai ouă, privindu-ne, fără să fugi, pe cheiul înghesuit?

Cu ochii închiși, cufundat pe jumătate în somn, Hanna Yakub își aducea aminte de toate.

---

[47] În administrația otomană, conducător al unei diviziuni teritoriale numite vilayet.

PÂRÂUL

A fost trimis la curățenie. Căra două găleți grele să le verse în gura canalelor din vecinătatea zidurilor. Când groapa s-a umplut, au venit cu două sacale trase de măgari. Zile de-a rândul a muncit, alături de ceilalți, să golească scursorile gropii. Li s-a îngăduit să iasă cu sacaua cea mare, pe care o deșertau într-o groapă mai largă și mai adâncă, nu departe de închisoare. Piciorul i-a alunecat pe lichidul urât mirositor și s-a prăvălit înăuntru, dar n-a apucat să se ducă la fund, căci l-au scos cu lopețile. Seara, se spălau într-un pârâu. Era gol și se freca pe trup cu nisip, când un deținut l-a lovit cu putere în șale. A căzut peste o piatră, însângerându-și coapsa. Din pricina frigului, aburii răsuflării i se prefăceau în fuioare albe. Primi o lovitură de bocanc și se îndepărtă, întorcându-și capul peste urmăr. Se afla în fața unor oameni care ar fi putut să-l ucidă cu ușurință și fără motiv. Le văzu bărbățiile ridicându-se ca niște mădulare de măgari. Cu toate acestea, erau și ei, asemenea lui, simpli saci de piele plini cu oase. Râdeau. Un soldat îi strigă, biciuind fața apei cu o smicea. Hanna își trase pe trup veșmântul pe care îl spălase și îl storsese și se alătură șirului. Același pumn de mai înainte îl lovi din nou și se auzi înjurând mai întâi în arabă, apoi în turcește. Era prima oară când își deschidea gura, vorbind, după cinci ani de muțenie.

*

— Te-au bătut, Hanna?

Văzu chipul omului ca printr-o pâclă roșie.

— Sunt ani de când te-aștept. Pe unde-ai fost?

Auzi clopotele de la biserică. Chipul se împrăștiase în ceață.

— Sunt atâția ani de când lumea își râde de mine. Lumea îmi zice văduvă, hulind că nu port straie cernite pentru că bărbatul nu mi-a fost îngropat încă. Uită-te la mine!

În ceață zărea mișcare și o culoare roșie ca jăraticul, dar chipul nu se vedea.

— Cum ai putut să faci toate acestea, Hanna? Cum m-ai lăsat singură cu Barbara și ai plecat?

— M-au aruncat, Helana, în temniță. La capătul lumii.

IEȘIREA

I-au scos odată cu întoarcerea berzelor, ducându-i să muncească la drumuri. Șchiopăta, dar rămânea pe picioare. Tăie cu târnăcopul o bucată de pământ jilav. În lutul moale, văzu o fojgăială de viermi albi și grași căutând să se ascundă în găurile pământului. Mai lovi o dată, aducând la lumină alți viermi galbeni și cenușii. Umplu găleata cu noroi și își ridică privirea spre cer. Șeicul care își spărsese capul lovindu-se de zid în închisoarea din Belgrad îl privea, acoperit de sudoare, mâncându-și bucata de pâine, pierduți amândoi printre întemnițații necunoscuți.

— Îți mai aduci aminte de mine, șeic Hanna?

— Îmi amintesc, dar nu mai știu cum te cheamă.

— Nu mă mai știi?

— Ba te știu, îmi amintesc câteodată de tine în vis. Nu ești rudă cu șeicul Osman? Am fost împreună. A murit de ciumă, acum câțiva ani. Abu Ghanem sau Ghannam, nu mai știu.

— Ce faci aici? De ce nu te-ai întors acasă până acum?

Fruntea crăpată avea o culoare neagră, de sânge vechi.

*

L-au mutat într-o închisoare pe drumul spre Muntenegru. În depărtare, pe turnuri, fluturau flamuri verzi și a înțeles că acolo se afla granița. Șirul a întârziat într-o regiune plină de mlaștini, ca să îngroape câțiva oameni pe care truda îi ucisese. Pământul mlăștinos răspândea miasme grețoase. Avea fața umflată de la înțepăturile roiurilor de țânțari care bântuiau locul. Au străbătut un sat pustiu, cu uși și ferestre zăvorâte și oblonite. Îi lătrau, furioși, câini din ale căror fălci se scurgeau bale albe. „Nu mai pot!“ Se clătină și o durere sfâșietoare în pulpă îl făcu să se prăbușească, îngropându-se, ca o piatră, în noroiul lichid. Mâini necunoscute l-au ridicat. A scuipat insectele moarte, care-i umpluseră gura odată cu mâlul, și s-a scobit în urechi, trăgând afară noroi sângeriu.

Au pătruns într-o pădure gălbuie și întunecoasă. Hanna mesteca în gol și scuipa, aproape adormit. În noaptea aceea nu s-au mai oprit la popas. Erau mânați din urmă, ca oile. Când s-au mai răspândit, a zărit un cadavru ridicându-se, acoperit de humă. Chipul și pletele albe îi erau cunoscute.

— Cine ești?

Gâtul și gura îl ardeau. Cârdul de saci plini de oase se târa pe sub norii albi și se

auzea, mai departe, nechezat de cai.

— Până aici ți-a fost!

— Cine ești? Nu te văd, dar îți simt palma grea. Ce vrei de la mine?

Un cal se oprise lângă el, suflându-i în față aburi fierbinți. Se ridică și se târî mai departe. Se lovea de copaci, se sprijinea de cadavre care căzuseră și se ridicaseră iar. În zori, au ajuns pe un platou stâncos. I-au lăsat să se odihnească și i-au numărat. Cei rămași erau mai mulți decât cei care își dăduseră duhul pe drum.

FORTĂREAȚA DIN MUNTENEGRU — 1

Clădiri din piatră neagră, înghesuite unele în altele ca vărsa-tul-de-vânt, la granița imperiului sultanilor otomani. O fortăreață veche de patru sute de ani, cu turnuri ridicate în vremea sultanului Selim al III-lea. Pe hărțile de la Istanbul nu a fost desenată decât după revolta din Muntenegru. Zidurile grosolane luptaseră cu gloanțele soldaților și ale hoților de drumul mare, așa cum trupul omului se luptă cu râia sau cu vărsatul. Și rezistase, adăpostind fără întrerupere guvernământul sangeacului vechi[48], cu oboarele lui de vite, cu minaretele moscheii trufașe, cu prăvăliile de zahăr și sare, și dobândind o faimă neașteptată în 1862, când a trecut sub „guvernarea celor trei pașale“, care au condus cu dreptate și au adus sangeacului atâta bunăstare, încât chiar prințul muntenegrean Nicolae I a râvnit o vreme să pună stăpânire pe el, încercând, pentru aceasta, atât războiul, cât și tratativele. Dar triumviratul pașalelor s-a opus îndelung, apărând fruntariile imperiului. Erau negociatori vicleni și ascunși, care au deschis porțile îmbogățirii ușoare în fața celor ambițioși, dar istoria n-a mai păstrat din guvernarea lor decât niște firmane ciudate care, la vremea lor, tulburaseră liniștea și nepăsarea prostimii. În anul 1867, printr-o *fatwa*[49], interziseseră să se mai mănânce bob și pătrunjel, tot așa cum, cu opt sute de ani înainte, un calif fatimid îi oprise pe egipteni să mai consume coriandru și păstârnac. În 1871, întorși după o vizită în afara granițelor imperiale, poronciseră opreliște pentru negustori, care nu mai aveau dezlegare să-și strige marfa pe ulițe ori să trâmbițeze, iar poporul, precum și soldații nu mai puteau să vorbească între ei decât pe șoptite, sub amenințarea pedepsei cu biciul, închisoarea sau plata unor amenzi. De această poruncă nu erau scutiți decât muezinii și predicatorii la slujbele de vineri din geamii și moschei. Aici, în fortăreața celor trei pașale, a ajuns și Hanna Yakub, vânzătorul de ouă, înlănțuit sub pământ și legat de un stâlp mâncat de rugină.

*

Erau trei ofițeri de artilerie, galbeni la față precum chinezii, dar amintind, prin înfățișare și purtare, de niște șobolani. Veniseră din Vidin de frica tătarilor, știut fiind că, la anul 1861, Înalta Poartă hotărâse să mute 120 000 de tătari de la granițele răsăritene cu Rusia în câmpiile din jurul fortăreței Vidin, de la fruntariile apusene ale imperiului. Jumătate din ei muriseră de tifos pe drum, înghesuiți ca oile, în burțile corăbiilor. Aproape 60 000 de cadavre fuseseră aruncate în mlaștinile de pe maluri. Munți de

morți, familii întregi au trebuit îngropate, astfel încât transporturile s-au făcut cu întârziere. Sătenii de pe țărmuri își astupau ferestrele cu scânduri și țesături, de frica duhorii și a bolilor ucigașe. Ofițerii și le aleseseră pe cele mai frumoase tătăroaice câte ajunseseră tefere, dar le alungaseră după câteva luni, schimbându-le cu surorile lor și, apoi, cu fiicele surorilor lor. Le plăcuseră curățenia și supușenia lor tătărească, ce li se părea mai potrivită cu firea lor. Legaseră prietenii cu veneticii tătari în speranța să-i supună și să le fie conducători, dar vântul nu le fusese prielnic corăbiilor lor. Începuseră să creadă în vrăjitoare și vrăjitorii cu felurime de buruieni fierte și descântate. Aveau să bage de seamă că pielea li se scorojea și fuduliile li se micșorau, iar urina le țâșnea din mădulare fierbinte și amestecată cu sânge. Au crezut că fuseseră victime ale magiei negre a tătarilor și s-au grăbit să-și adune lucrurile, pregătindu-se de plecare. Au mituit cu aur venețian și cu harnașamente scumpe pașalele supuse Înaltei Porți și într-o noapte au plecat, apucând drumul către ținturile de la miazăzi, cu gând să ajungă în Muntenegru comandanți peste fortăreață. Și, odată țelul lor împlinit, au îndoit birurile puse în spinarea țăranilor, sub cuvânt de nevoi militare, iar fortăreței i-au dat numele de „Casa jihadului“[50], după cum făcuse, cu secole înainte, sultanul Murad, care îi dăduse Belgradului acest nume. Nu se îngrijiseră să-și facă provizii de pulbere și de puști pentru apărare. Profitaseră de bogăția pășunilor înconjurătoare pentru a-și înmulți turmele. Corciseră și obținuseră vaci leneșe, mâncăcioase și cu ugerul veșnic plin. Din Arabia aduseseră cai de rasă. Într-un amurg ploios, ieșiseră la vânătoare pe câmpuri și dăduseră peste niște bucăți strălucitoare de stâncă. Au aflat că dealul era bogat în zăcăminte de fier: au chemat un inginer de la Londra care a cercetat dealurile și a deschis, mai apoi, trei mine. Numărul deținuților din închisori s-a dublat în doi ani, asigurând din belșug mână de lucru ieftină. Același inginer englez le-a propus să înalțe fortăreața, adăugând caturi noi și celule încăpătoare și moderne, cu deschideri pentru circulația aerului și lămpi cu ulei sub vechile bolți în stil otoman. I-a lămurit că viitorul revoluționar al arhitecturii va însemna turnuri clădite în trepte, pe înălțimile vecine și nu zgârie-nori până la cer, unde suflă tot timpul furtuni neprielnice. Le plăcuse înfocarea englezului, măcar că minele lui nu aduseseră la lumină decât fier prost, bun doar pentru fabricat piroane și potcoave pentru catâri.

— De ce nu rămâi aici? Te luăm sfetnic mai ceva decât lordul Palmerson, te plătim bine și, pe deasupra, îți dăm o casă, cal, slujitori și nevastă.

— Am nevastă și patru copii în Anglia.

— Ce-are a face? Cinci capete. Aduceți-i și pe ei aici.

---

[48] Sangeac, sanjak, subdiviziune administrativă în teritoriile incluse în Imperiul Otoman. Mai multe sangeacuri constituiau un vilayet.

[49] În lb. arabă, edict, hotărâre religioasă de jurisprudență islamică, având putere executorie.

[50] Jihad, aici cu sensul de război sfânt musulman, război pe calea lui Allah, pentru izbânda și apărarea islamului.

FORTĂREAȚA DIN MUNTENEGRU — 2

Hanna nu a fost trimis să muncească în mină. În iarna de dinaintea venirii lui, cea mai veche dintre cele trei mine se surpase și fuseseră siliți s-o închidă. Pieriseră câteva zeci de muncitori salahori și un număr mai mic de prizonieri. Alți șaptesprezece deținuți fuseseră blocați de dărâmături într-un loc adânc în care abia pătrundeau aerul și o dâră de lumină firavă. Mult timp li s-au auzit gemetele și chemările. Se aflau într-o temniță mai înspăimântătoare decât oricare alta, un infern mai dureros decât moartea sub tortură. Foamea crâncenă i-a silit să-l ucidă pe cel mai neputincios dintre ei și să-l mănânce. Cei mai puternici au putut să reziste vreme de cinci luni, pierind și ei, apoi, otrăviți de miasme, printre rămășițele celorlalți. După aceea, nu s-au mai auzit niciun glas și nicio chemare ieșind din adâncurile pământului. Hanna se străduise din răsputeri să le lămurească gardienilor povestea lui. Vorbise în toate limbile pe care le-ar fi putut deprinde un prizonier care-și trăise ultimii zece-unsprezece ani trecând prin mai toate temnițele Balcanilor. A primit, pentru această strădanie, palme și pumni și a fost aruncat și alungat ca un animal de pripas. Îi ocolea pe ceilalți prizonieri care îl asaltau cu întrebări, voind să știe ce nume purta, din ce țară era și ce fărădelegi săvârșise. Gerul nopților nesfârșite năruise tot ceea ce îi mai rămăsese întreg în trup. Unghiile i-au căzut, pielea arăta ca arsă de foc, buzele îi erau însângerate de crăpături adânci. Auzise și el despre cele trei pașale care i-au amintit de Çevdet Pașa, Rasem Pașa și Amer Pașa. Atât.

*

Până să fi ajuns aici, ofițerii îi trimiseseră daruri principelui de Muntenegru, care îi poftise să-i facă o vizită. Era vorbă goală, dar o primiseră cu plăcere și se pregătiseră să-i răspundă, plecând cu un coregiu însoțitor. Li s-a făcut o întâmpinare aproape oficială. Gazda își pusese uniforma princiară, îngreunată de fireturi și decorații și își legase la șold o spadă subțire. Avea o frunte lată, ochi vii, o mustață neagră și subțire și barbă ondulată, părând zugrăvită cu cerneală pe albul obrajilor. Ofițerii îi aduseseră daruri bogate: covorașe de rugăciune, lucrate de mână la Esfahan, lăudându-le ca pe niște odoare tocmai potrivite să-i fie podoabe în casă ori să fie dăruite prințesei lui. Se întreceau cu toții în vorbe neghioabe și umilitoare pentru supușii Semilunii și Crucii, fără deosebire, dar prințul știa să-și ascundă iritarea sub un zâmbet de modă europeană, alcătuit pentru împrejurarea aceea. Apăruseră dansatori, ca la o adevărată

petrecere regească, dar oaspeții căutau mai ales mâncărurile întinse pe mese. Cereau vin și beau fără încetare, râzând în hohote, sfărâmând între dinți aripioare fripte și aromate de păsări. Apoi, liniștindu-se, l-au cercetat pe prinț, încercând să-i deslușească adâncimile sufletului și, mai ales, să ghicească pricina pentru care, mai toată vremea, acesta îi privise cu dispreț și cu neplăcere.

— Noi suntem mai creștini decât tine, prințe, știm să întoarcem și obrazul celălalt dacă trebuie, îi ziceau.

S-au întors cu dureri la tâmple și s-au temut că, poate, prințul le pusese otravă în felegeanele cu cafea.

Au poruncit să nu se mai vorbească în tot palatul lor și în bazare. Au pus să fie biciuiți sacagiii și negustorii ambulanți dacă își strigau mărfurile în gura mare. Nu le-au tăiat limbile căci, în rangul lor de consuli ai Apusului, nu se cuvenea a da pedepse barbare. S-au odihnit la umbra rodiilor, în livada din spate a palatului, privind gânditori la havuzuri și la bazinul de sticlă plin cu apă de Dunăre în care fulgerau peștișori colorați. Vorbeau între ei fără voce. Principatul muntenegrean era o floare de preț și le putea umple vistieriile de arginți. Îndrăgiseră locul, dar îl urau pe stăpânul acestuia.

— Cumpărăm și aducem tunuri?

Zâmbiră, căci întrebarea fusese rostită de toți trei într-un glas.

FORTĂREAȚA DIN MUNTENEGRU — 3

Hanna îi auzea pe gardieni vorbind cu deținuții în întuneric. Păreau a fi rude sau cunoscuți.

— Aici e mai bine ca sus. Pașalele au oprit să se mai vorbească. Nu mai auzi decât ciripit de păsări și pleoscăitul ciuturii în fântână.

— Auzim ciutura, dar ciripitul nu ajunge la noi.

— Câți ani mai ai?

— Numai trei.

— N-are a face. Vremea se duce repede. Eu sunt aici de patruzeci de ani. Nici nu știu când au trecut. Repede ca săgeata.

— Da, dar tu ești gardian, nu pușcăriaș. Pleci de acasă când vrei, mănânci pepene după pofta inimii și cu nevasta…

— Să nu mai vorbim…

Auzea ciocănit ca de os, apoi strigăte și înjurături. O dată și încă o dată, zgomot sec, de oase lovite. Hanna tremura. „O să moară aici.“ Dar omul nu voise să moară. Zile de-a rândul, gemetele lui prin somn nu-i lăsaseră pe ceilalți să doarmă. Era un geamăt, un plânset neîntrerupt, care nu înceta decât pentru a izbucni și mai tare. Era un plânset etern. Cei care se sileau să adoarmă nu s-au răzvrătit și nu l-au lovit, ba chiar i-au vorbit, au stat la căpătâiul lui, încercând să-l liniștească. Hanna înțelesese că erau prieteni sau rude. În câteva luni, pierzându-și și restul de vlagă pe care o mai avea din pricina foamei, a întunericului, a lipsei de aer curat și de apă, Hanna începuse să geamă și el, odată cu omul, fără să fi băgat de seamă. Se întreba cum de nu veniseră încă ceilalți să-l bată, să-l potolească și pe el. Într-un rând, visase o uliță, o fundătură mărginită de dughene cu ușile zăvorâte, un soi de bazar vechi care i se părea cunoscut și prin care trecea în visul lui zbuciumat. A deschis ochii, încercând să-și amintească locul, căci toate fundăturile Beirutului îi erau cunoscute și le călcase cu pasul. I-au dat apoi lacrimile, înțelegând că ulița aceea se afla tocmai deasupra hrubei lui, o străbătuse sub loviturile care îl sileau să grăbească pasul. În altă noapte, înainte de răsărit, l-au trezit lovituri și zgomote și s-a gândit că erau rudele omului, încercând să-l liniștească din zvârcolirile sale. Abia în clipa în care a înțeles că-l sugrumau pe nefericit, a început să urle și nu s-a oprit decât atunci când asupra lui s-a abătut o ploaie de pumni. Îi astupaseră gura cu zdrențe, dar l-au lăsat în viață. Simțea, nu departe de el, prezența

unui cadavru și auzi un geamăt:

— E greu să dormi.

— Qassem?

— Avea hemoragie și se chinuia în zadar. L-ai auzit cum plângea? A fost fratele cel mare al lui Qassem.

*

Ostașii au fost adunați în curtea mare și li s-au dat ordine noi. Peste câteva zile, au prins și au ucis un număr de păstori sârbi din Muntenegru pentru vina de a fi trecut de o graniță pe care n-o știa și n-o vedea nimeni. Le-au luat oile răspândite în căutare de iarbă. Prințul de Muntenegru a trimis solie, cerând despăgubire și socoteală. Pe sol l-au trântit din șa, iar calul a fost măcelărit, fript și împărțit la soldați. Atunci, prințul a poruncit ca fortăreața să fie bombardată.

— N-am crezut că va îndrăzni.

Blestemul tătăresc îi urmărea și se întindea ca zborul porumbelului călător.

— Ard staulele.

— Din pricina lemnului și a paielor din care sunt ridicate.

I-au chemat pe proprietarii de case și pământuri din jur și au ales dintre ei un sfat al înțelepților, dându-le în grijă cheile fortăreței.

— Ne întoarcem cu întăriri și cu artilerie. În lipsa noastră, aveți grijă de oameni și de averile lor.

MUNTENEGRU — 1872

M-au trezit vuietul și cutremurarea pământului. Unde mă aflu? În închisoarea din Herțegovina sau în fortăreața din Belgrad? Lanțurile și cătușele de fier mă împiedică să mă ridic, dar îmi lungesc gâtul, gata să strig, ca în anii de demult: „Ouă, ouăă... Ouă fierte!“ Aud pași alergând, țipete și lovituri în tavan ca și cum fiare mitologice aleargă, se prăbușesc și își dau suflarea. Un muget înspăimântător umple aerul și simt miros înăbușitor de carne arsă. Groaza îmi sfâșie mintea ca o lamă de spadă. O sudoare rece ca gheața mi se scurge pe trup. Îngheț ca într-un coșmar, precum în clipa de dinaintea pocnetului de pușcă, urmat de prăbușirea în nisipul jilav a lui Qassem și a fraților lui. Simt că nu voi mai putea să ies de-aici. De ce să mor, încă o dată, în locul acesta, fără a apuca să-mi mai văd soția, copila și casa? Plecasem de dimineață să vând ouă și asta s-a întâmplat acum unsprezece sau doisprezece ani. Țărâna îmi curge pe cap. Îmi este oare scris în „Cartea Păstrată“ să mor îngropat de viu, întemnițat fără vină, în pământul acesta străin? Unde este dreptatea? Cum poate Dumnezeu să-mi facă toate acestea? Și Helana? Și fetița, oare cât a crescut de când n-am mai văzut-o și nu i-am mai auzit glasul? Foc și fum. Vuiet în spatele zidurilor. Țipete, deasupra și dedesubt. Acum știu ceea ce n-am știut: se află hrube și, dedesubtul meu, un alt cat plin cu hrube. Mintea îmi este împărțită pe din două: o jumătate, îngrozită, vede în întuneric mâini și picioare încercând zadarnic să se elibereze din lanțuri, și o altă jumătate nu înțelege nimic și rătăcește în depărtări; dacă acesta este ceasul meu de pe urmă, vreau să văd înaintea ochilor vechile chipuri pe care le-am îndrăgit, și nu chipurile acestea. M-au aruncat aici în urmă cu șapte luni și în toată această vreme n-am legat prietenie și credință cu niciunul dintre întemnițați. M-au priponit de un stâlp mâncat de rugină, în colțul gol unde pământul e înclinat și unde se strânge apa când plouă. „N-o să mori de sete!“ mi-a spus gardianul cu părul roșcat și a ieșit, zornăindu-și inelul cu chei. „Dar o să-ți fie foame“, a adăugat, zâmbind, în vreme ce zăvora ușa în urma lui. Era o voce în întuneric, un croncănit care umplea aerul. Am auzit scrâșnet de dinți și zornăit de lanțuri, ca de fiecare dată când sunt mutat, mi-am pierdut controlul mațelor și m-am umplut de mizerie. Am privit în sus, fără să-mi pese de ceilalți, pentru că prin întunericul gros nu se putea vedea. Am crezut că toți vorbeau limba gardienilor din aceste ținuturi — graiul din care am învățat frânturi în Cetatea Albă —, dar, din înjurăturile cu care mă împroșcau, am înțeles că erau adunați din mai multe ținuturi și

grăiau în mai multe limbi. M-au întrebat cum mă cheamă, de unde vin, de ce am fost aruncat în temniță. Nu le-am răspuns ca să nu înțeleagă, după glasul meu sugrumat, că plângeam. La vremea mesei, ușa s-a întredeschis și au pus o găleată cu mâncare, alături de prag. N-am putut să mănânc din pricina lanțurilor care mă țineau pironit în colțul meu depărtat.

Oasele îmi atârnă grele în sacul de piele al trupului pe care încerc să-l ridic. Zadarnic. Aud cum se ciocnesc între ele trupuri și lanțuri și capete — prizonieri legați între ei, apoi vocea ascuțită care îl cheamă pe gardian. Un fum greu mă înconjoară și încep să tușesc. Sunt și alții care tușesc, iar în clipa în care cineva se lovește de mine, pricep că scăparea este posibilă. Întind brațul și apuc un picior sau o mână. Sunetul glasurilor din hrubă nu mai e același, o ușă s-a deschis, dar întunericul a rămas la fel de dens. Poate că este întunericul nopții. Ceva mă izbește în față și cad pe spate, lovindu-mă la cap. Gura și gâtul mi se umplu de sânge, ca în urmă cu doisprezece ani, în portul Beirut. Nu știu de unde mai am putere în trupul zdrobit, sar, îmi întind, încă o dată, mâinile și picioarele, asemenea unui animal, îl caut pe omul îngrozit care încearcă să fugă și îmi înfig unghiile în el. Ciudat… Mădularul mi se ridică. Sunt lovit, dar de data aceasta mă folosesc de gură, mușc din carne și oase, țin strâns, chiar dacă simt că mă înăbuș. Cheile zornăie, mirosul lor e îmbătător, trag în piept mirosul pe care straiele omului îl împrăștie. Miroase a libertate. Cineva mă împinge și cad. Capul îmi vâjâie, aplecat într-o parte. O apă stătută mi se scurge din nas și din ochi. Straiul omului care a deschis ușa miroase a pâine, a zahăr, a mere. Îmi înghit sângele și privesc înainte. Mirosul de mere mă năpădește. Fără nicio speranță, îmi deschid buzele și rostesc: „Eu sunt Hanna Yakub“.

FUGA DIN MUNTENEGRU

Voci de femei și strigăte de copii. Întețit de vânt, focul s-a întins în toate ungherele bazarului acoperit cu șindrilă. Soldații și lumea adunată au venit cu găleți și lopeți luptând cu flăcările până când pârjolul s-a apropiat de depozitul nou al cazărmii. Au luat-o la fugă, îmbrâncindu-se unii pe alții. Unii au zburat, aruncați în aer de explozia pulberii de pușcă. Au văzut, poate, de sus, norii negri de fum, limbile albăstrui ale focului și o mulțime de morți vii ieșind de sub pământ, în straie sfâșiate, cu priviri rătăcite, înlănțuiți în cătușe de fier. Erau oameni vii. Până atunci, nu fuseseră luați în seamă pentru că erau deținuți. Boi fugind bezmetici, cu cozile cuprinse de foc, călcându-i sub copite pe întemnițații orbiți de razele soarelui. Hanna Yakub, care își sprijinea în palmă bărbia însângerată, a avut noroc. L-a salvat fundătura pe care o văzuse în vis.

Își trăgea cu greutate piciorul zdrobit. Porțile fortăreței erau date de pereți și a țâșnit înainte printre fantome, prin fumul gros. A ieșit, țipând, spre lumină. Auzea gloanțe în aer, căutându-l, dar nu s-a oprit.

*

Și țipătul său îi păruse fără sfârșit. S-a oprit, neîncrezător, cercetându-se: era ars, fusese lovit de gloanțe? Țipătul continua să vibreze lăuntric. Se întoarse cu privirile tulburi. Fortăreața și minaretele sale semețe erau învăluite în nori negri de fum, din hăul cărora țâșneau animale și oameni, alergând într-un vuiet necontenit. Gloanțele continuau să zboare prin aer, plumbii se loveau de stânci cu șuiere ascuțite. „Fugi, Hanna!“ Pașii îl mânau mai departe, tot mai departe. O pâclă roșie îi astupa calea, dar nu s-a oprit. Scuipa sânge. Străbătea ogoare noroiase și vântul îi arunca în ochi cioburi de sticlă, dar groaza de a se vedea încă o dată în temniță era mai puternică decât orice durere. „Adu-ți aminte, în port, unde ne-ai privit cum stăteam înlănțuiți, unii deasupra altora, și n-am fugit!“ Continua să alerge cu picioarele sângerânde, fugind de o temniță din care nimeni nu mai ieșea decât sugrumat. Frica nu-l mai țintuise locului de data aceasta. Pâlcuri rare de săteni alergau către fortăreață și se ferea din drumul lor. Nu răspundea la întrebările rătăcite, mulțumindu-se să facă semne cu mâna, înapoi, spre pârjol. Făcea salturi largi, alergând de parcă piciorul rănit i se tămăduise și acuma fugea de unul singur, purtându-l asemenea unei aripi. Se prăbuși sub niște copaci. Aduceau mai mult a nori decât a copaci. Îi curgea sânge fierbinte, orbindu-l, plămânii înghițeau

spasmodic aerul străveziu. I se păru că inima îi ieșise din piept, rostogolindu-se în iarba gălbuie. Aerul serii se înroșise.

— Aleargă!

S-a ridicat, începând să fugă din nou. Lăsă în urmă un drum, un sat dinspre care veneau mirosuri îmbietoare. Se opri să-și tragă sufletul, asaltat de roiurile țânțarilor, dureroase, dându-i senzația de leșin. Se prăbuși zdrobit, dar vocea de veghe îi porunci: „Aleargă!“ Nu-i dădu ascultare. Se trezi într-un întuneric gros, lipicios. Trase în piept aerul proaspăt de iarnă, să se încredințeze că nu visa. Își pipăi glezna. Nu mai era legată în lanț. Își puse palma peste buzele arse să-și stăpânească un țipăt. Se temu să nu leșine din nou. „Am scăpat?“ Făcu pași, călăuzindu-se după o lumină îndepărtată, care strălucea și se stingea ca bătută de vânt. Înainte de răsărit, norii s-au destrămat, lăsând să se vadă, pe boltă, luceafărul. În ochi i se zvârcoleau liniuțe tremurate de culoarea sângelui și vântul dimineții îi îngheța pe trup șiroaiele de sudoare. Se clătină înainte, ca sub o lovitură de bici, și se ghemui, luând un pumn de țărână cu care își frecă genunchiul care parcă-i luase foc. Sub atingerea celei dintâi raze a dimineții, s-a înfiorat ca pruncul abia venit pe lume. Voia să strige, dar se stăpâni încă o dată. În depărtare se zăreau liniile și umbrele unui oraș, înnourate, cenușii, nemișcate, străjuite de trei minarete. Se bucură de parcă avea înainte chiar orașul din care fusese smuls, de parcă Dumnezeu adusese Beirutul acolo, la picioarele lui, să-i scurteze calea până acasă. „Geamia Seraiului, Geamia Al-Omari, Geamia cu Nuferi…“ Zări, pe neașteptate, nu departe de el, un șanț de irigații și se năpusti într-acolo, prin ceață, gata să se prăbușească în apa care curgea, fără zgomot, tăind curmeziș verdeața unei câmpii. A băut pe săturate și și-a spălat obrajii, apoi rănile. Avea în trup o fierbințeală adormitoare ca un narcotic. Nu mai simțea durerea din fălci și nici țipătul mușchilor chinuiți. Rupse câteva spice uscate și le frământă în palme, căutându-le boabele pe care le zdrobi pe o piatră, amestecându-le cu apă. „Ne întâlnim, Naaman?“ Începu să alerge din nou până când în fața ochilor i se ivi o turmă de berbeci dinspre partea de dincolo a colinei. Grași, liniștiți, cu lâna de aur. Slobozită în aer behăituri și, în clipa aceea, fugarul scăpat din temniță încremeni de frică.

PĂSTORUL MACEDONEAN

Avea un chip de culoarea grâului și ochi negri ca părul care-i acoperea capul, copilăroși, cum trebuie să fi fost și ochii lui Hanna Yakub în urmă cu treizeci de ani. Era mai scund decât toiagul pe care-l avea în mână. Era înconjurat de animalele lui și nu avea obișnuitul câine de pază. Îl privi pe sărmanul om ghemuit înaintea sa, luă seama la buzele lui umflate și la dârele de sânge întinse din creștet până la tălpi. Micul păstor nu părea să se teamă de călugărul care-i ieșise în cale. Poate căzuse și se rănise, rătăcind prin pustietăți. Se lăsă și el pe vine, făcându-i semn de salut. Și-a dat jos traista pe care o ducea în spate și a scos pâine veche, măsline și brânză. Le întinse către străin. „Ia!“ Ochii lui de macedonean îl priveau fără urmă de răutate. Hanna Yakub își întinse palma arsă, luând o bucată de pâine, brânză și măsline sărate. Erau lucruri din altă lume, care nu puteau să existe cu-adevărat decât în închipuire. Nici după ce le-a înfulecat nu i-a venit să creadă că așa ceva este cu putință, că raiul putuse să fie atât de aproape de iad. Mirosul brânzei de oaie era mai puternic decât cel al tutunului pe care-l purta în pielea bătucită a palmelor. Mestecând pâinea și carnea măslinelor, îl privea pe micul cioban care putea să fie Barbara, o Barbara cu părul mai scurt și cu trupul mai împlinit. Păstorul îi vorbi în macedoneană și, văzând că străinul tăcea, că poate nu înțelegea, legă între ele puținele cuvinte bosniace și turcești pe care le cunoștea. Străinul, tăcut, îl asculta cu atenție. O vedea pe Barbara printre oi, îl zărise și venea înspre el: „Tu ești tata?“ Nu știu ce trebuia să răspundă și se stăpâni să nu izbucnească în plâns înaintea păstorului, care, cu mâna întinsă spre un deal, încerca să spună că acolo, nu prea departe, era casa lui.

— Pe bunicul îl cheamă Ahmed, ca pe mine. Și mama spune că semăn cu el. A fost la Mecca, în hagialâc, acum trei ani. Și tu tot la Mecca te duci?

Hanna își clătină capul, înghițind cea din urmă îmbucătură. Era cea mai bună mâncare din viața lui. Păstorul își întinse din nou mâna înspre orașul cu trei minarete, spunându-i că acolo s-au adunat hagiii, dar nu pleacă, așteptându-i să vină și pe cei de la Sarajevo. Hanna își șterse gura, bucuros că durerea slăbise, îngăduindu-i să se bucure de hrana pe care i-o dăruise ciobanul.

— Ai venit pe jos din Bosnia? Și desculț?

Hanna rămase mut, silindu-se să-și păstreze în ochi chipul Barbarei, mișcându-se printre oi ușoară ca petala de floare.

— Bunicul mi-a spus că dervișii care se duc la Mecca desculți o să stea alături de Profet, în grădinile raiului.

Hanna încuviință cu o înclinare a capului. Și păstorul macedonean îl întrebă cum îl cheamă.

— Suleiman.

A fost singurul cuvânt pe care l-a rostit. L-a lăsat pe ciobănaș să povestească despre bunic, despre mama și despre tatăl lui, care era soldat în oastea sultanului.

— Mi-a mai spus bunicul că, pe cât casa dervișului este mai departe de Mecca și calea mai lungă, cu atât îi va fi casa din rai mai aproape de casa Profetului.

Un berbec se îndepărtase și păstorul luă o piatră, aruncând-o chiar mai departe de animalul răzleț care, cu un behăit, se întoarse în fugă la turmă. Vântul făcea să se unduiască iarba și lâna aurie a oilor.

— Ți-e frig?

Hanna strânse din dinți, silindu-se să nu vorbească și să nu reînvie durerea.

— Vino! Hai, vino! zise păstorul începând să urce costișa.

„Dervișul“ șovăia, cercetând cu privirile zarea de dincolo de colină. Nu se vedeau oameni, nici case. Doar un copac singuratic. Hanna merse în urma păstorului până la acel copac la rădăcina căruia fusese lăsat un urcior cu apă. Copilul se mișca vioi, aduna crengi și, dintr-o ascunzătoare a lui, aduse o blană mițoasă, punându-i-o dinainte.

— Ia-o! îl îndemnă păstorul, lovind două pietre, să cheme oile răzlețite. Dintr-o crăpătură de stâncă, scoase un alt toiag, mai lung și, măsurându-l din ochi, i-l întinse străinului, cu toate că era un toiag mai mare și mai frumos decât cel pe care-l avea. Era vechi și neted de folosință îndelungată, roșiatic și tăiat dintr-un lemn de preț. Îl întinse păstorului, dar acesta îi făcu semn de împotrivire:

— Ia-l, e al tău! Ia-l cu tine la Mecca!

Se dădu un pas înapoi, privind cu mulțumire la acel derviș pe care-l chema Suleiman. Îi aduse urciorul, îndemnându-l să bea. Cu aceeași mulțumire, se uita la blana mițoasă în care omul se înfofolise, să se încălzească mai bine. Se depărtă, urmat de Hanna, care își târa piciorul în urma păstorului macedonean. Urmați îndeaproape de oi, ajunseră la o potecă ce cobora înspre câmpuri. Hanna mai privi o dată către orașul cu trei minarete, apoi își puse palma pe creștetul păstorașului. Era adevărat. Îl mângâia fără să bage de seamă. Se depărtă, tremurând, sprijinit în toiag și strângându-și șuba în jurul umerilor.

— Dacă te întâlnești cu bunicul la Mecca, să-i spui că tare îmi e dor de el și să-i mai spui că toiagul acela eu ți l-am dăruit.

CORTEGIUL PELERINILOR

Anii de muțenie îi veștejiseră glasul. Se așezase pe jos, pe maidanul lat, în mijlocul căruia roiau pelerini vorbind o mulțime amestecată de graiuri. Primise pâine și curmale. Îl chema Suleiman, plecat să facă hagialâcul la Mecca. Nu avusese nevoie de prea multe vorbe ca să mănânce pe socoteala sultanului, să se întovărășească cu hagiii plecați către lăcașul cel sfânt al lui Allah și să se odihnească în caravanseraiurile rare, împrăștiate de-a lungul drumului din orașul cu trei minarete până la Sofia, apoi la Plovdiv, la Adrianopol, la Istanbul și Damasc. „De aici până la munții noștri e o azvârlitură de băț.“ Era înfășurat într-o șubă care-i redase înfățișarea de om și în palmă ținea un toiag care îl făcea mai puternic. Unul dintre „meccani“, așezat pe vine, la umbra catârului său alb, scrijelea în prag drumul caravanei spre Mecca. Omul spusese „Damasc“ și cuvântul acesta îl adusese pe Hanna înapoi, în ziua în care, pe malul râului Isker din Bulgaria, îl privise pe soldatul acela din Hama scrijelind și el, în pulbere, același drum.

Noaptea a dormit în piață, printre amestecul de pelerini adunați în jurul focurilor. Tremurase mai tot timpul de frig, un frig care nu venea din afară, ci creștea dinăuntrul ființei sale. A adormit târziu, înaintea chemării de dimineață la rugăciune, și s-a trezit laolaltă cu ceilalți, care se pregăteau de rugăciune. A urmat și el ritualul rugăciunii mahomedane sub arcadele geamiei. Simțise atunci că era el, musulmanul sărac, la fel ca și vânzătorul de ouă, creștinul Hanna Yakub din Beirut, care își avea casa pe contrafortul bisericii catolice Mar Elias din Beirut. Alături de el, îl descoperise pe Qassem, același Qassem care fusese înainte de a fi aruncat, pentru un an întreg, în puțul de la închisoarea din Herțegovina. Ascultă în tăcere *Sura Al-Baqara*[51], psalmodiată de un șeic sirian. Sunetele și cuvintele arabe îi aduceau liniște și pace în suflet. La sfârșitul rugăciunii, cineva din mulțimea pelerinilor îl prinse de braț, dăruindu-i o pereche de sandale cu tocuri de lemn. N-a mai apucat să-i mulțumească străinului, fiind luat de valul mulțimii care ieșea din moschee, îndreptându-se către latura pieței unde fuseseră așezate ibrice și cești de cafea, prăjiturele și salepuri. Încălțat cu sandalele se simțea mai înalt. Salepul fierbinte l-a sorbit amestecat cu lacrimi.

Intra, încă o dată, în casa lui.

*

Era întâia oară când nu mai trebuia să deschidă trecători prin nămeți ori să sape

morminte și șanțuri la marginea drumurilor. Mergea sprijinindu-se în toiag și silindu-se să nu-și mai târască piciorul. S-a întâmplat în mai multe rânduri să fie cuprins de sudoare și oboseală și atunci se întindeau brațele pelerinilor ridicându-l și așezându-l, ca pe o păpușă ușoară, într-o diligență trasă de șase cai. Îl așezau, ca pe un copil, pe bancheta de lemn, lăsându-l să picotească alături de alte trupuri. În felul acesta, caravana se mișca, înșiruită în noapte, în clinchetul clopoțeilor care împodobeau hamurile asinilor. Văzu o cămilă acoperită cu țesături înflorate și blănuri de preț, cu palanchinul îmbrăcat în pluș verde și având în vârf o flamură de culoare gălbuie. Înaintașii purtători de torțe alergau, ușori ca niște îngeri. Mirosea a ulei, a mosc și a ambră. Era pe jumătate adormit, dar se lăsa năpădit până în străfundurile ființei de bucuria acelor oameni care își împărtășeau, zgomotoși, bucuria de a merge la Mecca. O mână albă îi întinse o lipie muiată în miere și o mestecă încet, lăsând dulceața să întârzie cât mai mult pe limbă. Un șeic de la Erzurum depăna povești despre cer și pământuri, înflorite cu versete coranice care îi înviau în memorie zilele petrecute în fața moscheii Al-Omari din Beirut, când era un copil intrat calfă la un negutător de parfumuri. Își revedea trupul firav mișcându-se printre șirurile de mirodenii și se mira cum se mirase și în alte dăți: „Eu am fost copilul acela?“ Mergeau prin întunericul nopții și i se părea că vocea șeicului se apropiase, de parcă s-ar fi urcat el însuși alături, în diligență. „V-a fost sorocit să săvârșiți pelerinajul. Căci ni se spune în *Sura Imran* că Allah le-a poruncit oamenilor să meargă la Casa Domnului oricând vor fi în putere să meargă. Iar în *Sura Pelerinajului* se mai spune că oamenii vor merge la Casa Domnului. Iar acestea sunt vorbele Lui Allah spuse profetului nostru Avraam după ce și-a săvârșit hagialâcul la Casa cea veche, piatră pe piatră nelegate cu humă, care s-au numit Kaaba, fiind ele ridicate cu fețe la fel, în forma de i se zice cub. Iar pe latura stângă au rânduit umbrar aplecat și adăpătoare pentru oi din care au băut ani la rând și soața, și odraslele proorocului nostru, căci Domnul a făcut să iasă acolo, din nisip, izvor cu apă limpede și curată. Iar izvorul acela se cheamă Zemzem și cu apa lui se curăță pereții și podeaua Kaabei. Vedeți voi pulberea aceea albă care se află între stele? Să aflați, dar, că acolo este drumul pe care a coborât berbecul ceresc trimis de Dumnezeu proorocului Avraam ca să nu-l jertfească pe fiul său, Isaac, așa cum voia să facă, bucuros, și a fost oprit de Atotputernicul. Iar acest Isaac a grăit zicând «Leagă-mi mâinile, tată, și întoarce-ți fața ta de la mine, ca să nu pregeți a mă jertfi». Iar proorocul și-a trecut hangerul peste beregata copilului său, ce deloc n-a tăiat, fiind aceasta vrerea lui Dumnezeu, care a trimis din ceruri berbec cu lână albă ca neaua, care păscuse pe pășunile raiului. Iar când părintele nostru Avraam l-a jertfit pe acel berbec zicând: «Doamne, Dumnezeule al nostru, primește jertfa aceasta pe care o aducem măririi tale», a simțit în aer miresmele paradisului.“

În liniștea nopții răsunau țipete de cocori și pieptul lui Hanna era plin de aerul proaspăt al câmpurilor și al nemărginirii. Pelerinii se aflau între somn și trezie, dar diligența nu s-a oprit. Brazi de Cilicia străjuiau drumul de ambele părți și pământul se întindea azuriu, cu vârfuri și coborâșuri, cum mai văzuse și altă dată. Erau și pâlcuri de

pini sălbatici, dar nu mai aveau, atârnate de crengi, trupuri de spânzurați cu bărbile înroșite de sânge închegat și cu dinți înverziți și zdrobiți. „Pe drumul acesta am mers în călătoria noastră spre Sofia.“ În lumina tremurătoare a stelelor, se deslușeau cocoașe și vârfuri de munți. Nu-i venea să creadă. „Sunt eu, acum, cel aflat în afara temnițelor? Sunt eu cel care se întoarce acasă?“ Ațipea și se trezea întotdeauna cu toiagul alături, din teama nerostită că, dacă ar fi dormit după voie, s-ar fi putut trezi din nou în lanțuri, aruncat în fundul uneia din multele hrube prin care trecuse.

---

[51] Capitolul (Sura) intitulat „al vacii“, al doilea și cel mai lung al textului coranic (284 versete), din perioada meccană a revelației profetice musulmane.

CASA VECHE

De pe vârfurile colinelor, coborau diligențe și harabale. Se îngrijeau să vadă dacă tărhaturile se mai aflã la locul lor și le lăsau cailor răstimp de hrană și de odihnă. Pe culmile înalte, zăpezile începuseră să se topească și, prin livezi, bobocii crenguțelor începeau să plesnească. Pământurile căpătau culoare verde stropită cu alb, cu galben, cu toate culorile florilor. Pelerinii frământau aluaturi și coceau pe jăratic lipii umflate. Sacrificau oi, cu capetele întoarse spre Mecca, încingeau jăratic, frigeau carne, mâncau. I se dădea partea lui fără s-o mai ceară. Își oblojea rănile cu apă sărată. Un „meccan" bosniac îl văzuse și îi adusese un chiup cu ulei de Mostar amestecat cu miere, lămâie și mentă. „Unge-te cu alifia asta seara, înainte de somn." Convoiului lor li se adăugau mereu alți pelerini, cântând și psalmodiind rugăciuni.

Locuitorii dintr-un sat înșirat la marginea drumului le-au dat pomeni și băuturi care le-au mai alungat singurătatea pribegiei și frigul din suflet. Le-au împărțit și ibrice, să le aducă, la întoarcere, umplute cu apă de la fântâna Zemzem. „Să vă fie hagialâcul cu bine!" Era cu ei și un copil, semănând cu micul păstor din Macedonia. Și el avea un toiag de care nu se despărțea nicio clipă. „Tată, mi-e frică. Vreau înapoi acasă." Era speriat de atâta vânzoleală nemaivăzută și tatăl îl luase în brațe, râzând și trecându-l unei femei înveșmântate în alb. „Mama o să te ducă acasă. Nu mai plânge, am să-ți aduc curmale de Mecca." Trecu serdarul[52] caravanei, în straie de sărbătoare, mândru în șaua calului vânăt ca armăsarul lui Amer Bey Bosniacul. Trecură un pod cu două arcuri, aruncat peste o apă învolburată și înaintea caravanei zburau, țipând, păsări ca niște deschizătoare de drum. Pe o stâncă, era așezat șeicul Aref Abdel Baki, albit de praf, jucându-se cu barosul pe care-l arunca în aer, înclinându-se să-l prindă din zbor. Chipul pe care se mai vedeau urmele lăsate de holeră era galben. Spre seară, au ajuns la un pârâu cu malurile ascunse în pâlcuri de iasomie. Treceau femei ducând coșulețe cu flori. Au dejugat boii, au despovărat catârii să-și tragă suflarea, au întins pe iarbă covorașele pentru rugăciune. Prin negura umedă a amurgului sclipeau luminițe în depărtare, ascunse printre spinări și povârnișuri de dealuri. Era un sătuc pierdut printre stufării de sălcii și papură. Au mâncat pâine și lapte prins și s-au întins sub cerul liber să doarmă. Era somnul cel mai frumos pe care Hanna îl cunoscuse vreodată. Când au intrat în Sofia, i-au întâmpinat căsuțe cu ferestre aprinse de focul sângeriu al apusului și Hanna a lăcrimat fără voie. Cuptorul vechi de lângă geamie nu mai era, în locul lui se

ridica o clădire oarbă, cu spatele întors către drum. „Ia o gură de apă, hagiule!“ A sorbit apa, amestecată cu sarea lacrimilor. „Ca la garnizoana Beirutului.“ Auzea, înăuntru, vocea lui Qassem din depărtări, ca și cum acesta ar fi fost plecat într-o călătorie eternă, fără sfârșit de data aceasta. „Unde ești, Qassem?“ N-a auzit răspunsul, poate din pricina tumultului făcut de alți pelerini care veniseră să se alăture caravanei. Vedea un șir de umbre negre, slabe și deșirate, purtând lințolii negre, ieșind pe porțile cazămilor și venind să se așeze, parcă plutind peste banchetele și poverile diligențelor. Purtau cu ei baloturi grele, unii erau înveșmântați în pânza albă a ceremoniei de pelerinaj, încinși cu brâie albastre. Hanna nu mai putea să doarmă. Văzu în drum un caravanserai cunoscut și șanțurile împrejmuitoare, pline cu apă, în care se oglindeau luminile tremurătoare ale lămpașelor.

Într-o dimineață înnorată, le-au ieșit înainte țărani și țărănci purtând coșulețe pline cu ouă fierte, curmale uscate și pâine de orz. Se zăreau, în depărtare, sate pitice pe care nu le mai văzuse vreodată, cu case albe, acoperite cu țigle roșii. Ridicat în picioare, în carul înalt, vedea copaci la umbra cărora stătuse cu ani în urmă, mâncând, împreună cu druzii, pâine și usturoi. Erau nu departe de casa veche și inima îi bătea nebunește. Casa era aproape năruită și podeaua dinăuntru era plină de căcăreze de oaie. Nu mai rămăsese nimic din grădina împrejmuită cu leațuri și din bazinul mic pe care îl zidiseră pentru gâsca ce-o aveau atunci. Nu mai era casa de altădată a lui Naaman. La marginea satului, casele erau arse și înnegrite de fum și prin locurile pustii dintre ele văzu copii purtând de urechi iepuri cenușii. Se opriseră zâmbitori, iscodind caravana cu priviri agere. Numai ochii galbeni ai iepurilor erau triști și Hanna plânse în tăcerea acelui loc.

---

[52] Cuvânt turc de origine persană (sarfar), cu sensul „comandant de oaste“, îndeosebi de cavalerie. Aici, conducător, călăuza unei caravane.

ADRIANOPOL

Au ieșit din Plovdiv sub o ploaie ușoară. Capul și barba lui Hanna șiroiau și cineva i-a întins un turban. Apoi, dintr-odată, cerul s-a înseninat și soarele a strălucit din nou. Albine ieșeau din stupi, umplând aerul cu zumzetul lor. De pe frunzele pomilor cădeau picuri de perle. Coborî din haraba și începu să meargă pe jos, bucuros că nu-l mai durea piciorul. La clinchetul clopoțeilor de la gâtul asinilor răspundea clopotul mai mare al unui berbec, staroste peste o turmă de oi care se mișcau agale pe o costișă apropiată. Cercetă linia dreaptă a vechiului drum roman, privi caravana care-l purta pe el însuși cum râul își poartă picăturile nevăzute de apă. Se ruga Celui de Sus să-l țină în viață să le mai vadă o dată pe Helana și pe Barbara.

*

Peste noapte, au rămas la hanul Acmakgi Zadeh, despre care îi vorbise hagiul Mustafa Murad cu ani în urmă în temnița din Herțegovina. Rugăciunea de seară și-au făcut-o la Geamia Suleimaniyeh — cea mai fără de pereche geamie din toată lumea. Priveau mirați de atâtea frumuseți, de bolțile și arcadele ridicate, cu veacuri în urmă, de inginerul Sinan Pașa, neputând să priceapă cum de stăteau atârnate atât de sus, printre cele patru minarete cu câte trei caturi și terase. Hanna trecuse de partea cealaltă a drumului, privind palatele și chipurile oamenilor, despre care hagiul Mustafa nu-i vorbise. Ar fi vrut să întrebe de el, dar nu îndrăznea. „Și dacă l-aș întâlni?“ După rugăciunea de dimineață, la moscheea veche, șeicul îi duse să le arate o piatră așezată în ferestruica din dreapta minbarului, lămurindu-i că piatra aceea fusese adusă de la Kaaba. O atinseră, să primească de la ea binecuvântare dumnezeiască și sănătate. Tot șeicul le spuse că dervișii din Adrianopol povestesc că întreaga geamie s-ar prăbuși ca un palat de nisip dacă piatra aceea ar fi mutată din locul ei. Mâncară zaharicale cărora li se zicea *haliçé,* făcute din aluat, grăsime și zahăr, apoi priviră la dervișii rotitori, care se învârteau și se îndoiau în vârtejul dansului lor. Se întoarseră la caravană. Numărul pelerinilor care se alăturaseră convoiului sporise de multe ori peste cel care fusese atunci când ieșiseră din orașul pe care i-l arătase micul păstor macedonean Ahmed. Într-o parte a pieței, numeroase cazane clocoteau atârnate deasupra focului și oamenii veneau, fără să întâlnească împotrivire, să-și moaie bucățile de pâine în fiertura ademenitoare. Hanna auzea scâncetul bătrânului albanez care, zi-noapte, dormita în harabaua în care-și aflase loc de la bun început. Era bolnav și își lăsase acasă copiii și

nevasta, plecând să mai vadă o dată Casa Domnului dacă mai apuca să trăiască. Cât era noaptea de lungă, se văita de dureri și își făcuse obiceiul de a-l urmări cu privirile și cu un zâmbet firav pe omul acela înfășurat în piele de oaie căruia i se spunea hagiul Suleiman, o făptură ciudată, care mai toată vremea nu scotea un cuvânt, sprijinit în toiagul său de care nu se despărțea niciodată, de parcă ar fi ținut între degete un toiag fermecat. Bătrânului i-ar fi plăcut să se așeze cu el la taifas, să-l întrebe despre ai lui, dar hagiul Suleiman se înfășura în muțenie ca în propria-i piele. Bătrânul s-a stins, însă, din viață înainte ca adunarea de pelerini să fi ajuns în capitala imperială. Își dăduse sufletul în timpul rugăciunii de dimineață și îi săpaseră o groapă la marginea drumului. L-au spălat și l-au îmbrăcat în straiul alb de pelerinaj pe care-l purtase cu el tocmai din munții Albaniei. I-au făcut rugăciunea morților, orânduiți în rând, ca soldații. Erau și ei o oaste care nu purta arme. Departe-departe, nori de porumbei, ca niște puncte albe și mișcătoare pluteau pe cerul de deasupra unui Istanbul care încă nu se arătase vederii. Pe mort l-au culcat în mormânt, după cum era obiceiul, așezat cu capul spre Mecca. Nimeni nu era trist. În lumina dimineții păreau niște ființe nepieritoare.

CORĂBIILE BOSFORULUI ȘI POVESTEA MECCANILOR

Meterezele Istanbulului își sloboziseră tunurile, în semn de primire sărbătorească a pelerinilor din Balcani. Inima lui Hanna se zvârcolea nerăbdătoare în cușca pieptului și, la auzul bubuiturilor, bărbatul își mișca degetele spasmodic pe coapsă, ca niște picioare de crab. Își pipăia rana veche, de la Belgrad, care nu fusese atinsă de pecinginea putrefacției. Trăgea adânc în piept aerul cu miros de sare și lovea ritmic cu toiagul în obezile harabalei, de parcă ar fi vrut să le scoată din osie. Începuseră să se vadă bărci, caice și corăbii, vapoare încărcate cu vaci, cai și turme de oi. Erau nenumărate acele corăbii și vase. Marea tăia orașul în două și se auzeau, de pe malul de dincolo, strigătele și chemările negustorilor. Au urcat pe poduri umblătoare și au trecut de pe malul european pe cel asiatic, urmăriți de țipetele asurzitoare ale stolurilor de pescăruși. Podul s-a oprit, atingându-se de o stâncă, și s-a zguduit de parcă pământul întreg se cutremurase. Cohorte de hamali mai gălăgioși decât pescărușii, păduri de flamuri și minarete deasupra orașului, turnuri și bastioane înnegrite de vreme. S-au strecurat, stânjeniți, pe ulițe și fundături acoperite, amețiți de vacarm, de mirosuri și de atâtea culori, până au ieșit într-o piață largă, înconjurată de copaci cum nu mai văzuseră până atunci. Geamii și palate îmbrăcate în marmură, case de lemn decorate minuțios. Se întrebau, fără vorbe, din ce mâini ieșiseră și ce meșteșugari artiști putuseră să închipuie și să clădească toate acele minunății. Balconașe și terase suspendate deasupra apei, pline de o mulțime de oameni sorbindu-și cafelele, pufăind din ciubucele narghilelelor ori desfătându-se cu salepuri și zaharicale. Cum de nu se prăbușeau acele terase sub povara atâtor mușterii? Trecură pe sub bolți bogat decorate și fură primiți cu boabe de orez aruncate asupra lor pe care, râzând, se grăbeau să le adune de pe fundul harabalelor sau din pulbere. De la ferestre și printre crăpăturile *mașrabiyaturilor*[53] străluceau clipiri repezi de ochi frumoși. Era atâta fojgăială de lume că se întrebau cum puteau oamenii Istanbulului să răsufle pe străzile și fundăturile pline de toate națiile pământului, de chipuri, de voci. Musulmani, armeni, evrei și creștini, neguțători din Balcani ori veniți din Grecia, din țările Caucazului, din Crimeea, Irak, Siria, Palestina și Alexandria, dughene și prăvălii peste dughene și prăvălii, ulicioare pietruite coborând până la malul apei, care împovărate scârțâindu-și pe caldarâmuri roțile uriașe, încărcate, apoi, pe podurile umblătoare și duse pe malul dimpotrivă al acestui Bosfor al cărui vacarm nu înceta niciodată, asurzitor, venind ca valurile din toate părțile. În tot

acest vuiet, se distingea, uneori, câte o voce singuratică, psalmodiind molatic și stârnindu-le lacrimi și aduceri-aminte. S-au oprit la caravanseraiul lui Rustom Pașa, tocmai la vremea prânzului. Aerul mirosea ispititor a vinete năclăite în uleiuri și își mâncară bucata de lipie muiată în sosuri care ardeau gura. Li s-au adus tipsii cu apă de trandafiri și s-au desfătat cu aroma și gustul faimosului rahat.

Au plecat din Istanbul peste câteva zile, avându-l în frunte chiar pe Rifat Pașa care era, acum, serdar al tuturor pelerinilor și văzură că șirul de caravană de la Istanbul era mai mândru și mai bogat decât cel al hagiilor veniți din țara Balcanilor. Se numărau cu miile. O parte din pelerinii balcanici s-a desprins de cortegiu să-și continue drumul pe mare până la Jeddah. Hanna — hagi Suleiman — a rămas cu ceilalți meccani, alăturându-se pelerinului bosniac. „Mie nu-mi place marea. Și nici măgarului meu nu-i place“, zisese acesta râzând și îndemnându-și asinul împovărat, căci rămăseseră în urma convoiului. „Necazul nostru nu vine de la măgari, ci de la Rustom Pașa. El ar vrea să mergem precum armăsarii, la trap. Are nevastă și copii la Alep. I s-a făcut dor de ei și acuma ar vrea să zburăm.“ Au străbătut podișurile Anatoliei de la apus către răsărit. De câte ori trecea printr-un sat ori printr-un oraș, șiruri noi de pelerini se alăturau caravanei, mai ales negustori de la Bursa, încărcați cu mărfuri pe care aveau să le vândă la Mecca. Hagiii din Cezareea au pricinuit caravanei oarecare zăbavă. Le făcuseră semn celorlalți, ba chiar îi siliseră să facă un popas la hanul lui Mustafa Pașa: așteptau să le vină, de la munte, o sumă de mărfuri întârziate pe drum — urcioare cu ulei și calupuri de săpun, foarte căutate la Mecca. Aveau cu ei saci de iută plini cu zahăr, sare și grâu, nemaivorbind de proviziile pentru călătorie. Știau ei bine că, la întoarcere, sacii aveau să fie umpluți cu mosc, bețișoare de scorțișoară și mirodenii venite din Indii. Negustorii de curmale vorbeau între ei, schimbau vești, întrebau despre cum fuseseră recoltele în locurile pe care numai ei le știau. „Unchiul meu a fost neguțător de nuci, de migdale și semințe de pin. El m-a crescut, pe mine și pe ceilalți zece frați ai mei, căci tata s-a prăpădit lăsându-ne orfani doar în grija mamei. Verii din partea unchiului au pierit de ciumă, într-o călătorie mai lungă. Iar mătușa, femeia lui, a scăpat de epidemie, dar a coborât la Bosfor și a fost înghițită de ape. Cum s-ar zice, noi suntem copiii ei. Ne vâra picioarele în sandale dis-de-dimineață, de frică să nu ne înțepe vreun scorpion. Am îndrăgit-o.“

---

[53] Mașrabia, element de arhitectură islamică, balcon în formă de chioșc, în afara zidului unei clădiri, folosit ca loc pentru servitul cafelei și ceaiului.

ȚĂRILE SIRIEI

Glasurile care se auzeau dinspre câmpuri nu mai erau aceleași. Au ajuns într-un sat din apropierea Alepului, unde au găsit drumul în mare paragină și l-au reparat în mai puțin de două ceasuri. Meccanul bosniac vorbea cu un beduin în graiul turcesc și în cel bosniac. Puținele vorbe arăbești pe care le cunoștea i-au făcut pe ceilalți să râdă. A râs și bosniacul, mirându-se de muțenia hagiului Suleiman. Pricepuse, fără să-l fi întrebat, că se afla în ținuturi știute. Și, văzându-l cum ascultă taifasurile pelerinilor arabi, l-au cuprins o tristețe apăsătoare și un dor ascuns să se întoarcă, chiar în clipa aceea, în Bosnia lui.

*

Hanna Yakub era fericit să audă cuvintele acelea rostite într-o limbă care îi revărsa căldură în suflet de parcă ajunsese chiar la Beirut. Vorbele arăbești îi alungau frigul adunat în el. Spicele lanurilor creșteau pentru el. Simțurile tresăreau și cântau pentru el. Câinii din ulițele Alepului îi lătrau pe străinii turci, dar nu și pe el. Opri la Hanul Fisticarilor să se spele și, înainte de a intra în jgheabul cu apă, zări un chip mâncat de vărsat și acoperit de păr stufos, privindu-l cu ochii mari. „Tatăl nostru carele ești în Ceruri!“ Își frecă grumazul și barba, așezându-se, apoi, pe o treaptă de piatră lucioasă. Stătea departe de forfotă, privind lumea și ascultând graiul familiar revărsându-se înspre el, să se facă auzit și scos din uitare. Nu plângea. Izvorul lacrimilor vărsate de la capătul lumii până aici se uscase. Privi luciul toiagului roșcat, mirosindu-i aroma în palma făcută căuș. „Ia-l, e al tău, ia-l cu tine la Mecca!“ Prin ușa deschisă a unei bucătării se revărsa fum gros amestecat cu strigăte. Ieșeau copii râzând și jucându-se cu o ceapă pe care o aruncau în aer, îngrămădindu-se, apoi, s-o prindă. „Fugi, Hanna, aleargă!“ Simți din nou sudoarea și își privi sandalele cu care mersese, venind tot de la capătul lumii. Își izgoni din minte imaginea fortăreței și amintirile adunate în Muntenegru. Se ridică și se duse să li se alăture pelerinilor. Îi era frică de singurătate.

DESPĂRȚIREA

Lăsase în urmă deșertul, cu spinările lui de nisip și văzu înainte contururile unui oraș plutind în verdeață. Măgarul porni zorit, atras de miresmele livezilor și grădinilor. „Damasc! Ghuta![54] Caișii!“ Pelerinii fură răspândiți în cinci caravanseraiuri. Nu era loc pentru toți, orașul fiind plin de hagii veniți din Irak, Azerbaidjan, Caucaz și de pe litoralul întins din Tripoli până în nisipurile din Gaza. Pelerinii veniți din Balcani își făcuseră rugăciunea de seară la Moscheea Omayazilor și se adunaseră într-o piață mare pentru popas. Aprindeau focuri și rămâneau de veghe, vorbind între ei. Bucuria de a fi ajuns în locul acela le alunga somnul. Stăteau întinși pe jos, ascultând poveștile spuse de un *hakawati*[55], fără să-i înțeleagă toate cuvintele. Cămilele moțăiau, nemișcate ca niște munți, și, din timp în timp, deschideau ochii și scoteau țipete scurte, iritate de zgomotul oamenilor. Emirul hagialâcurilor veni de la palatul lui, înconjurat de slugi, împărți baclavale și fistic. Pelerinii erau acum parte din hagialâcul sirian. Un șeic, așezat mai în umbră, psalmodia versete coranice, povestitorul tăcuse, cafegii ambulanți se plimbau printre oameni, sunându-și ibricele de aramă, flăcările focurilor aruncau umbre fantomatice pe pereți. *Labeik allahuma, labeik*![56] Hanna aștepta să se potolească zarva. Adormise preț de un ceas și se trezise, înspăimântat, în întunericul dens al nopții. Se visase pe sine înlănțuit și legat de un inel de fier înfipt în pământ. Tremura, cuprins de călduri. În lumina lămpașelor se vedea silueta geamiei albe. Își strânse mâinile și picioarele, ridicându-se cu un suspin ieșit din rărunchi. Păși peste trupurile adormite. Îl văzu pe hagiul bosniac sforăind lângă măgarul său. Se aplecă să-și lase toiagul pe pământ și simți, în memorie, aroma parfumului de Mostar. „E al tău, ia-l cu tine la Mecca!“ Păși ca o fantomă în piața largă și ieși din marea de oameni căzuți în somn. Îi salută pe soldații de strajă, strânși în jurul focului. Îi răspunseră, somnoroși, făcându-i semne să treacă.

---

[54] Oază în mijlocul căreia se află orașul Damasc. Zonă agricolă din nord-estul capitalei siriene.

[55] Povestitor popular.

[56] „Slăvit ești, Doamne, și preamărit.“ Fragment dintr-o invocație rostită în cursul pelerinajului, prin care se mărturisește unicitatea lui Allah și se recunoaște caracterul de trimis divin al Profetului.

BĂTRÂNUL ȘI CAII

Chemarea la rugăciunea de dimineață l-a găsit rătăcind pe drumul Damascului, neștiind, parcă, de unde venea. Auzi bocănituri pe un caldarâm și văzu un catâr ivindu-se dintre perdelele întunericului. Era alb ca zăpada și purta în spinare un bătrân împovărat de ani. După cuvintele puține pe care le rosti, Hanna înțelese că era de loc din munții Hauranului. Privea nedumerit la străinul care tremura, înfășurat într-o șubă de piele tăbăcită. Îl întrebă dacă se rătăcise. Avea ochi albaștri pe un chip brăzdat, pământiu.

— Șeicule, știi unde vine drumul către Beirut?

— Din Beirut ești, fiule?

Își clătină capul.

— Ai și un nume, fiule?

— Hanna Yakub.

— Hai cu mine, Hanna Yakub. Te călăuzesc eu.

Șeicul trase ușor de hățuri și animalul se întoarse către fundătura din care ieșise. Fără o vorbă, Hanna îl urmă până la o piață în care erau rânduite trăsuri în jurul cărora se mișcau oameni purtând coșuri pline, vioi, de parcă ar fi dansat în primele raze de soare. Hanna tresări, auzind vocea unuia dintre ei: „Ouă, ouă fierte, ouă!“ Omul nu se vedea, ascuns printre diligențe, doar vocea lui umplea aerul dimineții. Șeicul se întoarse spre el.

— De aici pleacă diligențele către țara ta.

— Și ajung la Beirut?

— De ce să n-ajungă? Se aștern drumului și, până să se însereze, ajungi acasă.

Hanna n-avea de unde să știe că, în absența lui, un nou drum de poștă fusese tăiat între Damasc și Beirut.

— Spune, fiule, bani ca să-ți plătești dilegența ai?

— Am, șeicule.

— După cum arăți, n-aș prea crede. Ia de la mine piaștrii aceștia. Ești departe de casă. Ca mine.

*

„Ai venit la timp!“ Pelerinul din Homs îi zâmbea. Trăsura mai aștepta un singur drumeț ca să se facă numărul. Călătorii îi dădură binețe omului cu barba albă, făcându-i

loc între ei. Păși peste coșuri și saci plini și se ghemui într-un colț, pe bancheta de lemn. Erau călători din Damasc, de la Homs, de la Zahle. Copii mici moțăiau în brațele mamelor. Aveau să adoarmă în legănatul moale al diligenței. Și pe Hanna îl prinsese somnul încet-încet și abia într-un târziu își deschise ochii, cercetând ogoarele verzi întinse până departe. Holdele vălureau și se simțea în aer mirosul reavăn al spicelor. Adormi iarăși până la prânz, când au oprit la stația Ștura[57] să răsufle caii și călătorii să-și dezmorțească trupurile. Se vedeau oameni cu furci întinzând fânul jilav, să se usuce la soare, o tarabă încărcată cu mâncăruri prăjite, lipii coapte pe țiglă și unse cu cremă groasă din lapte de vacă. Sub coroana unui nuc, un bărbier rădea capetele mușteriilor doritori. Alte șiruri de pelerini se scurgeau înapoi, spre Damasc, chipuri obișnuite, pe care le mai văzuse, în alte timpuri, prin bazarele și piețele din Beirut. Întinse mâna către ghizdurile unei fântâni, dar degetele nu prinseră nicio imagine din memorie. Trecură prin pasul Dahr El-Beidar[58] și coborâră, apoi, pe drumurile munților, încolăcite ca șerpii prin pădurile de pini. La următorul popas, la Bhamdun[59], n-a mai coborât din trăsură. A rămas nemișcat cu tâmpla sprijinită de marginea diligenței. Vedea o forfotă a cărei noimă n-o înțelegea și auzea glasuri vorbind în graiul druz, atât de familiar în vremea petrecută la Belgrad. Erau zece bărbați luptându-se să prindă și să lege un bou — animal mătăhălos, puternic, cu coarne mari, împrăștiind bale în jur și aruncând în aer nori de praf. Un călător se apropiase să privească și îi strigaseră să se dea la o parte din calea animalului dezlănțuit. Când diligența s-a pus în mișcare din nou, a simțit o adiere răcoroasă pe frunte. „Marea!“ Călătorii arătau cu degetele puncte negre, în depărtare, pe o întindere nesfârșită. „Corăbiile. Ba nu, sunt vapoare, uitați-vă, se vede fumul coșurilor.“ Pielea i se încrețise pe trupul descărnat. Un sătuc dormita între două coline, ascuns sub coroanele pomilor.

---

[57] Orășel la frontiera dintre Siria și Liban.

[58] Trecătoare situată la altitudinea de 1 400 m, în Munții Antiliban, pe drumul internațional dintre Damasc și Beirut.

[59] Suburbie a Beirutului și stațiune turistică din estul capitalei libaneze.

ACASĂ

Călătorul care, tot drumul, îi salutase pe trecătorii opriți pe marginea drumului așteptând trecerea diligenței se aplecă, lovindu-se de un vecin, să scoată o valiză de sub bancheta de lemn. Hanna deschise ochii. Se vedea, în zare, vârful portocaliu al muntelui Sanin. Nu-i venea să creadă. Sprijinit de marginea diligenței, își privea orașul, întins pe câmpia de jos, la o aruncătură de piatră. Era același Beirut străjuit de săgețile minaretelor pe care îl păstrase în amintire, poleit de razele asfințitului, sub cerul pe care pluteau porumbei și alte păsări planând în arcuri largi, bucurându-se parcă de bunătatea Creatorului care așezase orașul pe țărmul acela de mare tocmai pentru fericirea zborului în acele clipe de asfințit. Călătorii erau obosiți și cu oasele îndesate de hurducăturile roților.

S-a depărtat de ei ca o vedenie fugară, îndreptându-se spre livezile de duzi, spre casele de piatră împrejmuite de grădini, cu locul de sosire a diligențelor, cu ușile de sticlă ale prăvăliilor, cum mai văzuse la Sofia. Nu mai simțea teamă. Zări zidurile vechi și poarta Seraiului. A intrat pe poarta veche în partea orașului vechi, a trecut pe dinaintea moscheii de la Serai, căreia i se zice și Moscheea Assaf, luminată de lămpașe gălbui, cu aceleași sandale de saftian atârnate în fața dughenelor, cu aceleași bolte de lemn. O apucă pe o uliță pietruită. Taraba croitorului nu mai era unde o știuse. Pe treptele unei case de cărămidă un copil îl privea.

— Cine stă în casa aceea de lângă biserică?

Copilul își întinse degetele către fereastra luminată a casei.

— Barbara și Umm Barbara.

*

Încremenise înainte să audă răspunsul copilului. „Barbara și Umm Barbara.“ Se grăbi, cu pași largi, către ușa ce da în curte. Beirutul întreg se așezase la masa de seară. Prin fereastră ieșea miros de mâncare. Se îndreptă, asemenea orbului, către casă. „Helana. Barbara.“ Se închipui spălându-se, lepădându-și blana mițoasă, îmbrăcând una din cămășile sale curate. Împinse portița curții pe care el o pusese acolo, cu mâinile lui, în urmă cu șaisprezece ani. L-a învăluit un vechi miros cunoscut. Auzea găinile pregătindu-se de culcare. Intră fără o vorbă. Găsi ușa casei deschisă și lămpașul aprins. O văzu pe Helana, aplecată peste o țesătură de lână, cosând cu acul. Frumoasă și măruntă cum o lăsase în dimineața aceea în care plecase, ca-n fiecare zi, să vândă ouă

în port. Timpul se oprise în casa mică de pe zidul bisericii Mar Elias. „Nu este cu putință. Visez, mă aflu încă în temniță." Era lac de sudoare. Se vedea înlănțuit într-o hrubă, plămânii îi erau năpădiți de sânge. Căzu — un sac negru de piele, plin de oase și lipsit de suflare. „Ai să mori aici, Hanna Yakub! Pentru moartea ta ai venit de la capătul lumii?" O ușă i se deschise în fața ochilor. Helana sau cea care crezuse că era Helana s-a întors brusc, să-l vadă pe străinul înfășurat în piele sălbatică: poate venise să ceară pâine. Sau un ou din cuibar. Lăsă deoparte lucrul de mână strigând: „Mamă!"

Helana Qostantin a venit dinăuntrul casei ținând în mână o rochie. L-a văzut pe bărbatul tremurând în întunericul serii. Rochia i-a căzut pe jos.

— Hanna? Tu ești? Hanna, tu ești?

Hanna Yakub s-a așezat pe podea. „Ea e Helana. Sunt acasă la mine." Se simți pipăit de degete care căutau să afle dacă trupul acela era aievea sau doar o stafie. Era om în carne și oase. Își strânse la piept nevasta și fata. Plângea. Suspină și plămânii i se umplură cu aer.